

प्रौढहरूका लागि सञ्चालित अनौपचारिक
प्राथमिक
शिक्षा पाठ्यक्रम
२०६७

नेपाल सरकार
शिक्षा मन्त्रालय
अनौपचारिक शिक्षा केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

प्रकाशक : नेपाल सरकार
शिक्षा मन्त्रालय
अनौपचारिक शिक्षा केन्द्र
सानोठिमी, भक्तपुर

© प्रकाशकमा

पुनर्मुद्रण : २०७२

अनौपचारिक शिक्षा केन्द्रको लिखित स्वीकृति बिना यसको पुरै वा आँशिक भाग हुबहु प्रकाशन गर्न, परिवर्तन गरी प्रकाशन गर्न, कुनै विद्युतीय माध्यम वा अन्य प्रविधिबाट अभिलेखबद्ध गर्न र प्रतिलिपि निकाल्न पाइने छैन ।

मुद्रक : धर्म प्रिन्टिङ प्रेस, काठमाडौं

सम्पर्क : ०१-४२४७४५६

प्राक्कथन

सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने सन्दर्भमा धेरै प्रयास हुँदै आएका छन् । औपचारिक तथा अनौपचारिक विभिन्न माध्यम तथा तौर तरिका अपनाई सरकारले सबैका लागि शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्न विभिन्न कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनमा ल्याएको छ ।

श्रम गरेर जीविका चलाउने, परिवारका सदस्यहरूलाई सहयोग गर्नुपर्ने, घरायसी जिम्मेवारी वहन गर्नुपर्ने, आर्थिक सामाजिकलगायत विविध कारणले उपयुक्त उमेरमा विद्यालयमा भर्ना हुन नसक्ने र विद्यालय नगएका १५ वर्षदेखि माथिको उमेर समूहका सिकारूहरूलाई लक्षित गरी सहभागीहरूकै अनुकूल समयमा वैकल्पिक माध्यमबाट शिक्षा प्रदान गर्ने अभिप्रायले प्रस्तुत पाठ्यक्रम तयार पारिएको हो । यसमा ५ वर्षको प्राथमिक तहको पाठ्यक्रमलाई तिन वर्षमा पुरा गर्ने गरी सिकारूका उमेर, क्षमता र आवश्यकतालाई दृष्टिगत गरी संश्लेषण गर्ने कार्य गरिएको छ ।

पाठ्यक्रम निरन्तर प्रक्रिया हो । यसमा समय सापेक्ष परिमार्जन र परिवर्तन गर्नु आवश्यक हुन्छ । यसै सिलसिलामा राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०६३ को मूल मर्मलाई आत्मसात् गर्दै प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०४९ मा पृष्ठपोषण लिई आवश्यक परिमार्जन गरी अन्तिम रूप दिइएको प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०६२, (कक्षा १-३) र प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०६५, (कक्षा ४-५) अनुसार अनौपचारिक प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रमको पाठ्यक्रमलाई तिन तहमा संश्लेषित (Condensed) गरी यस रूपमा तयार पारिएको छ ।

पाठ्यक्रमलाई यस रूपमा ल्याउन संलग्न हुने विशेषज्ञलगायत सुभावा दिएर सघाउ गर्ने सम्पूर्ण महानुभावहरू धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । यस पाठ्यक्रमलाई अझ परिष्कार गर्ने सम्बन्धमा प्राप्त हुने सुभावाको सदा स्वागत गरिने छ ।

नेपाल सरकार
शिक्षा मन्त्रालय
अनौपचारिक शिक्षा केन्द्र

प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रमको प्रारूप

विश्व शिक्षा सङ्घाद्वारा सन् २००० मा डाकारमा सबै राष्ट्रले सन् २०१५ सम्ममा सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रमको लक्ष्य पुरा गर्ने उद्देश्य राखे अनुरूप नेपालले पनि उक्त कार्यक्रमप्रति प्रतिबद्धता जाहेर गरेको थियो । साथै सहस्राब्दी विकासका लक्ष्यमा विश्वव्यापी रूपमा प्राथमिक शिक्षा प्राप्त गर्ने लक्ष्य रहेकाले तदनुरूप अद्यावधिक योजनाहरूमा सबैका लागि शिक्षा कार्यक्रमलाई क्रमिक रूपमा कार्यान्वयन गर्दै लैजाने र सो अनुरूप संस्थागत, व्यवस्थापकीय एवम् भौतिक आधारहरूमा सुधार गर्ने नीति रहेको देखिन्छ । यसका लागि विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रमलाई उक्त उद्देश्यसँग समन्वित गरी विद्यालय तहका पाठ्यक्रमलाई राष्ट्रको आवश्यकता र समयसापेक्ष हुने गरी परिमार्जन गर्न आवश्यक देखिएकाले राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०६३ लाई समेत ध्यानमा राखी निम्नानुसारका दीर्घकालीन सोचका साथ यो पाठ्यक्रम तयार गरिएको छः

१. नेपाल राष्ट्र, राष्ट्रियता, लोकतान्त्रिक संस्कार र नेपाली समाजका जीवन्त वैशिष्ट्यलाई सुदृढ गर्ने,
२. शिक्षालाई जीवनोपयोगी, सिपमुखी र व्यवसयमूलक बनाई गरिवी र बेरोजगारीलाई न्यून गर्ने,
३. देशको आवश्यकता र प्रतिस्पर्धात्मक विश्व बजारको माग अनुसार मानव संसाधनको विकास गर्ने,
४. विभिन्न जात, जाति, लिङ्ग, भाषा, क्षेत्र, संस्कृतिविच पारम्पारिक सद्भाव र सहिष्णुता विकास गरी समावेशी समाज निर्माणमा सघाउ पुऱ्याउने,
५. सूचना तथा सञ्चार प्रविधि, स्थानीय सिप, व्यवसाय, पेसा, स्रोतसाधनको महत्त्व र आवश्यकता पहिचान गरी विकास गर्न पाठ्यक्रममा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि र स्थानीय विषय वस्तुलाई उचित स्थान प्रदान गर्न,
६. समाजमा विद्यमान छुवाछुत, कुरीति, अन्धविश्वास आदिको अन्त्य गर्दै सिकारुलाई (बाल बालिका आदि) मानव अधिकार, शान्ति, बाल अधिकार तथा हिंसाविरुद्ध शिक्षाप्रति अभिप्रेरित गर्ने, प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रमको परिमार्जिक प्रारूप २०६५ यस प्रकार छः

१. शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य

- प्रत्येक व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभा र व्यक्तित्व विकासका सम्भावनालाई प्रस्फुटित गर्न सहयोग गर्ने,
- प्रत्येक व्यक्तिमा निहित सार्वभौम मानवीय मूल्यका साथै राष्ट्रिय संस्कृति र अस्मिता, सामाजिक मान्यता र आस्थाहरूको संवर्द्धन गरी जीवन्त अनुभवहरू समेट्दै स्वस्थ सामाजिक तथा सामूहिक जीवनपद्धतिको विकास गर्न चरित्रवान् एवम् नैतिकवान् नागरिक तयार गर्ने ।

२. तहगत उद्देश्य

अनौपचारिक वैकल्पिक शिक्षाका माध्यमबाट सञ्चालन हुने अनौपचारिक प्रौढ प्राथमिक विद्यालय तहका उद्देश्यहरू निम्नानुसार हुने छन् :

- राष्ट्र, राष्ट्रिय एकता र लोकतान्त्रिक संस्कारको भावना पैदा गराई नैतिकता, अनुशासन र स्वावलम्बनजस्ता सामाजिक एवम् चारित्रिक गुणको विकास गर्ने,
- आधारभूत भाषिक तथा गणितीय सिप विकास गर्ने,
- विज्ञान, सूचना प्रविधि, वातावरण र स्वास्थ्य सम्बन्धी आधारभूत ज्ञान तथा जीवनोपयोगी सिपको विकास गर्ने,
- कला सौन्दर्यप्रति अभिरुचि जगाई सिर्जनशील सिपको विकास गर्ने,
- विभिन्न जातजाति, धर्म, भाषा, संस्कृति र क्षेत्रप्रति सद्भाव जगाई समावेशी समाजको निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउने,
- मानवअधिकार तथा सामाजिक मूल्य मान्यताप्रति सचेत भई जिम्मेवारीपूर्ण आचरणको विकास गर्ने ।

३. संरचना

औपचारिक शिक्षाको प्राथमिक तहको पाँच शैक्षिक वर्षको पाठ्यक्रमलाई (यसको शैक्षिक उपलब्धिमा फरक नपर्ने गरी) संश्लेषण गरी तिन तहमा विभक्त गरिएको छ। प्रत्येक तहको समयावधि एक शैक्षिक सत्रको हुने व्यवस्था गरिएको छ। अनौपचारिक प्राथमिक तहको पाठ्यक्रम ढाँच यसप्रकार छ:

क्र.स.	विषय	पूर्णाङ्क			वार्षिक पाठ घण्टा	कैफियत
		प्रथम तह	दोस्रो तह	तेस्रो तह		
१.	नेपाली	१००	१००	१००	७२	
२.	अङ्ग्रेजी	१००	१००	१००	८०	
३.	गणित	१००	१००	१००	९०	
४.	सामाजिक अध्ययन तथा सिर्जनात्मक कला	१००	१००	१००	७०	
५.	विज्ञान तथा स्वास्थ्य	१००	१००	१००	७२	
६.	स्थानीय विषय / मातृभाषा	१००	१००	१००		गौण
	जम्मा	६००	६००	६००	३८४	

द्रष्टव्यः

१. हप्तामा कम्तीमा १२ घण्टा सम्पर्क कक्षा सञ्चालन गरी तोकिएको अवधिमा पाठ्यांश पुरा गर्नुपर्ने छ। यहाँ दिइएको पाठ्यभार न्यूनतम पाठ्यभार हो। विद्यालयको परिवेश, सिकारुको सिकाइ

अवस्था र स्थानीय आवश्यकताका आधारमा कुल वार्षिक पाठ्यभार ३८४ घण्टामा नघट्ने गरी विद्यालय आफैले विषयगत रूपमा समायोजन गरी पठन पाठन गराउन सक्नेछ ।

२. स्थानीय विषय / मातृभाषालाई पाठ्यभार छुट्टयाइएको छैन । यसलाई गौण विषयका रूपमा कार्यान्वयन गरी मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने छ । सिकारुले गरेका निम्नानुसारका कायलाई स्थानीय विषय/मातृभाषाको अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि मानिने छ :

- पाक शिक्षा तथा घरायसी कार्य,
- पेसा व्यवसाय, कृषि, व्यापार सम्बन्धी कार्य,
- स्वास्थ्य, सरसफाइ र सामाजिक कार्य,
- योग, व्यायाम तथा प्राकृतिक चिकित्सा सम्बन्धी कार्य,
- पशुपालन/पन्छीपालन सम्बन्धी कार्य,
- फलफुल/तरकारी खेती,
- सङ्गीत, नृत्य, कला आदि,
- सिलाइ, बुनाइ, बुटाइ, हस्तकला, चित्रकला आदि,
- स्थानीय क्षेत्रका धर्म, संस्कृति, रीतिरिवाज सम्बन्धी कार्य,
- मातृभाषाको भाषिक दक्षता तथा विचार विनिमय शिल्प,
- मातृभाषामा वक्तृत्व, अन्तरक्रिया, छलफल तथा सचेतना कार्यक्रम,
- सिकारुले मूल्याङ्कन गर्न चाहेका ज्ञान सिप सम्बन्धी अन्य क्षेत्र ।

नेपाली

१. परिचय

विद्यालयीय शिक्षामा नेपाली भाषाको महत्त्वपूर्ण स्थान छ। विद्यालय तहको प्रारम्भिक कक्षादेखि अनिवार्य पठन पाठन हुने यस विषयलाई प्रभावकारी र व्यावहारिक ढङ्गले शिक्षण गर्न उपयुक्त पाठ्यक्रम एवम् पाठ्य सामग्री हुनु पर्छ। उद्देश्यमूलक, समयसापेक्ष र व्यावहारिक पाठ्यक्रमले मात्र परिवर्तित सन्दर्भ, सामाजिक मूल्य मान्यता, विश्वजनीन नवीनतम ज्ञान र न्यूनतम विषयगत ज्ञानलाई समेट्न सक्छ।

अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रमअन्तर्गत अनौपचारिक प्राथमिक विद्यालयका लागि तयार पारिएको नेपाली भाषा विषयको यस पाठ्यक्रममा विशेष गरी १५-४५ उमेर समूहका सिकारुलाई साक्षर गराउन र सिकाइप्रति निरन्तर उत्प्रेरणा जागृत गराउन आवश्यक पर्ने ज्ञान, सिप र अभिवृत्तिगत सिकाइ उपलब्धि, शिक्षण क्रियाकलाप र मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई विस्तारित रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ। यस तहमा नेपाली सिकाउनुको प्रयोजन वर्ण चिनारी, शब्दार्थ र सरल वाक्यको प्रयोग तथा सामान्य भाषिक दक्षता अभिवृद्धि गर्नु हो। यसका लागि निम्न लिखित कुराहरूमा जोड दिएको छ :

- पाठ्यक्रमलाई सामयिक, उपयोगी र व्यवहारमूलक बनाउने प्रयास गरिएको छ,
- दैनिक जीवनमा भाषा प्रयोगलाई सजिलो पार्ने र माथिल्लो तहको शिक्षा आर्जन गर्न आवश्यक पर्ने भाषिक क्षमता विकास गर्ने पक्षलाई जोड दिइएका छन्,
- भाषा सिकाइलाई सिपगत सिकाइ उपलब्धिमा निर्धारण गरी सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सिपको विकासका लागि उपयुक्त पाठ्य वस्तुको छनोट एवम् स्तरणमा सचेततापूर्वक सीमाङ्कन गरिएको छ,
- विषय वस्तुको क्षेत्र र क्रमलाई तुलनात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ,
- भाषिक सिप विकासका लागि पूरकरूपमा कार्यमूलक व्याकरण र शब्दार्थ/ शब्दभण्डारलाई समावेश गरिएको छ,
- शिक्षण प्रक्रियाको सहजीकरणका लागि सिकाइ उपलब्धि शिक्षण सिकाइका कार्यकलाप र सिकारु मूल्याङ्कनका प्रक्रिया निर्देश गरिएको छ,
- जातीय, लैङ्गिक र क्षेत्रीय रूपले सन्तुलन कायम गर्दै जीवनोपयोगी सिपलाई समावेश गर्ने प्रयत्न गरिएको छ।

२. तहगत साधारण उद्देश्य

अनौपचारिक प्राथमिक विद्यालयका सिकारुले यस तहको अध्ययन पुरा गरेपछि, नेपाली भाषामा निम्न लिखित कार्य गर्न सक्ने छन्:

(क) सुनाइ सिप

- विभिन्न प्रकारका निर्देशनहरू सुनेर सोही अनुसार गर्न,
- कुनै विषय वस्तुको वर्णन, छलफल आदि ध्यानपूर्वक सुनेर तिनको अर्थ र आशय बुझी प्रतिक्रिया जनाउन,
- लोककथा, गीत, कविता आदि आनन्द लिने गरी सुन्न ।

(ख) बोलाइ सिप

- शब्दहरू शुद्ध र स्पष्टसँग उच्चारण गरी स्वाभाविक गतिका साथ बोल्न,
- देखेसुनेका र अनुभव गरेका कुरा सिलसिला मिलाई बताउन,
- कुराकानी, छलफल आदिमा आफ्ना कुरा धक नमानी शिष्ट ढङ्गले राख्छ ।

(ग) पढाइ सिप

- नेपाली भाषामा लेखिएका सरल पाठ्य सामग्रीहरू गति र यति मिलाई स्पष्ट रूपमा पढ्न,
- स-साना सूचना विवरण पढेर आशय बुझ्न,
- सरल रचनाहरू रुचि लिई पढ्न ।

(घ) लेखाइ सिप

- ठिक दुरीमा बान्की मिलाएर अक्षर लेख्न,
- देखेसुनेका र अनुभव गरेका कुराहरू सिलसिला मिलाएर लेख्न,
- आफ्नो अनुभवको सेरोफेरोका विषयमा छोटो लिखित रचना तयार गर्न ।

३. पहिलो तहका उद्देश्य

सुनाइ सिप

१. साधारण मौखिक निर्देशन सुनेर पालन गर्न ।
२. वर्णमालाका वर्णहरू र विभिन्न प्रकारका आवाजहरू तथा उस्तै ध्वनि सुनिने शब्द सुनेर छुट्याउन,
३. तिन चार जना विचमा हुने सामान्य कुराकानीहरू सुनेर प्रतिक्रिया जनाउन,
४. साधारण र परिचित गीत तथा कथाहरू सुनेर भन्न ,
५. विद्युतीय सञ्चार माध्यमबाट प्रसारित गीत, कविता तथा कथा रुचि लिएर सुन्न ।

बोलाइ सिप

१. सग्ला, संयुक्त र मात्रासहितका वर्ण भएका र उस्तै ध्वनि सुनिने शब्दहरूको शुद्ध उच्चारण गर्न,
२. शिष्टाचारका शब्द प्रयोग गरी बोल्न,
३. सामान्य विषयमा परिचित व्यक्तिसँग सोधपुछ, कुराकानी, प्रश्नोत्तर वर्णन गर्न,
४. परिचित स्थानीय गीतहरू व्यक्तिगत तथा समूहमा हाउभाउसहित गाउन,
५. आफूले जानेका गीत, कथाहरू भन्न ।

पढाइ सिप

१. वर्ण चिनेर उस्तै ध्वनि सुनिने वर्ण र शब्दहरूबिचको भिन्नता छुट्याई पढ्न,
२. सरल तथा जोडेमोडेका वर्णहरूबाट बनेका शब्द शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गरी पढ्न,
३. सरल वाक्यहरू पढ्न,
४. सरल गीत र कथाहरू सस्वर पढ्न ।

लेखाइ सिप

१. चित्र बनाई त्यसको नाम भन्न र लेख्न,
२. हिज्जे मिलाएर परिचित शब्द लेख्न,
३. बान्की मिलेका वर्णहरू लेख्न,
४. सरल शब्द वाक्य र अनुच्छेदको अनुलेखन गर्न,
५. परिचित शब्द तथा वाक्यहरू श्रुतिलेखन गर्न,
६. सरल वाक्यहरू लेख्न ।

कार्यमूलक व्याकरण

१. पूर्णविराम र प्रश्नवाचक चिह्नको प्रयोग गर्न,
२. वचन, लिङ्ग, पुरुष र आदरसँग क्रियापदको मेल गराएर बोल्न र लेख्न,
३. सामान्य वर्तमान र सामान्य भूत काल प्रयोग गरी बोल्न,
४. शब्दभण्डार वृद्धि गर्न ।

४. दोस्रो तहका उद्देश्य

सुनाइ सिप

१. साधारण मौखिक निर्देशन सुनेर पालन गर्न,
२. विभिन्न प्रकारका उस्तै ध्वनि सुनिने शब्द तथा वाक्य सुनेर फरक छुट्याउन,
३. विशेष परिवेशमा भएका कुराकानी छलफल, वर्णन सुनेर प्रतिक्रिया जनाउन,

४. गीत तथा कथाहरू सुनेर भन्न,
५. आफ्नो परिवेशमा आयोजना हुने कार्यक्रम सुनेर प्रतिक्रिया दिन,
६. विद्युतीय सञ्चार माध्यमबाट प्रसारित उपयोगी कार्यक्रम सुनेर प्रतिक्रिया जनाउन ।

बोलाइ सिए

१. संयुक्त वर्ण भएका शब्दहरूको शुद्ध उच्चारण गरी स्वाभाविक गतिमा बोल्न,
२. शिष्टाचारका शब्द प्रयोग गरी बोल्न,
३. सामान्य विषयमा धक नमानी सोधपुछ, कुराकानी, प्रश्नोत्तर वर्णन र छलफल गर्न,
४. गीत र कविता उचित हाउभाउसहित गाउन,
५. आफूले जानेका लोककथा/कथा र चुटुकिला भन्न ।

पढाइ सिए

१. चन्द्रबिन्दु र शिरबिन्दुको प्रयोग गर्न,
२. लेखिएका कुराहरू गति, यति र लय मिलाई शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गरी पढ्न,
३. साइनबोर्ड, पोस्टर, भित्तेपात्रो, हस्तलिखित सामग्री आदि पढ्न,
४. साधारण सूचना, चिठी पत्र, समाचार र अन्य विवरणहरू शुद्धसँग पढ्न,
५. सरल साहित्यहरू सस्वर र मौन रूपमा पढ्न,
६. चित्र बनाई त्यसको लिखित वर्णन गर्न,
७. सरल विषय वस्तुको लिखित वर्णन गर्न ।

लेखाइ सिए

१. हिज्जे मिलाएर शब्द लेख्न,
२. साधारण अनुच्छेदको अनुलेखन गर्न,
३. सरल वाक्यको श्रुतिलेखन गर्न,
४. निर्देशन अनुसार स्वतन्त्र रूपमा छोटो रचना तयार गर्न ।

कार्यमूलक व्याकरण

१. पूर्णविराम, अल्पविराम, प्रश्नवाचक र उद्धरण चिह्नको प्रयोग गर्न,
२. बान्की मिलेका वर्णहरू ठिक दुरीमा लेख्न,
३. वचन, लिङ्ग, पुरुष र आदरसँग क्रियापदको मेल गराएर बोल्न र लेख्न,
४. सामान्य वर्तमान, सामान्य भूत काल र सामान्य भविष्यत् काल प्रयोग गरी बोल्न र लेख्न,
५. शब्दभण्डार वृद्धि गर्न ।

४. तेस्रो तहका उद्देश्य

सुनाइ सिप

१. साधारण मौखिक निर्देशनहरू सुनेर पालन गर्न,
२. आशयगत अर्थ दिने साधारण वाक्य सुनेर त्यसको आशय बताउन,
३. विशेष परिवेशमा भएका कुराकानी छलफल वर्णन सुनेर प्रतिक्रिया जनाउन,
४. आफ्नो परिवेशमा आयोजना हुने कार्यक्रम सुनेर प्रतिक्रिया दिन,
५. विद्युतीय सञ्चार माध्यमबाट प्रसारित उपयोगी कार्यक्रम सुनेर प्रतिक्रिया जनाउन ।

बोलाइ सिप

१. शिष्टाचारका शब्द प्रयोग गरी बोल्न,
२. सामान्य विषयमा धक नमानी प्रश्नोत्तर सोधपुछ कुराकानी, छलफल र वर्णन गर्न,
३. साधारण विषयमा हाउभाउसहित संवाद, अभिनय र उद्घोषण गर्न,
४. गति, यति लय मिलाइ गीत/कविता भन्नु ।

पढाइ सिप

१. गति, यति, लय र भाव अनुसार पढ्न,
२. पोस्टर भित्तेपात्रो, हस्तलिखित सामग्री र विज्ञापनका सामग्री आदि पढ्न,
३. चिठी पत्र, समाचार र अन्य विवरणहरू पढ्न,
४. बाल साहित्यहरू सस्वर र मौनरूपमा पढ्न,
५. चित्र र अन्य विषय वस्तुको लिखित वर्णन गर्न ।

लेखाइ सिप

१. हिज्जे मिलाएर शब्द लेख्न,
२. बान्की मिलेका अक्षरहरू ठिक दुरीमा लेख्न,
३. शुद्ध र सफासँग अनुलेखन गर्न,
४. सरल अनुच्छेदको श्रुतिलेखन गर्न,
५. निर्देशनका आधारमा र स्वन्त्र रूपमा छोटो रचना तयार गर्न ।

कार्यमूलक व्याकरण

१. पूर्णविराम, अल्पविराम र प्रश्नवाचक, उद्धरण र विस्मयादिबोधक चिह्नको प्रयोग गर्न,
२. वचन, लिङ्ग, पुरुष र आदरसँग क्रियापदको मेल गराएर बोल्ने र लेख्न,
३. सामान्य वर्तमान, सामान्य भूत काल र सामान्य भविष्यत् काल प्रयोग गरी बोल्नु र लेख्नु,
४. शब्दभण्डारमा वृद्धि गर्न ।

५. क्षेत्र तथा क्रम तालिका

क्र.स.	क्षेत्र	पहिलो तह	दोस्रो तह	तेस्रो तह
१	सुनाइ	<ul style="list-style-type: none"> - निर्देशन - आवाज, वर्णविभेद, अक्षर, शब्द - प्रश्नोत्तर, कुराकानी - लोकगीत, कथा आदि । 	<ul style="list-style-type: none"> - निर्देशन - आवाज, वर्णन, शब्द - प्रश्नोत्तर, कुराकानी - लोकगीत, कथा - विद्युतीय सञ्चार साधनका कार्यक्रम आदि । 	<ul style="list-style-type: none"> - निर्देशन, अनुरोध - प्रश्नोत्तर, कुराकानी, छलफल, वर्णन - लोकगीत, कथा - विद्युतीय सञ्चार साधनका कार्यक्रम आदि ।
२.	बोलाइ	<ul style="list-style-type: none"> - शुद्ध उच्चारण - शिष्टाचारका शब्द प्रयोग - कुराकानी, सोधपुछ, प्रश्नोत्तर, वर्ण - लोकगीत, बालकथा आदि 	<ul style="list-style-type: none"> - शुद्ध उच्चरण - शिष्टाचारका शब्द - कुराकानी, सोधपुछ, प्रश्नोत्तर, वर्णन, छलफल - लोकगीत, लोककथा आदि । 	<ul style="list-style-type: none"> - स्वाभाविक बोलाइ - शिष्टाचारका शब्द - कुराकानी, सोधपुछ, प्रश्नोत्तर, छलफल, वर्णन, संवाद, अभिनय, उद्घोषण - गीत, कथा, गाउँखाने कथा, चुटकिला आदि ।
३	पढाइ	<ul style="list-style-type: none"> - शुद्ध उच्चरण - शिष्टाचारका शब्द - कुराकानी, सोधपुछ, प्रश्नोत्तर, वर्णन - लोकगीत, लोककथा आदि । 	<ul style="list-style-type: none"> - वर्णविभेद - सरल शब्द तथा वाक्य - साधारण सूचना, विवरण - पोस्टर, भित्तेपात्रो - सरल साहित्य आदि । 	<ul style="list-style-type: none"> - साधारण सूचना विवरण, चिठी पत्र, निवेदन, समाचार - पोस्टर, भित्तेपात्रो - सरल साहित्य आदि ।
४	लेखाइ	<ul style="list-style-type: none"> - चित्र रेखाङ्कन - अनुलेखन - हिज्जे - श्रुतिलेखन - शब्दरचना, वाक्यरचना - चिह्न प्रयोग 	<ul style="list-style-type: none"> - चित्र निर्माण - चित्रवर्णन - अनुलेखन - हिज्जे - श्रुतिलेखन - निर्देशित रचना - चिह्न प्रयोग 	<ul style="list-style-type: none"> - चित्र र वस्तु तथा अनुभवको वर्णन - अनुलेखन - हिज्जे - श्रुतिलेखन - निर्देशित रचना - स्वतन्त्र रचना - चिह्नको प्रयोग
५	कार्यमूलक व्याकरण	<ul style="list-style-type: none"> - पदसङ्गति - क्रियाका काल 	<ul style="list-style-type: none"> - पदसङ्गति - क्रियाका काल 	<ul style="list-style-type: none"> - पदसङ्गति - क्रियाका काल

६. सिकाइ उपलब्धि विस्तृतीकरण

पहिलो तह

क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि / विशिष्ट उद्देश्य	विस्तृतीकरण (सिकाइ उपलब्धि/ विषय वस्तु)
सुनाइ	१. साधारण मौखिक निर्देशन सुनेर पालन गर्न	<ul style="list-style-type: none"> • गर्न भनेका काम गर्न र नगर्न भनेका काम नगर्न, • एक वाक्यसम्मको सूचना सुनेर कसैलाई बताउन ।
	२. वर्णमालाका वर्णहरू र विभिन्न उस्तै ध्वनि सुनिने शब्द सुनेर छुट्याउन ।	<ul style="list-style-type: none"> • स्वर र व्यञ्जन वर्ण सुनेर छुट्याउन, • उस्तै ध्वनि सुनिने वर्ण र शब्दबाट ध्वनि पहिचान गर्न ।
	३. तिन चारजना बिचमा हुने सामान्य कुराकानीहरू सुनेर प्रतिक्रिया जनाउन ।	<ul style="list-style-type: none"> • परिचित वातावरणमा (घर, विद्यालय, पाधेरो, छिमेक, चौतारो, पसल आदिमा) कुराकानी गर्न ।
	४. साधारण र परिचित गीत तथा कथाहरू सुनेर भन्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • परिचित गीत तथा कथाहरू सुनेर भन्न, • स्थानीयस्तर/ भाषाका गीत तथा कथा सुनेर भन्न ।
	५. विद्युतीय सञ्चार माध्यमबाट प्रसारित गीत, कविता तथा कथा रुचि लिएर सुन्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • रेडियो टेलिभिजनमा प्रसारण भएका गीत, कविता तथा कथा सुन्न ।
बोलाइ	६. सगला, संयुक्त र मात्रासहितका वर्ण भएका र उस्तै ध्वनि सुनिने शब्दहरूको शुद्ध उच्चारण गर्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • स्वर र व्यञ्जन वर्णको शुद्ध उच्चारण गर्न, • संयुक्त मात्रा लागेका शब्दहरूको शुद्ध उच्चारण गर्न, • चन्द्रबिन्दु र शिरबिन्दु लागेका शब्दको शुद्ध उच्चारण गर्न, • उस्तै ध्वनि सुनिने शब्द सुनेर उच्चारण गर्न ।
	७. शिष्टाचारका शब्द प्रयोग गरी बोल्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • नमस्ते/ नमस्कार, तिमि, तपाईं, हजुर आदि शिष्टाचारका शब्द प्रयोग गरी बोल्न र अरुले बोलेको सच्याउन ।

क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि / विशिष्ट उद्देश्य	विस्तृतीकरण (सिकाइ उपलब्धि/ विषय वस्तु)
	८. सामान्य विषयमा परिचित व्यक्तिसँग सोधपुछ, कुराकानी, प्रश्नोत्तर र वर्णन गर्न ।	<ul style="list-style-type: none"> आफूले नबुझेका कुरा अरूसँग कुराकानी गर्न, आफूले नबुझेका कुरा अरूसँग सोधपुछ गर्न र साथीहरूसँग कुराकानी गर्न, आफ्नो घरपरिवार र पढेका पाठका सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर गर्न, पुरा वाक्यमा उत्तर दिन, आफूलाई मन परेको वस्तु र चित्रको मौखिक वर्ण गर्न ।
	९. परिचित स्थानीय गीतहरू व्यक्तिगत तथा समूहमा हाउभाउसहित गाउन ।	<ul style="list-style-type: none"> परिचित स्थानीय गीतहरू व्यक्तिगत तथा समूहमा हाउभाउसहित गाउन ।
	१०. आफूले जानेका लोककथा, कथाहरू भन्न ।	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय परिवेशका लोककथा, कथा भन्न ।
पढाइ	११. वर्ण चिनेर उस्तै ध्वनि सुनिने वर्ण र शब्दहरूबिचको भिन्नता छुट्याई पढ्न ।	<ul style="list-style-type: none"> वर्णमालाका वर्ण चिनेर शुद्ध उच्चारण गरी पढ्न, उस्तै ध्वनि सुनिने वर्ण र शब्दहरू बिचका भिन्नता छुट्याई पढ्न ।
	१२. सरल तथा जोडेमोडेका वर्णहरूबाट बनेको शब्द शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गरी पढ्न ।	<ul style="list-style-type: none"> सरल तथा जोडेमोडेका वर्णहरूबाट बनेको शब्द शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गरी पढ्न ।
	१३. सरल वाक्यहरू पढ्न ।	<ul style="list-style-type: none"> सरल वाक्यहरू पढ्न ।
	१४. सरल लोकगीत, गीत र कथाहरू सस्वर पढ्न ।	<ul style="list-style-type: none"> सरल लोकगीत, गीत र कथाहरू सस्वर पढ्न, सरल कथाहरू हाउभाउसहित पढ्न ।
लेखाइ	१५. चित्र बनाई त्यसको नाम भन्न र लेख्न ।	<ul style="list-style-type: none"> आफूलाई मन पर्ने चित्रहरू बनाई त्यसको नाम भन्न र लेख्न ।
	१६. हिज्जे मिलाएर परिचित शब्द लेख्न ।	<ul style="list-style-type: none"> वर्णहरूको क्रम र मात्रा मिलाएर परिचित शब्दहरू लेख्न, संयुक्त वर्णको सही प्रयोग गरी साधारण शब्द लेख्न ।

क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि / विशिष्ट उद्देश्य	विस्तृतीकरण (सिकाइ उपलब्धि/ विषय वस्तु)
	१७. बान्की मिलेका वर्णहरू लेख्न ।	• आकारप्रकार मिलाएर वर्णनहरू लेख्न ।
	१८. सरल शब्द वाक्य र अनुच्छेदको अनुलेखन गर्न ।	• सरल शब्द वाक्य र अनुच्छेदको अनुलेखन गर्न ।
	१९. परिचित शब्द तथा वाक्यहरू श्रुतिलेखन गर्न	• परिचित शब्द तथा छोटो सरल वाक्यहरू श्रुतिलेखन गर्न ।
	२०. सरल वाक्यहरू लेख्न	• सरल वाक्यहरू अनुलेखन गर्न, • सरल वाक्यहरू श्रुतिलेखन गर्न ।
	२१. पूर्णविराम र प्रश्नवाचक चिह्नको प्रयोग गर्न ।	• पूर्णविराम र प्रश्नवाचक चिह्नको प्रयोग गर्न ।
कार्यमूलक* व्याकरण (क) पदसङ्गति	२२. वचन, लिङ्ग, पुरुष र आदरसँग क्रियापदको मेल गराएर बोल्न र लेख्न ।	• एकवचन र “हरू” लागेर बहुवचन हुने पदसँग क्रियाको मेल गर्न, • पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग अनुसार क्रियाको मेल गर्न, • म र तिमी कर्तासँग उपयुक्त क्रियाको प्रयोग गर्न, • बा, आमा, दाजु, दिदी, भाइ, बहिनी जस्ता पदसँग क्रियाको मेल गर्न ।
ख) क्रियाको काल	२. सामान्य वर्तमान र सामान्य भूत काल प्रयोग गरी बोल्न ।	• सामान्य वर्तमान काल प्रयोग गरी बोल्न (जस्तै: खान्छ, पढ्छ, जस्ता क्रियाको प्रयोग गरी बोल्न), • सामान्य भूत कालको प्रयोग गरी बोल्न (जस्तै: खायो, पढ्यो जस्ता क्रियाको प्रयोग गरी बोल्न) ।
शब्द भण्डार **	२४. शब्दभण्डार वृद्धि गर्न ।	• चित्र हेरेर शब्द भन्न र लेख्न । • प्रयोग सन्दर्भ हेरी शब्दको अर्थ बताउन ।

* कार्यमूलक व्याकरण बोलाइ र लेखाइका लागि मात्र हो ।

** यो सिकाइ उपलब्धि अनुसार पहिलो तहमा आफ्नो परिवेशका १५०० शब्दसम्मको शब्दभण्डार वृद्धि गरी चारपाँच शब्दका वाक्य बोल्न र लेख्न सक्ने अपेक्षा गरिएको छ । यो यस तहमा सबै विषय पढिसकेपछिको अपेक्षा हो । नेपाली विषयमा मात्र यी शब्दको शब्दसीमा खोजी गर्न आवश्यक छैन तर बढी शब्द तथा वाक्य प्रयोग गर्ने पक्षमा भने ध्यान दिनु पर्छ ।

दोस्रो तह

क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि/विशिष्ट उद्देश्य	विस्तृतीकरण (किसाइ उपलब्धि/विषय वस्तु)
सुनाइ	१. साधारण मौखिक निर्देशन सुनेर पालन गर्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • कुनै खास समय र अवस्थामा गर्नु भनेको काम सोही समय र अवस्थामा गर्न । • दुई तिन वाक्यसम्मको सूचना सुनेर अरुलाई सुनाउन । • एकै पटकमा दिएका धेरै निर्देशन सुनेर क्रमशः पालना गर्न ।
	२. उस्तै ध्वनि सुनिने शब्द तथा वाक्य सुनेर फरक छुट्याउन ।	• उस्तै ध्वनि सुनिने शब्दबाट ध्वनि पहिचान गर्न ।
	३. विशेष परिवेशमा भएका कुराकानी छलफल, वर्णन सुनेर प्रतिक्रिया जनाउन ।	• विशेष वातावरणमा (मन्दिर, हाटबजार मेला, भेला, जात्रा आदि) मा हुने कुराकानी सुनी प्रतिक्रिया जनाउन ।
	४. गीत तथा कथाहरू सुनेर भन्न	• अपरिचित सरल गीत तथा कथाहरू सुनेर भन्न ।
	५. आफ्नो परिवेशमा आयोजना हुने कार्यक्रम सुनेर प्रतिक्रिया दिन ।	• वादविवाद, पुराण, प्रवचन, लोकगीत नाटक आदि सुनेर प्रतिक्रिया दिन ।
	६. विद्युतीय सञ्चार माध्यमबाट प्रसारित उपयोगी कार्यक्रम सुनेर प्रतिक्रिया जनाउन ।	• रेडियो टेलिभिजनमा प्रसारण भएका उपयोगी कार्यक्रम सुनेर प्रतिक्रिया जनाउन ।
बोलाइ	७. संयुक्त वर्ण भएका शब्दहरूको शुद्ध उच्चारण गरी स्वाभाविक गतिमा बोल्न ।	• संयुक्त वर्ण भएका शब्द तथा थैगो प्रयोग नगरी बोल्न ।
	८. शिष्टाचारका शब्द प्रयोग गरी बोल्न ।	• नमस्ते/नमस्कार, तिमी, तपाईं, हजुर, धन्यवाद माफ गर्नुहोस्, क्षमा गर्नुहोला, कृपया, हओस् आदि शिष्टाचारका शब्द प्रयोग गर्न र अरुका त्रुटि सच्याउन ।

क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि/विशिष्ट उद्देश्य	विस्तृतीकरण (किसाइ उपलब्धि/विषय वस्तु)
	९. सामान्य विषयमा धक नमानी सोधपुछ, कुराकानी, प्रश्नोत्तर वर्णन र छलफल गर्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • देखेसुनेका र पढेका कुराको मौखिक वर्णन गर्न, • चित्र, वस्तु, घटना, अनुभव आदिको सिलसिलापूर्ण वर्णन गर्न ।
	१०. गीत र कविता उचित हाउभाउसहित गाउन ।	<ul style="list-style-type: none"> • गीत र कविताहरू लय मिलाई व्यक्तिगत तथा समूहमा हाउभाउसहित गाउन ।
	११. आफूले जानेका लोककथा/ कथा र चुटुक्ला भन्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • आफूले जानेका लोककथा / कथा भन्न
	१२. साधारण विषयमा हाउभाउसहित संवाद तथा अभिनय गर्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • आफूले भोगेका घटना, भैभगडा आदिमा हाउभाउसहित अभिनय गर्न ।
	१३. लेखिएका कुराहरू गति, यति र लय मिलाई शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गरी पढ्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • लेखिएका कुराहरू गति, यति र लय मिलाई शुद्ध र स्पष्ट उच्चारण गरी पढ्न ।
	१४. साइनबोर्ड, पोस्टर भित्तेपात्रो, हस्तलिखित सामग्री आदि पढ्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • साइनबोर्ड, पोस्टर भित्तेपात्रो, हस्तलिखित सामग्री पढ्न ।
	१५. साधारण सूचना चिठी पत्र, समाचार र अन्य विवरणहरू शुद्धसंग पढ्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • साधारण सूचना चिठी पत्र, समाचार र अन्य विवरणहरू शुद्धसंग पढ्न ।
	१६. सरल बाल साहित्यहरू सस्वर र मौन रूपमा पढ्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • सरल, साहित्य (जस्तै: छोटो कथा आदि) यति, गति मिलाई सस्वर पढ्न, • सरल कथा/ कविताहरू हाउभाउसहित पढ्न ।
	१७. चित्र बनाई त्यसको लिखित वर्णन गर्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • आफूलाई मन पर्ने चित्रहरू बनाई लिखित वर्णन गर्न ।
	१८. सरल विषय वस्तुको लिखित वर्णन गर्न	<ul style="list-style-type: none"> • आफूले जानेसुनेका विषय वस्तुको लिखित वर्णन गर्न ।

क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि/विशिष्ट उद्देश्य	विस्तृतीकरण (किसाइ उपलब्धि/विषय वस्तु)
	१९. हिज्जे मिलाएर शब्द लेख्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • शब्दमा वर्णहरूको क्रम र मात्रा मिलाएर लेख्न, • संयुक्त वर्णको सही प्रयोग गर्न ।
	२०. साधारण अनुच्छेदको अनुलेखन गर्न	<ul style="list-style-type: none"> • साधारण अनुच्छेदको अनुलेखन गर्न ।
	२१. सरल वाक्यको श्रुतिलेखन गर्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • सरल वाक्यहरू श्रुतिलेखन गर्न ।
	२२. निर्देशन अनुसार स्वतन्त्र रूपमा छोटो रचना तयार गर्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • निर्देशन अनुसार शुभकामना पत्र, चिठी, निवेदन आदि लेख्न ।
	२३. पूर्णविराम, अल्पविराम, प्रश्नवाचक र उद्धरण चिह्नको प्रयोग गर्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • पूर्णविराम, अल्पविराम प्रश्नवाचक र उद्धरण चिह्नको प्रयोग गर्न ।
	२४. बान्की मिलेका वर्णहरू ठिक दुरीमा लेख्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • बान्की मिलेका वर्णहरू ठिक दुरीमा लेख्न ।
कार्यमूलक व्याकरण * (क) पद सङ्गति	२५. वचन, लिङ्ग, पुरुष र आदरसँग क्रियापदको मेल गराएर बोल्न र लेख्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • एकवचन र रूप बदलिएर तथा “हरू” लागेर बहुवचन हुने पदसँग क्रियाको मेल गर्न, • पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग अनुसार क्रियाको मेल गर्न, • म, त, तिमी, तपाईं, ऊ र उनी त्यो कर्तासँग उपयुक्त क्रियाको प्रयोग गर्न, • बा, आमा, दाजु, दिदी, भाइ, बहिनी जस्ता पदसँग क्रियाको मेल गरेर बोल्न तथा लेख्न, • विशेषण र विशेषणको सङ्गति मिलाएर बोल्न र लेख्न ।

क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि/विशिष्ट उद्देश्य	विस्तृतीकरण (सिकाइ उपलब्धि/विषय वस्तु)
ख.	२६. सामान्य वर्तमान, सामान्य भूतकाल र सामान्य भविष्यत् काल प्रयोग गरी बोल्न र लेख्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • सामान्य वर्तमान काल प्रयोग गरी बोल्न र लेख्न, • सामान्य भूत कालको प्रयोग गरी बोल्न र लेख्न, • सामान्य भविष्यत् कालको प्रयोग गरी बोल्न र लेख्न,
शब्दभण्डार **	२७. शब्दभण्डार वृद्धि गर्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • चित्र हेरेर शब्द भन्नु र लेख्न, • शब्द हेरी चित्र चिन्न, • प्रयोग सन्दर्भ हेरी शब्दको अर्थ बताउन ।

* कार्यमूलक व्याकरण बोलाइ र लेखाइका लागि मात्र हो ।

** यो सिकाइ उपलब्धिले दोस्रो तहमा आफ्नो परिवेश र अन्य क्षेत्रका २५०० शब्दसम्मको शब्दभण्डार वृद्धि गरी र, अनि, जस्ता संयोजक प्रयोग गरेर छसात शब्दसम्मका वाक्य बोल्न र लेख्न सक्ने अपेक्षा गरेको छ । दोस्रो तहमा सबै विषय पढ्दा विकास हुने अपेक्षा हो । नेपाली विषयमा मात्र यी शब्दको शब्दसीमा खोजी गर्न आवश्यक छैन तर बढी शब्द तथा वाक्य प्रयोग गर्ने पक्षमा ध्यान दिनु पर्छ ।

तेस्रो तह

क्षेत्र	सिकाइ उपलब्धि/विशिष्ट उद्देश्य	विस्तृतीकरण (सिकाइ उपलब्धि / विषय वस्तु)
सुनाइ	१. साधारण मौखिक निर्देशनहरू सुनेर पालन गर्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • एकैपटकमा दिएका दिशानिर्देशनका कुरा सुनेर ठाउँ पत्ता लगाउन । (जस्तै: सिधा पश्चिम जाऊ, चोक आएपछि दायाँ लाग, सानो गल्ली भेटेपछि सय फिट पूर्व जाऊ भनी निर्देश गर्दा सोही अनुसार गरेर ठाउँ पत्ता लगाउन । • साधारण सूचना सुनेर कसैलाई बताउन ।
	२. आशयगत अर्थ दिने साधारण वाक्य सुनेर त्यसको आशय बताउन ।	<ul style="list-style-type: none"> • आशयगत अर्थ दिने साधारण वाक्य सुनी त्यसको आशयभन्नु तथा लेख्न । (जस्तै: घाम डुबेभन्दा घाम अस्ताए भन्ने आशय बताउन,) छोराले नाक काट्यो भन्दा छोराले इज्जत फाल्यो भन्ने आशय बताउन ।

	३. विशेष परिवेशमा भएका कुराकानी, छलफल वर्णन सुनेर प्रतिक्रिया जनाउन ।	<ul style="list-style-type: none"> विशेष परिवेश (जस्तै: मन्दिर, हाटबजार, मेला, भेला, जात्रा आदि) मा हुने कुराकानी छलफल, वर्णन आदि सुनेर प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न ।
	४. आफ्नो परिवेशमा आयोजना हुने कार्यक्रम सुनेर प्रतिक्रिया दिन ।	<ul style="list-style-type: none"> वादविवाद, प्रवचन, नाटक, लोकगीत आदि सुनेर प्रतिक्रिया दिन, रेडियो टेलिभिजन आदिमा प्रसारण हुने उपयोगी कार्यक्रम सुनेर प्रतिक्रिया दिन ।
	५. विद्युतीय सञ्चार माध्यमबाट प्रसारित उपयोगी कार्यक्रम सुनेर प्रतिक्रिया जनाउन ।	<ul style="list-style-type: none"> संयुक्त अक्षर भएका शब्दहरूको शुद्ध उच्चारण गरी स्वाभाविक गतिमा बोलन, खेल्थ्यो, भन्थ्यो, गर्थ्यो, च्याट्ट, ट्वाक्क, खुर, भुर, सर जस्ता संयुक्त अक्षरले बनेका शब्दहरू बोलन, आँखा, दाँत, घाँटी, मास, बाँदर, भैंसी, काँध, टाँक, भाँडा, भण्डार, व्युँफनु, ब्वाँसो आदि शब्दको उच्चारण गर्न, आ, चाहिँ नि जस्ता थेगो प्रयोग नगरी स्वाभाविक गतिमा बोलन ।
बोलाइ	६. शिष्टाचारका शब्द प्रयोग गरी बोलन	<ul style="list-style-type: none"> नमस्ते/नमस्कार, तिमी, तपाईँ, हजुर, धन्यवाद, माफ गर्नुहोस्, क्षमा गर्नुहोला, कृपया, हवस् आदि शब्द प्रयोग गरी बोलन र अरुले बोलेको सच्याउन,
	७. सामान्य विषयमा धक नमानी प्रश्नोत्तर सोधपुछ कुराकानी, छलफल र वर्णन गर्न ।	<ul style="list-style-type: none"> चित्र, वस्तु, घटना, पढेका र अनुभव गरेका कुरा सिलसिला मिलाएर स्वाभाविक गतिमा मौखिक वर्णन गर्न ।
	८. साधारण विषयमा हाउभाउसहित संवाद, अभिनय र उद्घोषण गर्न ।	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय समुदायसँग सम्बन्धित कुनै विषयमा संवाद, अनिय वा उद्घोषण गर्न ।
	९. गति, यति लय मिलाई गीत कविता भन्न	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय क्षेत्र / भाषाका गीत, कविता हाउभाउ मिलाएर पढ्न । स्थानीय क्षेत्र/ भाषाका कथा, गाउँखाने कथा, चुटुकिला भन्न ।

पढाइ	१०. गति, यति, लय र भाव मिलाई पढ्न ।	• गति, यति, लय र भाव मिलाई पढ्न ।
	११. पोस्टर भित्तेपात्रो, हस्तलिखित र विज्ञापनका सामग्री आदि पढ्न ।	• पोस्टर भित्तेपात्रो, हस्तलिखित र विज्ञापनका सामग्री आदि पढ्न ।
	१२. चिठी पत्र, समाचार र अन्य विवरणहरू पढ्न ।	• चिठी पत्र, समाचार र अन्य विवरणहरू पढ्न ।
	१३. बाल साहित्यहरू सस्वर र मौनरूपमा पढ्न ।	• सरलसाहित्यहरू सस्वर र मौनरूपमा पढ्न ।
	१४. चिन्न र अन्य विषय वस्तुको लिखित वर्णन गर्न ।	• आफूलाई मन पर्ने चित्र तथा विषय वस्तुको लिखित वर्णन गर्न ।
	१५. हिज्जे मिलाएर शब्द लेख्न ।	• छ्य-क्ष, व, ब/श, ष, स को सही प्रयोग गर्न, • संयुक्त अक्षरको सही प्रयोग गर्न, • चन्द्रबिन्दु र शिरबिन्दुको प्रयोग गर्न, • परिचित शब्दहरू द्वस्वदीर्घ मिलाएर लेख्न ।
	१६. बान्की मिलेका अक्षरहरू ठिक दुरीमा लेख्न ।	• बान्की मिलेका अक्षरहरू ठिक दुरीमा लेख्न ।
	१७. शुद्ध र सफासँग अनुलेखन गर्न ।	• शुद्ध र सफासँग अनुलेखन गर्न ।
	१८. सरल अनुच्छेदको श्रुतिलेखन गर्न ।	• सरल अनुच्छेदको श्रुतिलेखन गर्न ।
	१९. निर्देशनका आधारमा र स्वतन्त्र रूपमा छोटो रचना तयार गर्न ।	• निर्देशनका आधारमा र स्वतन्त्र रूपमा छोटो रचना तयार गर्न, • निमन्त्रणा पत्र, शुभकामना पत्र, चिठी, विद्यालयलाई निवेदन, दैनिकी वर्णनात्मक, प्रबन्ध आफूलाई मन पर्ने कथा आदि रचना गर्न, • समूहमा भित्तेपात्रो लेख्ने र सम्पादन गर्न ।
	२०. पूर्णविराम, अल्पविराम र प्रश्नवाचक, उद्धरण र विस्मयादिबोधक चिह्नको प्रयोग गर्न ।	• पूर्णविराम, अल्पविराम र प्रश्नवाचक, उद्धरण र विस्मयादिबोधक चिह्नको प्रयोग गर्न ।

कार्यमूलक व्याकरण * (क) पदसङ्गति	२१. वचन लिङ्ग, पुरुष र आदरसँग क्रियापदको मेल गराएर बोल्ने र लेख्न	<ul style="list-style-type: none"> • एकवचनका दुईभन्दा बढी पदबाट बहुवचन अर्थ दिने कर्तासँग क्रियाको मेल गर्न । • पुलिङ्ग, स्त्री लिङ्ग र नपुंसक लिङ्ग अनुसार क्रियाको मेल गर्न, • प्रथम पुरुष, द्वितीय पुरुष र तृतीय पुरुषसँग क्रियाको मेल गर्न, • आदर पदसँग क्रियाको मेल गर्न, • विशेषण र विशेष्यको सङ्गति मिलाएर बोल्न र लेख्न ।
क्रियाका काल	२२. सामान्य वर्तमान, सामान्य भूत काल र सामान्य भविष्यत् काल प्रयोग गरी बोल्न र लेख्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • सामान्य वर्तमान काल प्रयोग गरी बोल्न र लेख्न, • सामान्य भूत काल प्रयोग गरी बोल्न र लेख्न । • सामान्य भविष्यत् काल प्रयोग गरी बोल्न र लेख्न,
शब्दभण्डार **	२३. शब्द भण्डारमा वृद्धि गर्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • चित्र हेरेर शब्द भन्न र लेख्न, • शब्द हेरेर चित्र चिन्न, • प्रयोग सन्दर्भ हेरी शब्दको अर्थ बताउन, • र, अनि, पनि जस्ता संयोजक प्रयोग गरी सात आठ शब्दसम्मका वाक्य बोल्न र लेख्न ।

* कार्यमूलक व्याकरण बोलाइ र लेखाइका लागि मात्र हो ।

** अनौपचारिक शिक्षाको वैकल्पिक कार्यक्रम अन्तर्गत तेस्रो तहमा सबै विषय पढेपछि १५०० शब्द सम्मको शब्दभण्डार वृद्धि हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

७. शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया

यस तहको भाषा शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा प्रशस्त अभ्यासको आवश्यकता पर्ने भएकाले यस तहमा सुनाइ र बोलाइका लागि कुराकानी, छलफल, प्रश्नोत्तर अभिनय तथा भूमिका निर्वाह, खेल, खोज जस्ता सिकारु केन्द्रित शिक्षण विधिको उपयोग गरिने छ । पढाइ र लेखाइ सिप विकासका लागि आवश्यकतानुसारका पढाइ र लेखाइसँग सम्बन्धित कार्यकलाप गराइने छ । प्राथमिक तहका सिपगत साभा शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाका सम्भावित कार्यकलाप यसप्रकार छन् :

प्राथमिक तहका सिपगत साभा शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाका सम्भावित कार्यकलाप यस प्रकार छन् :

क. सुनाइ शिक्षणका सम्भाव्य कार्यकलापहरू

- सिकारु र उसको घरपरिवारका सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर गर्ने,
- विभिन्न निर्देशनहरू दिएर सोही अनुसार गर्न लगाउने,
- गफ, कुराकानी, सुनाएर प्रतिक्रिया व्यक्त गर्न लगाउने,
- विभिन्न रमाइला कथा, कविता आदि सुनाएर बालकविता गाउन र कथा भन्न लगाउने,
- विभिन्न विषय वस्तु, घटना आदि सुनाएर त्यसका मुख्य मुख्य कुरा भन्न लगाउने,
- विभिन्न विषय वस्तु, घटना आदिका सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर र छलफल गराउने
- अन्ताक्षरी आदि शब्दखेल खेलाउने,
- अक्षर, शब्द, वाक्य र अनुच्छेदको श्रुतिलेखन गराउने,
- विद्युतीय सञ्चार साधनका कार्यक्रम सुनाएर प्रश्नोत्तर र छलफल गराउने ।

ख. बोलाइ शिक्षणका सम्भाव्य कार्यकलापहरू

- वर्ण, अक्षर र शब्दको उच्चारण गर्न लगाउने,
- कुनै विषय वस्तुका सम्बन्धमा प्रश्नोत्तर गराउने,
- सिकारुलाई विभिन्न वस्तु सङ्कलन गर्न लगाएर ती सामग्रीका सम्बन्धमा छलफल गर्न लगाउने,
- लोकगीतहरू गति, यति, लय मिलाई वाचन गरी सुनाउने र सिकारुले सुनेजानेका त्यस्तै गीत गाउन लगाउने,
- लोककथाहरू वाचन गरी सुनाउने र सिकारुहरूले सुने जानेका लोककथा भन्न लगाउने,
- सिकारुले देखे, सुनेका र अनुभव गरेका वस्तु, घटना, चित्र आदिका सम्बन्धमा वर्णन गर्न लगाउने,
- साथीभाइ र समूहमा कुराकानी र छलफल गर्न लगाउने,
- बादविवाद, अभिनय, भूमिका निर्वाह र उद्घोषण गर्न लगाउने,
- कुनै सामान्य समस्या दिएर तर्क गर्न लगाउने ।

ग. पढाइ शिक्षणका सम्भाव्य कार्यकलापहरू

- विभिन्न आकार र स्वरूपका वस्तु तथा चित्र देखाई फरक छुट्याउन लगाउने,
- वस्तु र अक्षर सम्बन्धित गराएर अक्षर चिन्न अभ्यास गराउने,
- अक्षर, शब्द छनोट गर्ने, जोडा मिलाउने खेल खेलाउने,

- गोजीतालिकामा आकार, इकारपत्ती राखी त्यसमा अक्षरपत्ती जोड्दै मात्रा चिनाउने,
- गोजीतालिका प्रयोग गरी शब्दपत्तीहरूको मध्यमबाट शब्द पढ्न लगाउने,
- गोजीतालिकामा शब्दहरू राखी वाक्य बनाउने र पढ्ने अभ्यास गराउने,
- गीत, कथा, संवाद आदिका अंश छानी गति, यति, लय र हाउभाउसहित सस्वर पढ्न लगाउने,
- स-साना विवरण, सूचना, पाठ आदिको आशय बुझ्ने गरी पढ्न लगाएर प्रश्नोत्तर गर्ने,
- पाठ पढ्न लगाएर त्यसमा भएका कुराहरूको सूची बनाउन लगाउने,
- पढेका कुराको अर्थ र आशय भन्न लगाउने,
- अनुच्छेद दिएर पढ्न लगाएर सोधिएका प्रश्नको उत्तर लेख्न लगाउने ।

घ. लेखाइ शिक्षणका सम्भाव्य कार्यकलापहरू

- विभिन्न धर्का र आकार (त्रिभुज, वृत्त, चतुर्भुज आदि) लेख्न लगाउने,
- मन परेका चित्र कोर्न लगाएर त्यसको नाम समेत लेख्न लगाउने,
- वर्णमालाका वर्णहरू लेख्न लगाउने,
- शब्दको क्रम नमिलेका वाक्य दिएर क्रम मिलाई लेख्न लगाउने,
- प्रश्नको उत्तर लेख्न लगाउने,
- चित्र, वस्तु तथा वातावरण वर्णन गरी लेख्न लगाउने,
- शब्द, वाक्य र छोटो अनुच्छेदको अनुलेखन गराउने,
- अक्षर, शब्द र वाक्यको श्रुतिलेखन गराउने,
- बुँदा, प्रश्न आदिका आधारमा साधारण चिठी, निवेदन, प्रबन्ध आदि लेख्न लगाउने
- सिकारुलाई आफ्नो इच्छा अनुसारको लिखित रचना तयार गर्न लगाउने,
- अरुले लेखेको सामग्री सम्पादन गर्न लगाउने,
- भित्तेपत्रिका तयार गर्न लगाउने ।

द. सिकारु मूल्याङ्कन

यस तहमा सिकारुको भाषिक सिपको मूल्याङ्कन निम्न लिखित तरिकाले गर्नुपर्छ :

सुनाइ

सुनाइ सिप विकासका सम्भाव्य मूल्याङ्कन प्रक्रिया निम्नानुसार हुने छन् :

- भनेका कुरा सिकारुले रुचि लिएर सुनेको छ/छैन अवलोकन गर्ने,
- सोधेका कुराको जवाफ सुन्ने,
- समूह छलफलमा सिकारुको सहभागिता अवलोकन गर्ने,

- निर्देशन अनुसार सिकारुले ठिक ढङ्गले गरेनगरेको अवलोकन गर्ने,
- श्रुतिलेखन गराएर जाँच्ने,
- बालगीत गाएर सोही अनुसार गाउन लगाउने,
- कथा, घटना विवरण आदि सुनाएर मुख्य मुख्य कुरा भन्न लगाउने,
- विद्युतीय सञ्चार माध्यमका कार्यक्रम सुनाएर मुख्य कुरा भन्न लगाउने ।

बोलाइ

बोलाइ सिप विकासका सम्भाव्य मूल्याङ्कन प्रक्रिया निम्नानुसार हुने छन् :

- अक्षर र शब्दको उच्चारण ठिक ढङ्गले गरेनगरेको सुनने,
- सोधेका कुराको जवाफ सुन्ने,
- समूह छलफलमा सिकारुको सहभागिता अवलोकन गर्ने,
- बालगीत गाउन लगाउने,
- कथा, चुट्किला आदि भन्न लगाउने,
- वस्तु चित्र घटना वर्णन गर्न लगाउने,
- उपयुक्त विषय वस्तु/ समस्या दिएर तार्किक अभिव्यक्ति गर्न लगाउने,
- उपयुक्त विषय वस्तु दिई संवाद, वादविवाद र उद्घोषण गर्न लगाएर अवलोकन गर्ने,
- हाउभाउसाथ अभिनय गर्न लगाएर अवलोकन गर्ने ।

पढाइ

पढाइ सिप विकासका सम्भाव्य मूल्याङ्कन प्रक्रिया निम्नानुसार हुने छन् :

- कालोपाटी/सेतोपाटीमा वा अक्षरपत्तीमा लेखिएका अक्षर पढ्न लगाउने,
- अक्षर तथा शब्दपत्तीको खातबाट कुनै खास अक्षर र शब्द छान्न लगाउने,
- शब्द र चित्रको जोडा मिलाउन लगाउने,
- शब्द र वाक्य पढ्न लगाउने,
- पाठभित्र वा बाहिरका कविता र उपयुक्त अनुच्छेद छनोट गरी गति, यति र लय सस्वरवाचन गर्न लगाएर सुन्ने,
- पाठ्य पुस्तकभित्र वा बाहिरका पाठ्य सामग्री पढ्न लगाएर बोध प्रश्न सोध्ने ।

लेखाइ

लेखाइ सिप विकासका सम्भाव्य मूल्याङ्कन प्रक्रिया निम्नानुसार हुने छन् :

- विभिन्न आकार (घेरा, धर्का आदि) र चित्र कोर्न लगाएर जाँच्ने,
- अक्षर, शब्द र वाक्य लेख्न लगाएर जाँच्ने,

- अनुलेखन गराएर जाँच्ने,
- शब्दको अर्थ र प्रश्नको उत्तर लेख्न लगाएर जाँच्ने,
- अनुच्छेद लेख्न लगाएर जाँच्ने,
- कुनै विषय वस्तु र अनुभव गरेका कुरा वर्णन गर्न लगाएर जाँच्ने,
- स्वतन्त्र रूपमा कथा, कविता, प्रबन्ध लेख्न लगाएर जाँच्ने,
- चिठी र निवेदन लेख्न लगाएर जाँच्ने,
- सिकारुले तयार गरेका रचना र भित्तेपात्रो आदि जाँच्ने,
- अरुले लेखेका सामग्री सम्पादन गर्न लगाउने ।

कार्यमूलक व्याकरण

कक्षा अनुसारको बोलाइ र लेखाइका क्रियाकलाप अवलोकन गर्ने उपर्युक्त अनुसारका सिपको मूल्याङ्कनका साधनहरू गृहकार्य, कक्षाकार्य, कक्षा सहभागिता, व्यावहारिक परिवर्तन, उपलब्धि परीक्षा आदि हुने छन् । सिकारुको स्तर रुचि उमेर र आवश्यकता हेरी सुनाइ, बोलाइ, लेखाइ र पढाइको अन्य क्रियाकलाप पनि गराउनुपर्ने छ । साथै यी क्रियाकलापका मूल्याङ्कन प्रक्रिया र विधि समेत आवश्यकतामा आधारित हुनुपर्ने छ ।

गणित

१. परिचय

हाम्रा सम्पूर्ण क्रियाकलापहरूमा गणित प्रयोग भइरहेको हुन्छ। गणित विषय आफैँमा के हो भनेर यहाँ थोरै शब्दमा परिभाषित गर्न नसकिए तापनि तलका तथ्यबाट दैनिक जीवनमा गणितको सम्बन्ध उपयोगिता/महत्त्व/आवश्यकता कतिको छ भन्ने कुरा छर्लङ्ग हुन्छ :

- आज धेरै गर्मी छ। हिजोभन्दा कति बढी होला ?
- घरबाट गैरी खेत कति टाढा पर्छ ? के १ घण्टामा पुगिन्छ ?
- के ५ किलोग्राम पिठोले तिम्रो परिवारलाई दिनभरिलाई पुग्छ ?
- तिम्रो गाईले दिनको कति लिटर दुध दिन्छ ?
- आज कति गते हो ?

आजको यस्तो बदलिँदो परिवेशमा त भन्नु दिनप्रतिदिन विकास हुँदै गरेका र मानिसले दैनिक जीवनमा प्रयोगमा आउने विभिन्न वस्तुहरू, साधनहरू, यन्त्रहरू आदिलाई प्रयोगमा ल्याउन पनि गणितीय ज्ञान र सिपको आवश्यकता अपरिहार्य भएको छ। यस बाहेक कुनै कुराको वैज्ञानिक अन्वेषण, अनुसन्धान र वैज्ञानिक तवरले प्रमाणित गर्नका लागि गणित आधारभूत साधन (Basic tools) नै भएको सिद्ध भएको छ। एउटा वाक्यमा भन्ने हो भने सामाजिक आर्थिक, राजनीतिक, वैज्ञानिक, भौगोलिक, ऐतिहासिक मानवजीवनका सम्पूर्ण पक्षसँग सम्बद्ध र तत् सम्बन्धी सम्पूर्ण विषयहरूको अध्ययनका लागि समेत गतिणीय ज्ञान र सिप अत्यावश्यक छ।

अनौपचारिक शिक्षाअन्तर्गत प्राथमिक तहमा पढाइने विषय वस्तुमा सिकारूमा बलियो जग बसाल्न नसकेमा निम्न माध्यमिक तहमा पाठ्यक्रम तयार पारिएको छ। यी कुरालाई ध्यानमा राखी यो गणित विषयको पाठ्यक्रमले निम्न लिखित दुई ओटा रणनीति लिएको छ :

- अनौपचारिक प्राथमिक विद्यालयको तेस्रो तहपछि पढाइ छोड्ने सहभागीहरूका लागि पनि उनीहरूको दैनिक जीवनमा आउने क्रियाकलापहरू सञ्चालनमा आइपर्ने गणितीय समस्याहरू समाधानका लागि आवश्यक न्यूनतम गणितीय ज्ञान तथा सिपको विकास गराउने।
- तेस्रो तहको अध्ययनपछि कक्षा ६ मा पढ्ने सहभागीहरूका लागि पूर्वाधारका रूपमा आवश्यक गणितीय ज्ञान र सिपको विकास गराउने।

यसमा ज्यामिति, सङ्ख्याको ज्ञान, गणितका आधारभूत नियमहरू, समय, मुद्रा र नापतौल, भिन्न दसमलव, प्रतिशत, ऐकिक नियम र ब्याज, बिल र बजेट, तथ्याङ्कशास्त्र, समूह र बीजगणित गरी नौओटा विषय क्षेत्र समेटिएको छ।

२. तहगत साधारण उद्देश्य

अनौपचारिक प्राथमिक विद्यालयको तिन तहको अध्ययन पुरा गरेपछि, गणित विषयमा सिकारुहरूले निम्न लिखित कार्य गर्न सक्ने छन्:

१. निम्न लिखित वस्तुहरूलाई विभिन्न ज्यामितीय गुणहरू (आकार, प्रकार, कोण र नाप) का आधारमा वर्गीकरण गर्न, नामकरण गर्न र ती वस्तुहरूका नाप, नक्सासमेत गरी अरु ज्यामितीय गुणहरूको खोजी गर्न :
  - ठोस वस्तुहरू: गोला, बेलना, घन, घनाकार, कोन (cone), प्रिज्म र तिनका भागहरू (भुजा, कोण, सतह किनारा)
  - समतल चित्रहरू : त्रिभुज, चतुर्भुज, सामानान्तर चतुर्भुज, वर्ग, आयत, वृत्त
२. देवनागरी र हिन्दु अरेबिक अङ्कको प्रयोग गरी करोडभन्दा माथिका सङ्ख्याहरू गन्ती गर्न, पढ्न तथा अङ्क र अक्षरमा लेख्न एवम् दस लाख (मिलियन) सम्मका सङ्ख्यालाई अङ्ग्रेजीमा पढ्न । रोमन अङ्कहरू प्रयोग गरी १ देखि १२ सम्मका सङ्ख्याहरू पढ्न र लेख्न,
३. जोड, घटाउ, गुणन र भाग गरी दैनिक जीवनमा आइपर्ने गणितीय समस्याहरू समाधान गर्न,
४. समय, मुद्रा र नाप (दुरी, परिमिति, क्षमता, तापक्रम, क्षेत्रफल र आयतन तौलको अङ्कलसमेत गरी व्यवहारमा प्रयोग गर्न,
५. भिन्न, दसमलव, प्रतिशत, ऐकिक नियम र ब्याज (ऐकिक नियम प्रयोग गरी) सम्बन्धी सामान्य समस्या हल गर्न,
६. घरायसी खर्च र आमदानीको विवरण तयार गर्नुका साथै बिल हेरी आवश्यक सूचना लिन र दिन,
७. ग्राफ, चार्ट, तालिका र नक्सा हेरी आवश्यक सूचना लिन र दिन तथा दिइएको सामान्य सूचनालाई बारग्राफमा प्रस्तुत गर्न,
८. वस्तुहरूलाई विभिन्न गुणहरूका आधारमा समूहमा वर्गीकरण गर्न, समूह सङ्केत { } प्रयोग गरी सदस्यहरूको सूची तयार गर्न र वाक्यमा लेख्न,
९. बीजगणितीय सिपहरू प्रयोग गरी बीजीय अभिव्यजक र समीकरण सम्बन्धी साधारण समस्याहरू हल गर्न ।

३. क्षेत्र तथा क्रम तालिका

क्षेत्र	पाठ्यक्रमका उद्देश्य	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	कैफियत
१. ज्यामिति	ज्यामितीय गुणहरू आकार, प्रकार, कोण र नाम को आधारमा वर्गीकरण, नामकरण र नाप नक्सा समेत गर्न ।	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न खालका ठोसवस्तुहरू राखेर बाहिरी घेरा ट्रेस गर्न र सोका सतहहरू र ज्यामितीय आकार छुट्याउने । रेखा (सरल र वक्र) खिच्ने र नाप्ने, सरल ज्यामितीय आकारहरू (तिनकुने, चारकुने र गोलो), त्रिभुज र चतुर्भुजका चित्र खिच्न (सामग्री प्रयोग गरेर र नगरिकन) । 	<ul style="list-style-type: none"> कुनै नापको रेखाखण्ड खिच्ने । कोणहरू हातले खिचेर तुलना (ठुलो वा सानो), त्रिभुज र चतुर्भुजका भागहरू चिनेर छुट्याउने, त्रिभुज र चतुर्भुजका भुजा र कोणहरूको नामकरण, ठोस आकृतिका वस्तुहरूमा शीर्षबिन्दु, किनारा र सतह छुट्याउने, 0° - 80° को कोणहरू प्रोट्रयाक्टर प्रयोग गरी नाप्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> (0 - 80° का कोणहरू प्रोट्रयाक्टरको प्रयोग गरी खिच्ने (10 - /10° डिग्रीको फरकमा), समकोण, न्यूनकोण र अधिक कोण छुट्याउने, दिइएका त्रिभुज र चतुर्भुजका कोण र भुजाहरू, भुजा र कोणका आधारमा त्रिभुजको वर्गीकरण, 	
२. सङ्ख्याको ज्ञान	देवनागरी र हिन्दु अरेबिक अङ्कको प्रयोग गरी करोडभन्दा माथिका सङ्ख्याहरू गन्ती गर्न, पढ्न, अङ्क अक्षर लेख्न ।	<ul style="list-style-type: none"> समूहमा भाएका सदस्यलाई सङ्ख्यामा जनाउने, 0 देखि 9 सम्म सङ्ख्यात्मक सङ्केत लेख्ने, 9 देखि 9000 सम्मका सङ्ख्याहरू क्रमशः पढ्न र लेख्न । (देवनागरी र हिन्दु अरेबिक) 			

क्षेत्र	पाठ्यक्रमका उद्देश्य	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	कैफियत
	<p>एवम् दश लाख मिलियनसम्मका सङ्ख्यालाई अङ्ग्रेजीमा पढ्न, १ देखि १२ सम्मका सङ्ख्याहरू रोमन अङ्कमा प्रयोग गरी पढ्न र लेख्न ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> • एक अङ्कदेखि तिन अङ्क सम्मले बनेका सङ्ख्याको स्थानमान, • दिइएका सङ्ख्याको विस्तारित रूपमा (हजार सम्म), • एकदेखि तिन अङ्कले बनेका सङ्ख्याहरू (तिनओटा) • एकदेखि तिन अङ्कले बनेका सङ्ख्याहरू (तिन ओटासम्म) को बढ्दो र घट्दो क्रम, • दुई अङ्क र तिन अङ्कले बनेका सङ्ख्याका जोडाहरूलाई तुलना र $>$, $<$ र $=$ चिह्नको प्रयोग । • दसौँ स्थानसम्मका क्रम सङ्ख्या, • रोम सङ्ख्या प्रणालीमा I - XII सम्म । 	<ul style="list-style-type: none"> • दिइएको समूहमा सदस्यहरूको आधारमा ठुलो र सानो समूह (पहिलो वर्षभन्दा अलि ठुलो समूह), • हिन्दु अरेबिक र देवनागरी अङ्क प्रयोग गरी करोडसम्मको सङ्ख्याहरू गन्ती गर्न, पढ्न र अङ्क र अक्षरमा लेख्न तथा ती सङ्ख्याहरूको अङ्कको स्थानमान भन्न र लेख्न, • छ अङ्कसम्मका सङ्ख्यालाई बढ्दो र घट्दो क्रममा राख्ने (३ ओटासम्म), • १ देखि ९९ सम्मका सङ्ख्याको नजिकको सयमा शून्यान्त, • नेपाली र अङ्ग्रेजी पद्धतिमा सङ्ख्यामा कमा (,) को प्रयोग (लाख सम्म), • जोर र विजोर सङ्ख्या, • १ देखि ५० सम्मका रुठ र सङ्युक्त सङ्ख्या, • १ देखि ५ सम्मका सङ्ख्याहरूका रुठ गुणनखण्ड विधिबाट गुणनखण्ड । 	<ul style="list-style-type: none"> • हिन्दु अरेबिक अङ्क प्रयोग गरी करोडभन्दा माथिका सङ्ख्याहरूको गन्ती गर्न, पढ्ने (अङ्क र अक्षरमा), • करोडभन्दा माथिका सङ्ख्याका अङ्कहरूको स्थानमान, • मिलियन (Million) सम्मका सङ्ख्यालाई अङ्ग्रेजीमा पढ्ने र अङ्क र अक्षरमा लेख्ने, • १ देखि १०० सम्मका रुठ र संयुक्त सङ्ख्या, • दिइएको स्थानमा सङ्ख्यालाई शून्यान्त, • १ देखि १० सम्मका सङ्ख्याको वर्ग सङ्ख्या, घन सङ्ख्या र तिनीहरूका मूलहरू (वर्गमूल र घनमूल), • तिन अङ्क सम्मको सङ्ख्याको रुठ खण्डीकरण (Prime Factorization) द्वारा गुणखण्ड । 	

क्षेत्र	पाठ्यक्रमका उद्देश्य	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	कैफियत
३. गणितका आधारभूत क्रियाहरू (क) जोड	जोड, घटाउ, गुणन र भाग गरी दैनिक जीवनमा आइपर्ने गणितीय मस्याहरू समाधान गर्न ।	<ul style="list-style-type: none"> तिन अङ्क सम्मले बनेका सङ्ख्याहरूको (हात लागी नआउने) जोड (तिन ओटा a addenda सम्म) । जोड सम्बन्धी सरल व्यावहारिक समस्याहरू 	<ul style="list-style-type: none"> चार अङ्कसम्मले बनेका सङ्ख्याहरूको जोड सरल व्यावहारिक समस्याहरू 		
३ (ख) घटाउ		<ul style="list-style-type: none"> दुई अङ्कले बनेका सङ्ख्याको घटाउ (सापट लिन नपर्ने) जोड र घटाउको सम्बन्ध (एक अर्काका विपरीत क्रिया हुन भन्ने धारणा) घटाउ सम्बन्धी सरल व्यावहारिक समस्याहरू 	<ul style="list-style-type: none"> छ अङ्कसम्मले बनेका सङ्ख्याको घटाउ र तत् सम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरू 		
३ (ग) गुणन		<ul style="list-style-type: none"> गुणनलाई दोहोरिएको जोडको रूपमा व्यक्त गर्ने गुणन प्रयोग भएको अवस्थाको गणितीय वाक्य चित्रद्वारा दिइएका गुणन सम्बन्धी समस्या समाधान २ देखि १० सम्मको पहाडा दुई अङ्कको सङ्ख्यालाई एक अङ्कको सङ्ख्याले गुणन (हात लागी नआउने मात्र) गुणन सम्बन्धी सरल व्यावहारिक समस्याहरू 	<ul style="list-style-type: none"> २ देखि १२ सम्मको पहाडा गुणन प्रयोग भएको अवस्थाको गणितीय वाक्य तिन वा सोभन्दा बढी अङ्कको सङ्ख्यालाई तिन अङ्कसम्मको सङ्ख्याले गुणन गुणन सम्बन्धी सरल व्यावहारिक समस्याहरू 		

क्षेत्र	पाठ्यक्रमका उद्देश्य	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	कैफियत
३ (घ) भाग		<ul style="list-style-type: none"> दिइएका वस्तुलाई समूहमा बाँडी भागको अर्थ र गणितीय वाक्य । भागलाई घटाउको दोहोरिएको रूपमा व्यक्त गर्ने । दुई अङ्क सम्मको सङ्ख्यालाई एक अङ्कको सङ्ख्याले भाग र जाँच (निशेष भाग जाने) भाग सम्बन्धी सरल व्यावहारिक समस्याहरू 	<ul style="list-style-type: none"> तिन अङ्कसम्मको सङ्ख्यालाई दुई अङ्कसम्मको सङ्ख्याले भाग र जाँच भाग सम्बन्धी सरल व्यावहारिक समस्याहरू गुणन र भागको सम्बन्ध 	<ul style="list-style-type: none"> पाँच अङ्कसम्मको सङ्ख्यालाई तिन अङ्क सम्मको सङ्ख्याले भाग भाग सम्बन्धी सरल व्यावहारिक समस्याहरू 	
३ (ङ) विविध			<p>१. जोड र घटाउ मिश्रित सरल व्यावहारिक समस्याहरू</p> <p>(+, - र कोष्ठ ( ) भित्र ऋणात्मक सङ्ख्या नआउने समस्या मात्र)</p>	<p>२. +, - × र मध्ये कुनै दुई क्रियाहरू र दुई कोष्ठकहरू { ( ) } प्रयोग भएका साङ्ख्यिक तथा व्यावहारिक समस्याहरू</p>	
४. (क) समय, मुद्रा र नाप तौल	समय, मुद्रा र नापतौलको अङ्कल समेत गरी व्यवहारमा प्रयोग गर्ने ।	<ul style="list-style-type: none"> घडी हेरेर घण्टा तथा १५-१५ मिनेटको फरकको समय । घण्टा र दिन, दिन र हप्ता, दिन र महिना तथा महिना र वर्षको सम्बन्ध, बार महिनाको नाम भन्ने तथा क्यालेन्डर हेरेर महिना, गते र बार छुट्याउने, 	<ul style="list-style-type: none"> घडी हेरी घण्टा र मिनेटको समय तथा समयको एकाइलाई एक अर्कोमा रूपान्तर, दिनलाई घण्टामा, हप्ता र महिनालाई दिनमा तथा वर्षलाई दिनमा रूपान्तर, 	<ul style="list-style-type: none"> समयका एकाइहरू (सेकेन्ड, मिनेट घण्टा, दिन, हप्ता मना र वर्ष) को गुणन र सामान्य भाग तथा तत् सम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरू। 	

क्षेत्र	पाठ्यक्रमका उद्देश्य	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	कैफियत
४. (ख) मुद्रा		<ul style="list-style-type: none"> रु. १००० सम्मको नोटहरू हात लागी नआउने मुद्राहरूको जोड र घटाउ जोड र घटाउ मात्र भएका मुद्रा सम्बन्धी व्यावहारिक समस्या 	<ul style="list-style-type: none"> मिनेट र घण्टा, घण्टा र दिन, दिन र महिना तथा महिना र वर्ष सम्बन्धी जोड र घटाउ क्रिया र तत् सम्बन्धी व्यावहारिक समस्या, सेकेन्ड र मिनेटको सम्बन्ध, रूपियाँको जोड र घटाउ क्रिया र तत् सम्बन्धी व्यावहारिक समस्या, रूपियाँको गुणन र सरल भाग (रूपियाँ र पैसालाई विशेष भाग जाने), रूपियाँ सम्बन्धी गुणन र भागका सामान्य व्यावहारिक समस्या । 	<ul style="list-style-type: none"> रूपियाँ पैसा सम्बन्धी जोड, घटाउ, गुणन र भागका व्यावहारिक समस्याहरू । 	
४. (ग) दुरी		<ul style="list-style-type: none"> कुनै पनि वस्तुको लम्बाइलाई अन्दाज तथा सेन्टिमिटर र मिटरको सम्बन्ध, कुनै पनि वस्तुको लम्बाइ सेन्टिमिटर नापमा पत्ता लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> मिटर र सेन्टिमिटरको प्रयोग गरी कुनै पनि लम्बाइ नाप्ने, सेन्टिमिटरलाई मिलि मिटरमा मिटरलाई सेन्टिमिटरमा तथा किलो मिटरलाई मिटरमा रूपान्तरण । 	<ul style="list-style-type: none"> दुरीका एकाइहरू प्रयोग भएका सरल गुणन र भाग तथा तत् सम्बन्धी सरल व्यावहारिक समस्या । 	

क्षेत्र	पाठ्यक्रमका उद्देश्य	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	कैफियत
			<ul style="list-style-type: none"> सेन्टिमिटर र मिटर, मिटर र किलोमिटर सम्बन्धी, जोड र घटाउ मात्र समावेश भएका व्यावहारिक समस्या, आफ्नो घर र विद्यालय (अध्ययन क्षेत्र) वरिपरि रहेका वस्तुहरूको लम्बाइ र दुरी अन्दाज गरी वा बताउन । 	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न वस्तुहरूको लम्बाइ, चौडाइ, उचाइ तथा घर र विद्यालय (अध्ययन क्षेत्र) वरिपरि ठाउँहरूको दुरीहरूको नाप अन्दाज गर्ने । 	
४ (घ) परिमिति			<ul style="list-style-type: none"> आयतकार, वर्गाकार वस्तुहरूको लम्बाइ र चौडाइको नापवाट परिमिति । 	<ul style="list-style-type: none"> सूत्र प्रयोग गरी कुनै पनि आयतकार क्षेत्र वा वस्तुहरूको परिमिति । 	
४. (ङ) क्षेत्रफल		<ul style="list-style-type: none"> कुनै पनि क्षेत्रको (सानो वा ठुलो, थोरै वा धेरै) क्षेत्रफलको तुलना । 	<ul style="list-style-type: none"> आयतकार क्षेत्र वा वस्तुहरूको दिइएको एकाइहरू गनेर (कोठा गन्ने तरिकाबाट) क्षेत्रफल पत्ता लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> आयतकार क्षेत्र वा वस्तुहरूको सूत्र प्रयोग गरी क्षेत्रफल तथा तत् सम्बन्धी व्यावहारिक समस्याहरू, जमिनको नाप सम्बन्धी सामान्य जानकारी लिन दिन र बताउन । 	

क्षेत्र	पाठ्यक्रमका उद्देश्य	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	कैफियत
४. (च) क्षमता		<ul style="list-style-type: none"> • कुनै पनि भाँडाहरूको क्षमता छुट्याउन तथा १००, २००, ५०० मिलिलिटर र १ लिटर (१००० मि.लि.० का प्रमाणित भाँडाहरू चिनेर छुट्याउन । 	<ul style="list-style-type: none"> • २५ मिलिलिटरदेखि १ लिटरसम्मका भाँडाहरूको प्रयोग गरी अन्य भाँडाहरूको क्षमता छुट्याउने तथा १ लिटरसम्मका भाँडाहरूमा नजिकको १०० मि.लि. सम्म क्षमता अन्दाज गर्ने, • लिटर र मिलिलिटरलाई आपसमा रूपान्तर, • लिटर र मिलिलिटरको जोड र घटाउ तथा तत् सम्बन्धी व्यावहारिक समस्या, • विभिन्न वस्तुहरू (भाँडाहरू) को क्षमता अन्दाज । 	<ul style="list-style-type: none"> • मिलिलिटर र लिटर सम्बन्धी गुणन र भाग गर्न र तत् सम्बन्धी सरल व्यावहारिक समस्या हल गर्न । 	
४. (छ) आयतन			<ul style="list-style-type: none"> • १ घन से.मि.का ब्लकहरूको प्रयोग गरी सो गनेर कुनै पनि घनाकार वा षड्मुखी वस्तुहरूको आयतन, • घनाकार वस्तुको लम्बाइ वा चौडाइ वा उचाइको, त्यसको आयतनसंगको सम्बन्ध पत्ता लगाउन । 	<ul style="list-style-type: none"> • सूत्र प्रयोग गरी घनाकार वस्तुको आयतन । 	

क्षेत्र	पाठ्यक्रमका उद्देश्य	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	कैफियत
४ (ज) तौल		<ul style="list-style-type: none"> • कुनै पनि दुई वस्तुहरूको तुलना गरी हलुका वा गह्रो छुट्याउने, • १००, २००, ५०० र १००० ग्राम (१ कि.ग्रा.) का ढकहरू चिनेर छुट्याउने । 	<ul style="list-style-type: none"> • ५० ग्राम देखि १००० ग्राम (१ कि.ग्रा.) सम्मका ढकहरू प्रयोग गरी वस्तुहरूको तौल, • १ कि.ग्रा. सम्मका वस्तुहरूको तौल नजिकको १०० ग्रामसम्मको तौल अन्दाज, • कि.ग्रा. लाई ग्राममा रूपान्तर, • ग्राम र कि.ग्रा. को जोड र घटाउ क्रिया र तत् सम्बन्धी व्यावहारिक समस्या । 	<ul style="list-style-type: none"> • ग्राम र कि.ग्रा. को गुणन र भाग, • गुणन र भाग सम्बन्धी सरल व्यावहारिक समस्या, • विभिन्न वस्तुहरूका तौल अन्दाज, • कि.ग्रा. र विन्टलको सम्बन्ध, 	
५. भिन्न, दसमलव प्रतिशत, ऐकिक नियम (ऐकिक नियम प्रयोग गरी) सम्बन्धी सामान्य समस्या हल गर्ने ।	भिन्न, दसमलव, प्रतिशत, ऐकिक नियम र ब्याज (ऐकिक नियम प्रयोग गरी) सम्बन्धी सामान्य समस्या हल गर्ने ।	<ul style="list-style-type: none"> • 121b\w3b\w23910जस्ता सरल भिन्नहरूलाई छाया पारिएको चित्रहरूमा छुट्याई भिन्नमा लेख्ने, • भिन्नको अर्थको परिचय र प्रयोग, • अंश र हर भिन्न, • सरल भिन्नहरूलाई चित्र बनाई छाया पारेर, देखाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> • समान हर भिन्नहरूको तुलना र क्रम, • समान हर भएका भिन्नहरूको जोड र घटाउ (मिश्रित सङ्ख्या प्रयोग नहुने र हुने समेत) • भिन्नको किसिम, • असमान हर भएका भिन्नहरूलाई समान हरमा बदल्न र तुलना गर्ने (दुई ओटा भिन्न समावेश भएका समस्या मात्र) 	<ul style="list-style-type: none"> • मिश्रित सङ्ख्या र अनुपयुक्त भिन्नहरूलाई एकअर्कामा रूपान्तर गर्ने, • मिश्रित सङ्ख्याहरूको जोड र घटाउ (दुई ओटा मात्र भिन्न समावेश), • सरल भिन्नहरूको गुणन, • भिन्न सम्बन्धी जोड र घटाउका सरल व्यावहारिक समस्याहरू । 	

क्षेत्र	पाठ्यक्रमका उद्देश्य	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	कैफियत
५. (ख) दसमलव			<ul style="list-style-type: none"> • दसांश र सयांशको परिचय । • भिन्न र दसमलव सङ्ख्यालाई एक अर्कामा रूपान्तर (दसमलवको २ स्थान सम्म) • दसमलवको २ स्थान सम्मका सङ्ख्याहरूको जोड र घटाउ गर्न (स्थान मिलेको) । 	<ul style="list-style-type: none"> • दसमलव सङ्ख्या र भिन्नलाई एकअर्कामा रूपान्तर (दसमलवको ३ स्थान सम्म), • दसमलव सङ्ख्यालाई नजिकको सङ्ख्यामा शून्यान्त, • दसमलवको स्थानसम्मका सङ्ख्याहरूको जोड र घटाउ गर्न, • दसमलव सङ्ख्याको जोड र घटाउ सम्बन्धी सरल व्यावहारिक समस्या हल गर्न, 	
५ (ग) प्रतिशत			<ul style="list-style-type: none"> • प्रतिशतको परिचय 	<ul style="list-style-type: none"> • भिन्न र प्रतिशतलाई एक अर्कामा रूपान्तर, • प्रतिशत सम्बन्धी सरल व्यावहारिक समस्या हल, 	
५ (घ) ऐकिक नियम र ब्याज			<ul style="list-style-type: none"> • एकाइ मानको आधारमा उस्तै वस्तुका समूहको कुल मान । • उस्तै वस्तुका समूहको मानको आधारमा एकाइको मान । • ऐकिक नियमका सरल व्यावहारिक समस्या । 	<ul style="list-style-type: none"> • ऐकिक नियमको प्रयोग गरी साधारण लेनदेनको हिसाब, • ऐकिक नियमद्वारा साधारण ब्याज सम्बन्धी सरल व्यावहारिक समस्या । 	

क्षेत्र	पाठ्यक्रमका उद्देश्य	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	कैफियत
६. बिल र बजेट	घरायसी खर्च र आम्दानीको विवरण तयार गर्नुका साथै बिल र मिटर हेरी आवश्यक सूचना लिन र दिन ।		<ul style="list-style-type: none"> • बिल हेरी सूचना लिन र दिन । 	<ul style="list-style-type: none"> • बिल बनाउन, • बजेट हेरी सूचना लिन र दिन । 	
७. तथ्याङ्क	ग्राफ, चार्ट, तालिका र नक्सा हेरी आवश्यक सूचना लिन र दिन तथा दिइएको सामान्य सूचनालाई बारग्राफमा प्रस्तुत गर्न ।	<ul style="list-style-type: none"> • साधारण चित्रग्राफ (Pictograph) र बार ग्राफ पढेर आवश्यक सूचना लिन र दिन । 	<ul style="list-style-type: none"> • थर्मा मिटर, बिजुली, धारा, ट्याक्सी आदिको मिटर पढेर सूचना लिन र दिन, • एकाइको गन्ति गर्ने बारग्राफद्वारा तुलनात्मक सूचना लिन र दिन, • नक्सामा भएका वस्तुहरूको दुरीको तुलना, • वर्गाङ्कित कागजको प्रयोग गरी बारग्राफ तयार गर्न, • वर्गाङ्कित कागजमा दिइएका क्रमजोडा सङ्ख्या (पहिलो चतुर्थासमा मात्र), 	<ul style="list-style-type: none"> • तालिकबाट सूचना लिन, दिन र निष्कर्ष निकाल्न, • घर वा कक्षाबाट उमेर, उचाइ, जनावरको सङ्ख्या, किताबको पन्ना आदिको तथ्याङ्क सङ्कलन गरि तालिकाबद्ध गर्ने, • दिइएको सामान्य सूच नालाई बारग्राफमा प्रस्तुत गर्ने, • क्रमजोडा सङ्ख्याको प्रयोग गरी कुनै स्थानलाई अङ्कित गर्न (पहिलो चतुर्थास मात्र) । 	

क्षेत्र	पाठ्यक्रमका उद्देश्य	पहिलो वर्ष	दोस्रो वर्ष	तेस्रो वर्ष	कैफियत
८. समूह	<p>वस्तुहरूलाई विभिन्न गुणहरूको आधारमा समूहमा वर्गीकरण गर्ने, समूह सङ्केत {} प्रयोग गरी सदस्यहरूको सूची तयार गर्ने र वाक्यमा लेख्न ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> वस्तुहरूलाई विभिन्न गुणका आधारमा समूहका वर्गीकरण, set notation {} को प्रयोग गरी सदस्यहरूको सूची तयार गर्ने र वाक्यमा लेख्ने । 	<ul style="list-style-type: none"> एउटै खालका वा समान गुणको आधारमा वस्तुहरू पहिचान गर्ने तथा छुट्याउने, दिइएको वस्तुहरूको समूहबाट नभिल्ले वस्तु पत्ता लगाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> वाक्यमा दिइएका समूहका सदस्यहरूबाट set notation {} को प्रयोग गरी समूह जनाउने तथा लेख्ने, set notation {} प्रयोग भएको समूहलाई वाक्यमा लेख्ने । 	
९. बीजगणित	<p>बीजगणतीय सिपहरू प्रयोग गरी बीजीय अभिव्यञ्जक र समीकरण सम्वन्धी साधारण समस्या हल गर्ने ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> अवलोकन विधिद्वारा (Inspection method) हल हुने कोठा सङ्केत (Box Notation) का जोडक्रिया समावेश भएका समस्याहरू । 	<ul style="list-style-type: none"> सजातीय पदहरूको जोड र घटाउ (ऋणात्मक पद प्रयोग नहुने गरी), अवलोकन विधि वा बारम्बार अभ्यास (trial and trial) बाट हल हुने कोठा सङ्केतका जोड, घटाउ, गुणन र भाग क्रिया समावेश भएका समस्या, बराबरी तथ्यको परिचय । 	<ul style="list-style-type: none"> सरल शाब्दिक समस्यालाई बीजीय अभिव्यञ्जकमा लेख्ने (जोड र घटाउ क्रिया मात्र समावेश भएको दुई पदीय अभिव्यञ्जक मात्र), बराबरी तथ्य प्रयोग गरी एक चलयुक्त रेखीय समीकरण हल गर्ने । 	

४. शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया

अनौपचारिक प्राथमिक तहको यस पाठ्यक्रमले गणितको कुनै पनि क्षेत्रको विषय वस्तु अथवा कुनै पनि गणितीय ज्ञान तथा सिपको विकास गर्न शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा मुख्यतया अनुभवहरूको आदान-प्रदान, प्रदर्शन, प्रयोगात्मक तरिका, प्रश्नोत्तर तथा छलफल, आगमन तथा निगमन विधि, अनुसन्धान विधि, परियोजना कार्य आदिका विशेष जोड दिएको छ। यहाँ उल्लेख गरिएको विधि तथा तरिकाहरूका अतिरिक्त यस पाठ्यक्रमले विशेष गरी गणित शिक्षण सिकाइमा विषय वस्तुहरूको प्रस्तुतीकरण निम्न लिखित प्रक्रियामा गर्ने व्यवस्था गरेको छ :

- सरलबाट जटिल
- ठोसबाट अर्थठोस र सङ्केतको आधारमा
- गणितीय अनुभव तथा सोच
- आगमन विधि र
- समस्या समाधान विधि ।

गणितीय विषय वस्तुहरूको शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई सरलीकरण गर्न र सिकारुमा गणितीय धारणा सहि र प्रभावकारी ढङ्गले बसाल्न शैक्षणिक सामग्रीको प्रयोग अत्यन्त उपयोगी हुन्छ। यहाँ शैक्षणिक सामग्री भन्नाले पाठ्य पुस्तक, अभ्यास पुस्तिकादेखि गणितको सिकाइको क्रममा सिकारु तथा सहजकर्ताले प्रयोग गर्ने सबै खालका सामग्रीलाई बुझिन्छ। सामान्यतः यस पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका उद्देश्यहरू पुरा गर्ने क्रममा निम्न लिखित शैक्षणिक सामग्रीहरू बढी उपयोगी हुन सक्छन् :

- वास्तविक वस्तुहरू
- विभिन्न वस्तु तथा आकृतिका मोडेलहरू
- बेस्टेन ब्लक
- नापतौलका प्रमाणिक एकाइहरू आदि ।

गणित शिक्षण सिकाइको क्रममा अवलम्बन गर्नुपर्ने भनी यहाँ उल्लेख गरिएका प्रक्रियाहरू सामान्य पथ प्रदर्शनका लागि मात्र हुन्। स्थानीय परिवेश, सिकारुको रुचि, क्षमता र दक्षता तथा वातावरण अनुकूल अन्य उपयुक्त उपायहरू अपनाई गणितीय धारणा तथा सिपको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई अझ प्रभावकारी बनाउन सकिने छ।

५. सिकारु मूल्याङ्कन

सामान्यतः गणित शिक्षण सिकाइमा पनि अन्य विषयहरूमा जस्तै मुख्य रूपमा निम्न लिखित उद्देश्यले सिकारुको मूल्याङ्कन गरिन्छ :

- निश्चित गरिएका सिकाइ उपलब्धिहरू / उद्देश्यहरू सिकारुले हासिल गर्न सके वा नसकेको जाँचन,
- गणितका नयाँ पाठ (धारणा / सिप) सिक्न आवश्यक पूर्वाधारहरू भए वा नभएको थाहा पाउन,
- सिकारु स्वयम्लाई उनीहरूले गरेको प्रगति (के कति सिक्न सकेको छ ?) समबन्धमा पृष्ठपोषण (Feed back) दिन,
- सहजकर्तालाई उसको शिक्षणको प्रभावकारिता (के कति सिकाउन सकिएको छ ?) बारेमा पृष्ठपोषण (Feed back) दिन ।
- सहभागीहरूलाई उनीहरूको उपलब्धि मापन गरी सो अनुसार स्तर निर्धारण गर्न ।

सिकारुमा अपेक्षित उद्देश्य पुरा नभएसम्म शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई निरन्तरता दिइरहनु पर्दछ । सहजकर्ताले निरन्तर मूल्याङ्कन (Contineous evaluation) को माध्यमबाट सिकारुको सिकाइको वास्तविक अवस्था पत्ता लगाउने र आवश्यक सुधारको काम गरिराख्नु पर्दछ । यसको मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापकै एक अभिन्न अङ्गका रूपमा लिनु पर्दछ । सिकारुको तह उन्नति, स्तर निर्धारण लगायतको कामहरूको लागि मूल्याङ्कनका निम्न लिखित तरिकाहरू अपनाउनु पर्ने हुन्छ :

- गणितीय धारणहरूको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा वास्तविक सहजकर्ता तथा उत्प्रेरक (motivator) का रूपमा प्रस्तुत भई अगाडि बढ्दा अर्थपूर्ण र प्रभावकारी रूपमा सिकारुको वास्तविक मूल्याङ्कन हुन सक्दछ ।
- गणित विषयसँग सम्बन्धित विषय वस्तुहरूलाई स्थानीय समस्याहरूसँग सम्बन्ध स्थापित गरी व्यावहारिक समस्याहरू समाधान गर्न सके नसकेको हेर्नु पर्दछ ।
- निर्धारित सिकाइ उपलब्धि / उद्देश्य हासिल भएको अवस्था व्यावहारिक रूपमा नै पहिचान गर्नु पर्दछ ।

यसरी गणित विषयमा मूल्याङ्कनका प्रमुख आधार तोकिएका सिकाइ उपलब्धि/उद्देश्यहरू प्राप्त भए भएनन्, व्यक्तिगत रूपमा सिकारुले गणितीय धारणा र सिप के कति सिके भन्ने जस्ता कुराहरूलाई मान्नु पर्दछ ।

विज्ञान तथा स्वास्थ्य शिक्षा

पाठ्यक्रम

१. परिचय

शिक्षाका राष्ट्रिय उद्देश्यहरूमध्ये प्रत्येक व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभा र व्यक्तित्व विकासको सम्भावनालाई प्रस्फुटन गर्न सहयोग गर्ने र समाजको आधुनिकीकरणमा सहयोग गरी देश निर्माणका निम्ति मानव संसाधनको विकास गर्ने उद्देश्य पुरा गर्न तथा विज्ञान, सूचना प्रविधि, वातावरण र स्वास्थ्य सम्बन्धी आधारभूत ज्ञान तथा जीवनोपयोगी सिपको विकास गर्ने प्राथमिक तहको शिक्षाको उद्देश्य पुरा गर्न विज्ञान तथा वातावरण र स्वास्थ्य शिक्षा विषयको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ। विद्यालय शिक्षाभन्दा बाहिर रहेका उमेर ढल्केका (१५ देखि ४५ वर्ष उमेर समूहका) सहभागीहरूको लागि अनौपचारिक मोडमा प्राथमिक शिक्षा प्रदान गर्न औपचारिक शिक्षातर्फको परिमार्जित प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०६५ का आधारमा यस क्षेत्रमा कार्यरत विषय विशेषज्ञ, लेखक तथा सरोकारवालाहरूको सहभागिता र सुझावको आधारमा अनौपचारिक मोडमा पनि पाठ्यक्रम परिमार्जन गरी यो नयाँ पाठ्यक्रम तयार पारिएको छ।

अ. विज्ञान तथा वातावरण

विज्ञानले व्यवस्थित रूपमा गरिएको अनुसन्धानको आधारभूत ज्ञान, प्रक्रियागत सिप र वैज्ञानिक व्यवहार र सिद्धान्त सिक्न सहयोग गर्दछ।

यस परिमार्जित पाठ्यक्रमद्वारा वैकल्पिक माध्यमबाट शिक्षा प्राप्त गर्ने बाल बालिकाहरूलाई प्राथमिक तहदेखि नै विज्ञानको आधारभूत ज्ञान, सिप र अभिवृत्ति, सूचना र प्रविधि सम्बन्धी सामान्य जानकारी, प्राकृतिक वातावरणको संरक्षण र सदुपयोग गर्ने बानीको विकास, प्राकृतिक प्रकोपबाट बच्ने उपायको खोजी गर्ने तथा जीवन र वातावरणबिचको अन्तरसम्बन्धका बारेमा जानकारी गराउने उद्देश्य राखिएको छ। त्यसैले यस विषयको पाठ्यक्रममा निम्न लिखित छ ओटा क्षेत्रहरू समावेश गरिएको छ। त्यसैको आधारमा विषय वस्तुको चयन गरिएको छ।

- क. सजीव वस्तुहरू
- ख. वातावरण
- ग. पदार्थ र शक्ति
- घ. पृथ्वी र अन्तरिक्ष
- ङ. सूचना प्रविधि
- च. सामान्य स्थानीय प्रविधि

२. तहगत साधारण उद्देश्यहरू

अनौपचारिक शिक्षाको प्राथमिक शिक्षा कार्यक्रम पुरा गरेपछि, सिकारुहरू विज्ञान तथा वातावरण विषयमा निम्न लिखित कार्यहरू गर्न सक्षम हुने छन् :

१. सजीव वस्तुहरूका सम्बन्धमा जानकारी प्राप्त गर्नका लागि वैज्ञानिक तरिकाहरूको खोजी गर्न तथा अपनाउन,
२. वातावरणमा पाइने सजीव र निर्जीव वस्तुहरूको महत्त्व बुझी संरक्षण र सदुपयोग गर्ने तरिकाहरू खोजी गर्न र अपनाउन,
३. पदार्थ र शक्तिबारे जानकारी प्राप्त गर्नका लागि सरल र वैज्ञानिक तरिका तथा प्रक्रियाहरू अपनाउन,
४. ऋतु तथा मौसम परिवर्तनका कारण र त्यसबाट सजीव, निर्जीव, जमिन, पानी र हावामा हुने परिवर्तन तथा मानिसमा पर्ने असर बताउन,
५. पृथ्वी र अन्तरिक्षबारे सामान्य जानकारी प्राप्त गर्न,
६. सूचना प्रविधिबारे सामान्य जानकारी प्राप्त गर्न महत्त्व बताउन,
७. सामान्य स्थानीय प्रविधिबारे सामान्य जानकारी प्राप्त गर्न र महत्त्व बताउन ।

३. तहगत विशिष्ट उद्देश्यहरू

क. पहिलो तहका विशिष्ट उद्देश्यहरू

१. सजीव वस्तुका लक्षणहरू चिन्न र छुट्याउन,
२. विभिन्न सजीव वस्तुहरू चिने चित्र कोर्न र कोराउन,
३. घरपालुवा र जङ्गली जनावरलाई वर्गीकरण गर्न,
४. जनावरहरूले खाना खाने तरिका बताउन,
५. जनावरको चालको तरिका बताउन,
६. बिरुवाको विभिन्न भागको पहिचान गरी वर्गीकरण गर्न,
७. मानिसले जनावर र बोट बिरुवाबाट पाउने फाइदा बताउन,
८. वरपरको वातावरण अवलोकन गरी फोहोर हुने कारणहरू बताउन,
९. वातावरण सफा राख्ने उपायहरू बताउन,
१०. ज्ञानेन्द्रियको प्रयोग गरी वरपरका वस्तुहरू चिन्न र सूची बनाउन,
११. वस्तुहरूको र, स्वाद, गन्ध, आकार, साइज, कडा, नरम, तातो र चिसोको आधारमा समूह छुट्याउन र तुलना गर्न,
१२. ताप र प्रकाशका स्रोतहरू पहिचान गरी उपयोगिता बताउन,

१३. चलेको हावा र पानीको उपयोगिता बताउनु,
१४. विभिन्न मौसममा आफ्नो वरपर हुने बोट विरुवा र जनावरको अवलोकन गरी तिनीहरूको परिवर्तनको अभिलेख राख्नु,
१५. दिन र रातमा सूर्य, चन्द्रमा र ताराको अवलोकन गरी परिवर्तन बताउनु,
१६. मौसम (घाम, पानी, बादल, हावा) जनाउने चित्र लेख्नु,
१७. मौसम तथा जमिनका अवस्थाहरू (छाया, ओसिलो, पारिलो र सुख्खा) घाम तथा हावामा भर पर्ने कुरा बताउनु,
१८. पृथ्वीको सतह (जमिन र पानी) को बनोट बारेमा बताउनु,
१९. सूचनाको परिचय दिन
२०. सञ्चारका साधनहरू चिन्नु,
२१. सूचनाको महत्त्व बताउनु,
२२. प्रविधिको परिचय दिन,
२३. आफ्नो घर तथा वरपर वातावरणमा सञ्चालित स्थानीय प्रविधिको सूची बनाउनु,
२४. स्थानीय प्रविधिको महत्त्व बताउनु,
२५. कम्पोस्ट मल तयारी, सान (धार) लगाउने प्रविधिको महत्त्व बताउनु ।

ख. दोस्रो तहका विशिष्ट उद्देश्यहरू

१. जनावर र विरुवाहरूको लक्षणका आधारमा तुलना गर्न,
२. विभिन्न जनावरहरूको वासस्थान अनुकूलका अङ्गहरू चिन्नु
३. जनावरहरूको वासस्थान र खाना खाने बानीको आधारमा वर्गीकरण गर्न,
४. जमिन र पानीमा पाइने विरुवाहरूको लक्षण र अनुकूलता पहिचान गर्न,
५. विभिन्न मौसम देखिने जनावर र विरुवाहरू चिनी वर्गीकरण गरी सूची बनाउनु,
६. जीवन प्रक्रियाको सामान्य परिचय दिन र जनावर तथा विरुवाको जीवन प्रक्रियाको महत्त्व वर्णन गर्न,
७. विरुवाको विकासका चरणहरूको अवलोकन गरी अभिलेख राख्नु,
८. विरुवाको विभिन्न भागहरूको चित्राङ्कन र नामाङ्कन गर्न,
९. जनावर विरुवाको अन्तरसम्बन्धको महत्त्व बताउनु,
१०. प्राकृतिक प्रकोपको परिचय, असर र यसबाट बच्ने उपाय बताउनु,
११. जनावर, विरुवा र वातावरणबिचको अन्तरसम्बन्ध बताउनु,
१२. दैनिक जीवनमा प्रयोग हुने अदीप्त, पारदर्शक, कणदार, रेशादार, फुट्ने, नफुट्ने र घुलनशील वस्तुहरूको वर्गीकरण गरी तिनको प्रयोग बताउनु,

१३. वस्तुको तौल लम्बाइ र आयतन नाप्न र तुलना गर्न,
१४. तापको असरबाट वस्तुको अवस्था र आयतनमा हुने परिवर्तनका सम्बन्धमा प्रदर्शन गर्न,
१५. चलेको हावा र पानीको उपयोगिता बताउन,
१६. दिन र रात हुने कारण प्रदर्शन गरी व्याख्या गर्न,
१७. सूर्यको स्थिति र वस्तुको छायाको लम्बाइको सम्बन्धमा व्याख्या गर्न,
१८. चन्द्रमाको परिवर्तित आकारको अवलोकन गरी चित्र लेख्न र अभिलेख राख्न,
१९. सूर्यको प्रकाशका सम्बन्धमा बताउन,
२०. पृथ्वीको बनोट र बाह्य तहको बारेमा बताउन,
२१. पानीका विभिन्न रूपका सम्बन्धमा बताई क्रियाकलाप गर्न,
२२. माटोमा पाइने वस्तुहरूको सूची बनाउन,
२३. सूचना प्रवाहका साधनहरूको कार्य बताउन,
२४. एकोहोरो र दोहोरो सूचना प्रणालीको परिचय दिई यस अन्तर्गत पर्ने साधनहरूको वर्गीकरण गर्न,
२५. पानी घट्ट, पानीमिल जस्ता प्रविधिको परिचय दिई उपयोगिता बताउन ।

ग. तैस्रो तहका विशिष्ट उद्देश्यहरू

१. ढाड भएका जनावरहरू पहिचान गरी वर्गीकरण गर्न र तिनीहरूका लक्षणहरू वर्णन गर्न,
२. ढाड नभएका जनावरहरू पहिचान गरी वर्गीकरण गर्न र तिनीहरूका लक्षणहरू वर्णन गर्न,
३. जनावर र बिरुवाको कोषको सामान्य चित्र कोर्न र यसका बनावट वर्णन गर्न,
४. फुल पार्ने जनावर (सामान्य किरा, पुतली वा लामखुट्टे) को जीवनचक्रको विभिन्न अवस्थाहरू अवलोकन गरी पहिचान गर्न र ती अवस्थाहरूको लक्षण बताउन,
५. एकदलीय र दुई दलीय बिरुवाहरू पहिचान गर्न र तिनीहरूको लक्षणहरूको सूची तयार गर्न,
६. बिरुवाका विभिन्न भागहरूको पहिचान गरी तिनीहरूको कार्य वर्णन गर्न,
७. जनावर र बिरुवाको सामान्य जीवन प्रक्रिया वर्णन गर्न,
८. जनावर र बिरुवाहरूबिचको अन्तरसम्बन्धको उदाहरण दिन र एकअर्काको महत्त्व वर्णन गर्न,
९. घरायसी वातावरण र समुदायिक वातावरणको अवलोकन गरी मानिसको क्रियाकलापले वातावरणमा पारेको प्रभाव अवलोकन गरी वर्णन गर्न,
१०. वातावरण संरक्षणाका उपायहरू बताउन र व्यवहारमा अपनाउन,
११. नाप्ने भाँडाको प्रयोग गरी तरल पदार्थको मात्रा नाप्न र तुलना गर्न,
१२. आफ्नो वरपरका वस्तुहरूको आकार, क्षेत्रफल, आयतन र तौल नाप्न र तुलना गर्न,

१३. दैनिक जीवनमा तापको असरले वस्तुको अवस्थामा हुने परिवर्तनको उदाहरण बताउन,
१५. विभिन्न किसिमका शक्तिको सदुपयोग र बचत गर्ने तरिकाहरू अपनाउन,
१६. शक्तिका स्रोतहरू (नवीकरणीय र अनवीकरणीय) बिच फरक छुट्याई उदाहरण बताउन,
१७. मौसमलाई असर पार्ने कारक तत्वहरूको व्याख्या गर्न,
१८. विभिन्न किसिमको बादलको पहिचान गरी चित्र कोर्न,
१९. मौसम अनुमान गर्ने उपायहरूको वर्णन गरी अनुमान गर्न,
२०. मौसमको अवलोकन गरी पहिचान गर्न,
२१. ग्रहहरूको नाम बताउन,
२२. चन्द्रकलाको अवलोकन गरी चित्र कोर्न,
२. पृथ्वीको सतहमा हुने परिवर्तनका कारणहरूको सूची तयार गरी वर्णन गर्न,
२४. सूचना र सञ्चारको सामान्य परिचय दिन र यिनका प्रकारहरू छुट्याउन,
२५. सञ्चार साधनका रूपमा कम्प्युटरको प्रयोगबारे बताउन,
२६. ढिकी, जाँतो, सुधारिएको चुलो र कोलको सामान्य परिचय दिन ।
२७. ढिकी, जाँतो, सुधारिएको चुलो र कोलको उपयोगिता बताउन ।

क्षेत्र/एकाइ	पहिलो तह	दोस्रो तह	तेस्रो तह
१. सजीव वस्तुहरू	<p>- सजीव वस्तुका लक्षणहरू (चाल, खाना, श्वासप्रश्वास, वृद्धि, चेतना, सन्तान उत्पादन, निष्कासन, चेतना)</p> <p>- सजीव र निर्जिव वस्तुहरूविच फरक (नाम र चित्र समेत)</p> <p>- घरपालुवा र जङ्गली जनावरहरू</p> <p>- जनावरहरूको खाना (घाँसपात, मासु, अन्न, फलफुल आदि) र चाल (घस्रने, हिड्ने, दगुने, उफ्रने, उड्ने, पौडने) ।</p> <p>- जनावरको बासस्थान : जमिन (गुँड, गुफा, घर, गोठ, खोर आदि) र पानी</p> <p>- जनावरहरूको बच्चा र तिनीहरूको नाम (चल्ला, छाउरा, डमरु, पाडो, पाठो पाठी आदि)</p> <p>- जनावरको खाना खाने तरिका (चपाउने, निल्ने, चुस्ने र चाट्ने)</p> <p>- विरुवाको वर्गीकरण (ठुलो, मझौला, सानो/रुख, बुट्यान, भोरपात)</p> <p>- विरुवाका भागहरू (जरा, काण्ड, पात, फल, फुल)</p> <p>- मानिसले जनावर र बोट विरुवाबाट पाउने फाइदा । (जनावरबाट दुध, फुल, मासु, ऊन आदि, विरुवाबाट पाइने खाना (अन्न, गेडागुडी, सागपात, फलफुल आदि)</p> <p>- जनावर र विरुवाको हेरचाह (जनावरलाई नकुट्ने, नजस्काउने र विरुवालाई नउखल्ने, पात तथा फलफुलहरू नचुँड्ने)</p>	<p>- जनावर र वनस्पतीविच फरक</p> <p>- जनावरहरूका बासस्थान र यसका लागि अनुकूल अङ्गहरू : क) जमिन (जमिन माथि, जमिनमुनि, सुख्खा जमिन, ओसिलो जमिन) ख) पानी (पोखरी, खोला, नदी, समुद्र)</p> <p>- जनावरहरूका खाना खानका लागि सघाउने अङ्गहरू (चराको चुच्चो, नङ्ग्रा, तिखो दाँत, हात्तीको सुँड, शाकाहारी जनावरको बलियो थुतुनो आदि)</p> <p>- विभिन्न मौसम र समयमा देखिने जनावरहरू (जाडो, गर्मी र वर्षा मौसम तथा दिन र रातको समयमा)</p> <p>- फुल पार्ने र बच्चा जन्माउने जनावरहरू</p> <p>- जमिनमा बस्ने जनावरहरू र तिनीहरूका लक्षण</p> <p>- पानीमा बस्ने जनावरहरू र तिनीहरूका लक्षण</p> <p>- जीवन प्रक्रिया : सामान्य परिचय, महत्त्व</p> <p>- विरुवाको विकासका चरणहरू : बिउको अड्कुरण, बेर्ना, कोपिला/फुल, फल</p> <p>- जमिनमा पाइने विरुवाहरू र तिनीहरूका लक्षण</p>	<p>- ढाड भएका जनावरहरू</p> <p>• परिचय</p> <p>• वर्गीकरण : माटा समूह, उभयचर समूह, सरीसृप समूह, चरा समूह र स्तनधारी समूह (लक्षण र उदाहरणहरू)</p> <p>- ढाड नभएका जनावरहरू :</p> <p>• परिचय</p> <p>• वर्गीकरण : एककोषीय, छिद्र शरीर भएका, खोक्रो शरीर भएका, चेप्टो शरीर भएका, डोलो शरीर भएका, खण्ड खण्ड शरीर भएका, खण्ड खण्ड शरीर भएका, नरम शरीर भएका र कडा आवरण भएका जनावरहरू (लक्षण र उदाहरणहरू)</p> <p>- जनावरकोष र विरुवाकोष</p> <p>• परिचय</p> <p>• कोषको बनोट</p> <p>- पुतलीको जीवनचक्र (फुल, लार्भा, प्युपा, वयस्क)</p> <p>- एकदलीय र दुई दलीय विरुवाहरू</p> <p>• परिचय</p> <p>• लक्षण र उदाहरणहरू</p> <p>- विरुवाका विभिन्न भागहरू</p> <p>• जरा र यसका कार्य</p> <p>• काण्ड र यसका कार्य</p> <p>• पात र यसका कार्य</p> <p>• फुल र यसका विभिन्न भागहरू र कार्य</p>

क्षेत्र/एकाइ	पहिलो तह	दोस्रो तह	तेस्रो तह
		<ul style="list-style-type: none"> - पानीमा पाइने विरुवाहरू र तिनीहरूका लक्षण - विरुवाको वर्गीकरण (फुल फुल्ने/नफुल्ने, जमिन/पानीमा पाइने, ओसिलो/सुख्खा जमिनमा पाइने, एक बर्से/बहुबर्से विरुवाहरू) - विभिन्न मौसममा पाइने विरुवाहरू (जाडो, गर्मी र वर्षा मौसममा) - मानिसले जनावर र विरुवाहरूबाट पाउने फाइदाहरू - खाना : <ul style="list-style-type: none"> क) जनावरबाट प्राप्त हुने - दुध, फुल, मासु आदि । ख) विरुवाबाट प्राप्त हुने - अन्न तरकारी, गोडागुडी आदि । - लुगाकपडा : जनावरबाट प्राप्त हुने - छालाबाट र भुत्लाबाट बनेका लुगा, जुत्ता तथा छालाबाट बनेका विभिन्न वस्तुहरू आदि - कपासबाट बनेका कपडा र जुटबाट बनेका कपडा आदि 	<ul style="list-style-type: none"> • फल र यसका कार्य - जीवनप्रक्रिया पोषण, सास फेर्नु, शरीरभित्र खाना, पानी तथा उपयोगी पदार्थहरूको सञ्चार, निष्कासन, प्रजनन - सजीव र वातावरणविचको अन्तरसम्बन्ध
२. वातावरणज्ञ	<ul style="list-style-type: none"> - वरपरको वातावरण (घर विद्यालय वरपर पाइने विभिन्न वस्तुहरू - सजीव र निर्जीव । - आफ्नो वरपरको वातावरण फोहोर हुने कारणहरू (घरपालुवा जनावरहरू छाडा छोड्नु, उचित ढल निकासको व्यवस्था नहुनु, फोहोर व्यवस्थापनमा हेलचेक्र्याइँ चेतनाको कमी आदि) 	<ul style="list-style-type: none"> - जनावर र विरुवाविच अन्तरसम्बन्ध : जनावरबाट वनस्पतिले पाउने फाइदा, वनस्पतिबाट जनावरले पाउने फाइदा, विरुवाले खाना बनाउँदा कार्बनडाइअक्साइड लिने र अक्सिजन दिने, विरुवा तथा जनावरले श्वास फेर्दा कार्बनडाइअक्साइड दिने र अक्सिजन लिने आदि 	<ul style="list-style-type: none"> - मानव क्रियाकलापले वातावरणमा पर्ने प्रभाव र यसको असर : वनजङ्गल नास गर्नु, वन्यजन्तुको सिकार गर्नु, वनजङ्गलमा आगो लगाउनु, धुलो, धुवा, फोहोर गर्नु, कलकारखानाबाट दूषित पानी खोला नदीमा फ्याँक्नु, ढल निकासको उचित व्यवस्था नगर्नु आदि

क्षेत्र/एकाइ	पहिलो तह	दोस्रो तह	तेस्रो तह
	<p>वातावरण स्वच्छ राख्ने उपायहरू (खाडलको प्रयोग, धुवारहित चुलो, वृक्षरोपण, ढल निकास, घरपालुवा जनावरको उचित नियन्त्रण र रेखदेख, वातावरणप्रतिको सचेतता आदि)</p>	<p>प्राकृतिक प्रकोपको परिचय प्राकृतिक प्रकोपका असरहरू : घरखेत बगाउने र भत्काउने, मानिस, जनावर बगाउने र पुर्ने, घर अन्तबाली पशुपन्छी जलेर नष्ट हुने, धनसम्पत्ति बोट बिरुवा वनजङ्गल जलेर नष्ट हुने</p>	<p>वातावरण संरक्षणमा मानिसको भूमिका : उचित ढङ्गाबाट खेती गर्नु, तटबन्ध गर्नु, वृक्षरोपण गर्नु, वन्यजन्तुको सिकार नगर्नु, जङ्गलमा आगो लगाउन रोक लगाउनु, पानीको स्रोतको जगेर्ना गर्नु, नावश्यक रूपमा धुवाँ, धुलो पैदा नगर्नु, व्यवस्थित सहरीकरण आदि ।</p>
३. पदार्थ र शक्ति	<p>वस्तुको आकार र साइज ज्ञानेन्द्रियको प्रयोग गरी वस्तुको विभिन्न गुणहरूको पहिचान (गन्ध, आकार, साइज, तातो, चिसो, नरम, कडा, स्वाद ।) पानीमा डुब्ने, नडुब्ने घुल्ने, नघुल्ने वस्तुहरू प्रकाश छिर्ने र नछिर्ने वस्तुहरू ताप र प्रकाशका स्रोतहरू (सूर्य, आगो, विद्युत् आदि) दैनिक जीवनमा ताप र प्रकाशको उपयोगिता तापको उपयोगिता (त्यानो पाउन, खाना पकाउन, बाल्न, तताउन, उज्यालो पाउन, सुकाउन आदि) प्रकाशको उपयोगिता (उज्यालो पाउन, देख्न, जीवहरू बाँच्न आदि ।)</p>	<p>बहेको हावाको उपयोग : लुगा सुकाउन, कुनै वस्तु घुमाउन वा उडाउन बगेको पानीको उपयोग : कुनै वस्तु बगाउन, घट्ट चलाउन, विद्युत् जेनेरेटर चलाउन आधारभूत लक्षणका आधारमा पदार्थको परिभाषा (तौल र आयतन) पदार्थका तिन अवस्था : ठोस, तरल र ग्यास शक्तिको परिचय ताप शक्ति र यसको असर (पदार्थको आयतनमा वृद्धि, तापक्रमको घटबढ, पदार्थको अवस्थामा परिवर्तन) दैनिक जीवनमा तापको असरको उपयोग शक्ति सदुपयोग र वचत गर्ने तरिकाहरू</p>	<p>पदार्थको अवस्थामा परिवर्तन : (ठोस, तरल र ग्यास) अवस्था परिवर्तनका प्रक्रियाहरू : जन्म, परलने, ऊर्ध्वपातन, वाष्पीकरण, चिसिने आदि । शक्तिका स्रोतहरू (नवीकरणीय र अनवीकरणीय) शक्तिका विभिन्न रूपहरू (ताप, प्रकाश, विद्युत्, ध्वनि र चुम्बक) शक्तिको उपयोगिता शक्तिको प्रमुख स्रोत सूर्य शक्ति सङ्कट र शक्तिको बचत गर्ने उपायहरू</p>
४. पृथ्वी र अन्तरिक्ष	<p>मौसम घाम लागेको त्यानो दिन (लक्षण, कारण र मानिसमा असर)</p>	<p>मौसम र ऋतु : परिचय किसिम (हिउँद, वसन्त, ग्रीष्म र शरद)</p>	<p>मौसम र हावापानी : परिचय आईता मनसुन</p>

क्षेत्र/एकाइ	पहिलो तह	दोस्रो तह	तेस्रो तह
	<p>बादल लागेको छाया परेको अवलोकन, कारण, छाया पार्ने</p> <p>बतास चलेको</p> <p>पानी परेको</p> <p>हुरीबतास चलेको</p> <p>रात (प्रकाश नहुनु)</p> <p>सूर्यको प्रकाश (धेरै रडहरू)</p> <p>पृथ्वी :</p> <p>पृथ्वीको सतह (जमिन र पानी)</p> <p>दिन र रात (कारण)</p>	<p>लक्षण</p> <p>पृथ्वी</p> <p>बाहिरी बनोट</p> <p>जलमण्डल</p> <p>सतहको पानी, सतहमुनिको पानी र सतहमाथिको पानी</p> <p>स्थलमण्डल</p> <p>पहाड, उपत्यका र मैदान</p> <p>वायुमण्डल</p> <p>बनोट (धुलाका कण, पानीको बाफ, विभिन्न ग्यास)</p> <p>सौर्यमण्डलको सामान्य परिचय</p>	<p>जलचक्र</p> <p>बादल</p> <p>परिचय र किसिम</p> <p>क्युमुलस (cumulus), स्ट्राटस (Stratus), सिरस (Cirrus), र निम्बस (Nimbus)</p> <p>सतह परिवर्तनका कारण र असर (हावा, पानी, जीवितवस्तु, तापक्रम)</p> <p>मौसमको भविष्यवाणी</p> <p>पृथ्वी</p> <p>पृथ्वीको भित्री बनोट</p> <p>सूर्य र सौर्य परिवार</p> <p>परिचय</p> <p>ग्रह र तारा (परिचय, भिन्नता)</p> <p>चन्द्रमाको कला (अवलोकन, पहिचान, चित्र कोर्ने र टिपोट)</p> <p>ग्रहण</p>
५. सूचना प्रविधि	<p>सूचनाको परिचय</p> <p>सूचना प्रवाहका साधनहरू : चिठी, रेडियो, टेलिभिजन, फ्याक्स, टेलिफोन, मोबाइल फोन (सामान्य परिचय)</p>	<p>सूचना</p> <p>सूचनाका स्रोतहरू (पुस्तकालय, पत्रपत्रिका, चार्ट, पोस्टर, विज्ञापन, पुस्तक)</p> <p>सूचनाको महत्त्व</p>	<p>सूचना र सञ्चार</p> <p>परिचय</p> <p>सूचनाका प्रकारहरू (पुस्तक र आवधिक प्रकाशन, सन्दर्भ सामग्री र सामान्य सङ्कलन, छापा र विद्युतीय सामग्री)</p> <p>सञ्चारका प्रकार : (आन्तरिक सञ्चार, अन्तर वैयक्तिक सञ्चार र आम सञ्चार)</p> <p>सञ्चार साधनका रूपमा कम्प्युटर</p>
६. सामान्य स्थानीय प्रविधिहरू	<p>कम्प्युटर मल</p> <p>गोबर ग्यास</p> <p>सान लगाउने ।</p> <p>शीत भण्डार (cold store)</p>	<p>सामान्य स्थानीय प्रविधिको परिचय र उपयोगिता</p> <p>पानीघट्ट वा पानी मिल, टर्बाइन, पम्पसेट/हेन्डपम्प (परिचय र महत्त्व)</p>	<p>सामान्य स्थानीय प्रविधिहरू ढिकी, जाँतो, सुधारिएको चुलो र कोल (उखु पेल्ले, तोरी पेल्ले र कागती/निबुवा पेल्ले) को सामान्य परिचय र उपयोगिता</p>

५. शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया

यस विषयको शिक्षण गर्दा विषय वस्तुको प्रकृति अनुसार विभिन्न विधिहरूको अवलम्बन गर्नु पर्दछ। यस विषयको अध्यापनका लागि उपयुक्त मानिएका विधिहरूमा अवलोकन, प्रयोगात्मक, प्रदर्शन, खोज, क्षेत्र अन्वेषण, प्रश्नोत्तर, छलफल आदि पर्दछन्। कुनै घटना, विषय वस्तु वा नतिजाको परिचय दिँदा वा व्याख्या गर्दा भने प्रवचन विधिको प्रयोग गर्न सकिन्छ।

यस विषयमा सहभागी केन्द्रित शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापद्वारा प्रौढ सिकाइ सिद्धान्त अनुसार सहभागीमा वैज्ञानिक तरिकाले सोच्ने (critical thinking), वर्गीकरण गर्ने, तुलना गर्ने, प्रश्न, गर्ने, जिज्ञासा राख्ने, कारण दिने, तथ्याङ्क राख्ने, अवलोकन गर्ने जस्ता प्रक्रियागत सिपहरू (Process skills) हासिल गराउने प्रयास गरिएको छ।

विज्ञान तथा वातावरण शिक्षाको अध्ययन अध्यापनमा ज्ञानको भण्डार मात्र वृद्धि गर्ने नभई ज्ञानको खोजी गर्ने विधि पनि दिन खोजिएको छ। सहभागीले अन्वेषण र समस्या समाधानका सिपहरू प्रयोग गरेर आफ्नै अनुभवद्वारा सिक्छन्। यसका लागि उनीहरूलाई सकेसम्म बढी प्रयोगात्मक क्रियाकलापमा संलग्न गराउनु पर्दछ।

विशेष गरी वातावरणसँग सम्बन्धित विषय वस्तुको अध्यापन गराउँदा निम्न लिखित बुँदाहरूमा ध्यान पुऱ्याउनु पर्दछ :

१. कुनै स्थिति वा घटनाबारे सोच्ने,
  २. त्यसको नतिजा अथवा प्रभावबारे पूर्वानुमान गर्न प्रोत्साहन दिने,
  ३. परिकल्पित धारणा परीक्षण गर्न उत्साहित गर्ने,
  ४. आफैँ निष्कर्षमा पुग्ने अवसर दिने,
  ५. निष्कर्षको औचित्यबारे पुनः विचार गर्ने मौका दिने,
- प्रभावकारी शिक्षण सिकाइका लागि शैक्षिक सामग्रीको प्रयोगमा जोड दिनु पर्दछ। पाठले दिन खोजेका धारणाहरू स्पष्ट पार्न प्रभावकारी क्रियाकलाप हुनु जरुरी छ। यसका लागि निम्नानुसार क्रियाकलाप हुनु पर्दछ :
- क. **चित्र अवलोकन** : सम्बन्धित पाठमा समाविष्ट र अन्य सान्दर्भिक चित्रहरूको समेत अवलोकन गराई प्रश्नोत्तर र छलफल गर्ने,
  - ख. **परियोजना कार्य (Project work)** : सहभागीलाई व्यक्तिगत वा सामूहिक रूपमा कुनै निश्चित समयमा तोकिएको कार्य गर्न दिई त्यसका प्रक्रिया र नतिजा समबन्धमा कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाई छलफल गराउने र आवश्यक पृष्ठपोषण दिने,
  - ग. **अभ्यास** : अभ्यास गराउँदा उत्तर मात्र नखोजी कसरी गरेको छ भन्ने कुरा जाँचेर

पृष्ठपोषण दिंदै जाने र थप अभ्यासका लागि प्रोत्साहित गर्ने,

- घ. **क्रियाकलाप** : धारणा, सिप र अभिवृत्तिमा सकारात्मक परिवर्तनका साथै अरु थप सिकाइ अनुभव दिनका लागि क्रियाकलाप गराउने, कक्षा बाहिर गरिने क्रियाकलापले सहभागीलाई दैनिक एकोहोरोपन हटाउन र वास्तविक अनुभव गराउन मद्दत गर्ने भएकाले क्षेत्र भ्रमण बेलाबेलामा गराउनु (विषय वस्तुसँग सम्बन्धित गरी) उपयुक्त मानिन्छ।

६. सहभागी मूल्याङ्कन

विज्ञान तथा वातावरण शिक्षा विषयमा मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गका रूपमा लिइएको छ। विशेषगरी यस विषयमा औपचारिक लिखित परीक्षालाई भन्दा पनि सहभागीमा अपेक्षित उद्देश्य (सिकाइ उपलब्धि) हासिल भयो वा भएन भनी निरन्तर मूल्याङ्कनलाई जोड दिनु पर्दछ। अवलोकनका माध्यमबाट सहभागीको व्यवहारमा के कस्तो परिवर्तन आयो, साको मूल्याङ्कन गर्नु पर्दछ। अपेक्षित उद्देश्य हासिल वा व्यवहार परिवर्तन नभएसम्म शिक्षण सिकाइ प्रक्रियालाई निरन्तरता दिइरहनु पर्दछ। निरन्तर मूल्याङ्कनका माध्यमबाट सहभागीको कठिनाइ पत्ता लगाई सुधारका लागि कोसिस जारी राख्नु पर्दछ। कक्षाकार्य, गृहकार्य, परियोजना कार्य, व्यवहार परिवर्तनको अवलोकन जस्ता साधनहरूको माध्यमबाट निरन्तर मूल्याङ्कन गर्नु पर्दछ। विशेष गरी यस विषयमा सहभागीको मूल्याङ्कन गर्दा प्रक्रियागत सिपहरू हासिल भएनभएको लेखाजोखा गर्नु पर्दछ।

आ. स्वास्थ्य शिक्षा खण्ड

१. परिचय

स्वास्थ्य मानव जीवनको आधारभूत आवश्यकतामध्ये एक हो। स्वस्थ जीवनयापन गर्न पाउनु सबैको अधिकार हो। कुनै पनि अभिभावक आफ्ना बाल बालिका निरोगी होऊन्, सफा सुगन्धर बसून्, फुर्तिला, हृष्टपुष्ट होऊन् र उनीहरूलाई कुनै चोटपटक नलागोस् भन्ने चाहन्छन्। अशिक्षा, अज्ञान र अन्य कारणले विश्वमा बर्सेनि सरुवा रोग तथा एच्.आई.भी./एड्सबाट सङ्क्रमित भई लाखौं व्यक्तिहरूको मृत्यु हुने गरेको छ। यसमा विकासोन्मुख मुलुकका बाल बालिका र युवावर्गको सङ्ख्या प्रतिदिन बढिरहेको छ। स्वास्थ्य शिक्षाले व्यक्तिमा स्वास्थ्य सम्बन्धी ज्ञान, धारणा र सिपको विकास गरी व्यवहारमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन महत्त्वपूर्ण योगदान दिन्छ। त्यसैले विद्यालय शिक्षाको प्राथमिक तहदेखि नै स्वास्थ्य शिक्षालाई अनिवार्य विषयका रूपमा समावेश गरिएको हो। औपचारिक शिक्षाको यसै पाठ्यक्रम अनुसार अनौपचारिक शिक्षा

तर्फको यस पाठ्यक्रममा पनि आवश्यक परिमार्जन गरिएको छ ।

प्राथमिक तहका लागि यस विषयमा निम्न लिखित क्षेत्रहरू समावेश गरिएका छन् :

१. व्यक्तिगत सफाइ
२. वातावरणीय सफाइ
३. पोषण तथा खाना
४. रोगहरू
५. बचाउ तथा प्राथमिक उपचार
६. स्वास्थ्य सेवा
७. धूमपान तथा लागु पदार्थ
२. तहगत साधारण उद्देश्यहरू

प्राथमिक तह पुरा गरेपछि सहभागीहरू निम्न लिखित कार्य गर्न सक्षम हुने छन् :

१. शरीर सफाइप्रति सकारात्मक भावना राखी व्यक्तिगत सरसफाइ गर्न,
२. घर, विद्यालय र समुदायको वातावरणीय सरसफाइ गर्न,
३. सरुवा रोगहरूबाट बच्न निरोधात्मक उपायहरू अवलम्वन गर्न,
४. विभिन्न खाद्यसमूहबाट पौस्टिक खानाहरू छानी खाने बानी बसाल्न,
५. दैनिक क्रियाकलापमा सुरक्षाका उपायहरू अपनाउन,
६. समुदायमा उपलब्ध स्वास्थ्य सेवाको उपयोग आवश्यकशतानुसार गर्न,
७. लागु पदार्थ तथा धूमपानबाट हुने खराब असरहरू मनन गरी त्यसबाट टाढा रहने उपायहरू अपनाउन ।

३. तहगत विशिष्ट उद्देश्यहरू

क. पहिलो तहका विशिष्ट उद्देश्यहरू

१. शरीरका बाहिरी अङ्गहरू फोहोर हुने कारण बताई उपयुक्त तरिकाले सफाइ गर्न,
२. घर तथा समुदायको वातावरण प्रदूषण हुने कारण तत्त्वहरूको पहिचान गरी पिउने पानी सुरक्षित राख्न,
३. दैनिक खाने खाना सुरक्षित र ताजा राख्ने उपाय अपनाउन,
४. सञ्चो र विरामी अवस्थाको पहिचान गरी सरुवा रोगहरू सन्ने माध्यम बताउन,
५. दुर्घटनाका कारण पहिचान गरी यसबाट बच्ने उपायहरू अवलम्वन गर्न,
६. आफ्नो समुदायमा उपलब्ध स्वस्थ सेवा पहिचान गरी त्यसको उपभोग गर्न,
७. धूमपान तथा लागु पदार्थका असरहरूका सम्बन्धमा जनचेतनामूलक कार्यक्रममा सहयोग गर्न ।

ख. दोस्रो तहका विशिष्ट उद्देश्यहरू

१. गुद्द्वारको उचित सरसफाइ र मौसम अनुसारका कपडाको प्रयोग गर्न,
२. आराम, निद्रा र व्यायामको उचित संयोजन गर्न,
३. घरेलु फोहोरको उचित व्यवस्थापन गर्न र चर्पीको प्रयोग गर्न,
४. पानीका स्रोतहरूको संरक्षण गर्न,
५. सन्तुलित भोजनका तिन आधारभूत खाना समूह (शक्ति दिने, शरीर वृद्धि गर्ने र शरीर रक्षा गर्ने) पहिचान गरी प्रयोग गर्न,
६. विभिन्न रोगहरूबाट बच्न लगाइने खोपहरूका सम्बन्धमा जानकारी पाई खोप लगाउने बारे सकारात्मक सोचाइ राख्नु,
७. दैनिक जीवनमा हुन सक्ने दुर्घटनाबाट बच्ने उपाय अपनाउन र दुर्घटना हुँदा सहयोगात्मक भावना राख्नु,
८. स्वास्थ्य सम्बन्धी अन्धविश्वासलाई हटाउन स्थानीय स्तरमा उपलब्ध स्वास्थ्य सेवाको उचित प्रयोग गर्न,
९. धूमपान, मद्यपान तथा लागु पदार्थ विरुद्ध जनचेतनाको कार्यक्रमहरूमा सक्रिय सहभागिता हुन् ।

ग. तेस्रो तहका विशिष्ट उद्देश्यहरू

१. शरीरिक, मानसिक र संवेगात्मक रूपमा सन्तुलित व्यवहार प्रदर्शन गर्न,
२. स्थानीय वातावरण स्वच्छ, राख्न आवश्यक व्यवस्थापकीय उपायहरू अवलम्बन गर्न,
३. विभिन्न स्वास्थ्य समस्याहरू न्यून गर्न सन्तुलित भोजनको प्रयोग गर्न,
४. घाउ चोटपटकको प्राथमिक उपचार गर्न तथा चोटपटकमा सङ्क्रमण हुन सक्ने खतराप्रति सचेत हुने,
५. सर्ने र नसर्ने रोगहरू लाग्नबाट बच्ने उपाय अपनाउन,
६. सामुदायिक स्वास्थ्य सेवा र प्रतिकारात्मक स्वास्थ्य सेवाप्रति सकारात्मक सोच राखी सेवा लिन र अरुलाई उत्प्रेरित गर्न,
७. धूमपान, मद्यपान तथा लागु पदार्थ विरुद्ध सचेततापूर्वक अभियानमा सरिक हुन् ।

यस विषयका विषय वस्तुहरूको क्षेत्र र क्रम तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ :

क्षेत्र	पहिलो तह	दोस्रो तह	तेस्रो तह
१. व्यक्तिगत सफाइ	<ul style="list-style-type: none"> - शरीरका बाहिरी अङ्गहरूको पहिचान र सफाइ गर्ने तरिका - खेल खेलेर आएपछि, सिगान फालेपछि वा कुनै काम गरिसकेपछि हात धुवाइ - हात धुने र दाँत माफ्ने सही तरिका - हिँड्दा, उठ्दा र सुत्दा र बस्दाको सही स्थिति (Posture) - सरसफाइमा प्रयोग हुने सामानहरू 	<ul style="list-style-type: none"> - शरीरका विभिन्न अङ्गहरूको सरसफाइ गर्दा हुने फाइदा (शरीरका गुद्दवार र छात्रा) - आफ्नो शरीरका अङ्गहरूको हेरविचार र सुरक्षा (नङ काट्ने, गुद्दवार, सफा राख्ने) - शरीरको सफाइमा प्रयोग हुने स्थानीय सामग्रीहरू - मौसम अनुसारका लुगा लगाउने तरिका 	<ul style="list-style-type: none"> - शरीरका विभिन्न अङ्गहरूको सरसफाइ - आराम, निद्रा र व्यायामको महत्त्व - स्वस्थ बानीहरू - सुरक्षित र सन्तुलित खाना
२. वातावरणीय सफाइ	<ul style="list-style-type: none"> - घर तथा विद्यालयमा हुने फोहोरहरू - घर तथा विद्यालय सफा गर्ने सामग्री, तिनको प्रयोग र सफा गर्ने तरिका - दिसापिसाब गर्ने स्थान - सुरक्षित र असुरक्षित पानी - पिउनका लागि सुरक्षित र स्वच्छ पानी - घर तथा विद्यालयमा सरसफाइबाट हुने फाइदा, - वातावरण प्रदूषण हुने कारण र बचाओटका उपाय 	<ul style="list-style-type: none"> - सरसफाइबाट हुने फाइदाहरू - वातावरण प्रदूषण हुनबाट बचावट गर्ने तरिका । - चर्पीको उचित प्रयोग र सरसफाइ - खानेपानीको स्रोत / मुहानको पहिचान र सरसफाइ - वातावरण फोहोर वा प्रदूषण हुने कारणहरू (भान्साबाट निस्केका फोहोरहरू, कागजका टुक्राहरू, पन्सिल काटेको धुलो, प्लास्टिक, फलफुलका बोका, धुवाँ, काठ, दाउरा, पात पतिङ्गारहरू आदि) - घर र विद्यालय सफा गर्दा निस्केका फोहोरहरूको वर्गीकरण (कुहिने र नकुहिने) 	<ul style="list-style-type: none"> - वातावरणीय सरसफाइको महत्त्व - फोहोर वस्तुको व्यवस्थापनमा मानवीय भूमिका (सचेतना, व्यवहार र उत्तरदायित्व वहन) - कुहिने फोहोर वस्तुबाट जैविक मल निर्माण

क्षेत्र	पहिलो तह	दोस्रो तह	तेस्रो तह
३. पोषण तथा खाना	<ul style="list-style-type: none"> - खानाको सामान्य परिचय - दैनिक खाने खाना - काचै खाइने खानेकुराहरू - खाना खाने तरिका - आफ्नो गाउँ र समुदायमा पाइने खानेकुरा - सुरक्षित र ताजा खाना - शरीरका लागि पानीको आवश्यकता 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो गाउँ र समुदायमा पाइने खानेकुराका स्रोतहरू - हरियो सागपात र फलफुलहरूको प्रयोग - खानेकुरा सुरक्षित राख्ने तरिका - खानेकुराको काम (शक्ति दिने, शरीर वृद्धि गर्ने, शरीर रक्षा गर्ने) - काम अनुसार खानाको वर्गीकरण, शक्ति दिने खानाहरू - शरीर वृद्धि गर्ने खानाहरू - शरीर रक्षा गर्ने खानाहरू - खानेकुराको नमुना सङ्कलन र कामका आधारमा यिनीहरूको वर्गीकरण 	<ul style="list-style-type: none"> - पोषणयुक्त खानाको महत्त्व - सन्तुलित खानाको महत्त्व र यसका अभावमा हुने असरहरू - कुपोषण - कुपोषणका असरहरू (रतन्धो, सुकेनास, रक्तअल्पता आदि) - खानामा भएको पौष्टिक तत्व संरक्षण गर्ने तरिका - शरीरका लागि पानीको महत्त्व (खानामा भएको पौष्टिक तत्व घुलाउन, परिवहन र निष्कासन गर्न)
४. रोगहरू	<ul style="list-style-type: none"> - सन्धोपना र विरामी अवस्था - साधारण रोगहरू - सन् र नसर्ने रोगहरू - स्वस्थ बानी 	<ul style="list-style-type: none"> - उपचार सेवा - सन् र नसर्ने रोगहरू : आउँ, निमोनिया, भ्याण्टे, पोलियो, दादुरा, टूकोमा - सहयोगात्मक भावना : विरामीलाई सहयोग गर्ने, घृणा नगर्ने आदि 	<ul style="list-style-type: none"> - केही सरुवा रोगहरू : <ul style="list-style-type: none"> - (क्षयरोग, ठेउला, दादुरा, लहरेखोकी, हैजा) - केही नसर्ने रोगहरू : - एचआइभी एड्सको परिचय
५. बचाउ तथा प्राथमिक उपचार	<ul style="list-style-type: none"> - घर, विद्यालय, सडक, बाटो घाटोमा हुन सक्ने दुर्घटनाहरू (खस्ने, लड्ने, पोल्ने, काट्ने, च्याप्ने, घोच्ने करेन्ट लाग्ने, सडक दुर्घटना आदि) - दुर्घटनाबाट बचावट (आगो, विजुली, मोटरगाडी, धारिला औजार आदि सागको होसियारी) 	<ul style="list-style-type: none"> - दुर्घटना र दुर्घटनाका कारणहरू : खेलमैदान, पोखरी, खोला, सडक, करेन्ट आदि - विभिन्न स्थान र वस्तुबाट हुन सक्ने दुर्घटनाका कारण र बच्ने उपाय : खेलमैदान, सडक, पोखरी, खोला, हिउँ आदिमा लड्नु, चोटपटक, जनावर र किराको टोकाइ, हिउँले खानु, 	<ul style="list-style-type: none"> - प्राथमिक उपचारका उपायहरू - प्राथमिक उपचारको महत्त्व - प्राथमिक उपचारमा प्रयोग हुने सामानहरू (प्राथमिक उपचार वाक्स, पट्टी आदि)

क्षेत्र	पहिलो तह	दोस्रो तह	तेस्रो तह
		<ul style="list-style-type: none"> - दुर्घटना हुँदा गर्नुपर्ने सहयोग - बचाउ तथा प्राथमिक उपचा : (घाउ, चोटपटक, रगतको रोकथाम, पट्टीको प्रयोग) - अस्पतालको प्रयोग 	
६. स्वास्थ्य सेवा	<ul style="list-style-type: none"> - स्वास्थ्य सेवा दिने संस्थाहरू परिचय र सामान्य काम - स्वास्थ्य सेवाको उपयोग 	<ul style="list-style-type: none"> - स्वास्थ्य सेवाको महत्त्व र आवश्यकता (व्यक्ति, परिवार र समुदायमा) - स्वास्थ्य सेवा र सहयोग : विरामी हुँदा स्वास्थ्य सेवा लिने, अरु विरामी हुँदा स्वास्थ्य सेवा लिनका लागि सहयोग गर्ने 	<ul style="list-style-type: none"> - स्वास्थ्य सेवा र सामुदायिक स्वास्थ्य सेवामा सहभागिता (आफू विरामी हुँदा स्वास्थ्य सेवा लिने, अरुलाई सहयोग गर्ने, सामुदायिक स्वास्थ्य कार्यमा सहभागी हुने, स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी ज्ञानको प्रचार प्रसार गर्ने ।)
७. धूमपान तथा लागु पदार्थ		<ul style="list-style-type: none"> - धूमपानको परिचय र प्रकार धूमपानको सामान्य असर । - धूमपान, मद्यपान र लागु पदार्थ: परिचय, प्रकार, असर - धूमपान, मद्यपान, लागु पदार्थप्रति सचेतना - धूमपान तथा लागु पदार्थ सेवनप्रति अस्वीकार (आमाबाबु, साथीभाइ, छरछिमेक) 	<ul style="list-style-type: none"> - धूमपान, मद्यपान, लागु पदार्थबाट बच्ने उपायहरू (सङ्गत, अस्वीकार, दबाब, संयम) - धूमपान, मद्यपान, लागु पदार्थ विरोधी अभियान, खोज तथा अनुसन्धानका उपलब्धिहरूको प्रचार प्रसार, कमाइको दुरुपयोग, समयको नाश)

५. शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया

स्वास्थ्य शिक्षा व्यावहारिक ज्ञान, धारणा र सिपमा आधारित भएको हुँदा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सहभागी केन्द्रित हुनु पर्छ । सहजकर्ता सहजकर्ताको रूपमा प्रस्तुत भई स्वास्थ्य सम्बन्धी ज्ञान, धारणा र सिपका अनुभव सहभागीहरूलाई प्रस्तुत गर्न उत्प्रेरित गर्नुपर्छ । अतः स्वास्थ्य शिक्षा शिक्षण गर्न निम्न लिखित विधि उपयोगी हुन्छन् ।

१. समूहमा छलफल (Group Discussion)
२. मस्तिष्क मन्थन (Brain Storming)
३. अभिनय (Role play)
४. स-साना समूहका गुञ्ज छलफल (Buzz session)
५. खेल तथा प्रतिरूप (Game and simulation)
६. वादविवाद (Debate)
७. योजना कार्य (Project work)
८. अध्ययन भ्रमण (Field Trip)
९. समस्या अध्ययन (Case study)
१०. प्रदर्शन तथा खोज (Demonstration and Enquiry)

स्वास्थ्य शिक्षा विषयका विभिन्न ज्ञान, धारणा र सिपहरू सिकाउन विविध प्रकारका क्रियाकलापहरू गराउन सकिन्छ । केही उपयोगी क्रियाकलापहरू निम्न लिखित रहेका छन् :

वर्णन गराउने

सहभागीहरूले आफूले देखेका, अनुभव गरेका कुराहरू (जस्तै: पोस्टर, चित्र, खानेकुरा, ठाउँ, सरसफाइ फोहोरमैला आदिका) वारेमा वर्णन गर्न लगाउने ।

अवलोकन गराउने

सहभागीविच शरीरका अङ्गहरू, पोसाक तथा कक्षाकोठा, विद्यालयको हाता, शौचालय, खानेपानीको धारा आदि अवलोकन गर्न लगाई प्रतिवेदन तयार गर्न लगाउने ।

अभ्यास गर्न लगाउने

स्वास्थ्य शिक्षा अन्तर्गत सिकेका सिपहरूको अभ्यास गर्न लगाउने (जस्तै : हातखुट्टा धुन लगाउने, सरसफाइ गर्ने आदि)

चित्र बनाउन लगाउने

विद्यालय बरपर, घर, छरछिमेकमा भएका स्वास्थ्य सम्बन्धी विषयका राम्रा पक्षका र सुधार्नुपर्ने पक्षका चित्र बनाउन लगाउने ।

अनुभव वा प्रतिवेदन भन्न लगाउने

सहभागीले तयार पारेका प्रतिवेदन, अवलोकनका अनुभव कक्षामा प्रस्तुत गर्न लगाउन ।

गरेर देखाउन लगाउने

स्वास्थ्य सम्बन्धी खासखास सिपहरू गरेर देखाउने जस्ता कार्य गर्न लगाउने ।

खोज तथा अनुसन्धान

कुनै निश्चित विषयको समस्या वा तथ्य पत्ता लगाउन लगाउने ।

६. सिकारु मूल्याङ्कन

स्वास्थ्य शिक्षा अध्ययनको मूल उद्देश्य नै सिकारुहरूमा वाञ्छित व्यवहार स्थापित गर्नु रहेकाले सहभागी मूल्याङ्कनकर्ताले प्रत्येक सिकाइ उपलब्धि अनुसार व्यवहार परिवर्तन भएनभएको अवलोकन गरी आवश्यकता अनुसार विद्यालय वातावरण सोही अनुकूल बनाई व्यवहार परिवर्तनका लागि उत्प्रेरित गर्नुपर्ने हुन्छ ।

सहभागीको मूल्याङ्कन गर्दा यस तहका सहभागीहरूको मनोविज्ञानलाई ध्यानमा राखी क्रमशः तलदेखि माथि अवलोकन, मौखिक प्रश्नोत्तर गर्दै लिखित परीक्षातर्फ पूर्णाङ्क बढाउँदै जानु पर्छ । अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि हासिल नभएसम्म प्रत्येक सहभागीको सम्पर्कमा रही व्यावहारिक सिप तथा ज्ञान निरन्तर रूपमा दिइरहनु पर्छ । विशेष गरी यस विषयमा निरन्तर मूल्याङ्कनको माध्यमबाट जीवनोपयोगी सिपमा आधारित भएर उनीहरूको समस्या पहिचान गरी सुधारका लागि प्रयास जारी राख्नु पर्दछ ।

सामाजिक अध्ययन र सिर्जनात्मक कला

क. सामाजिक अध्ययन

१. परिचय

शिक्षालाई देश विकासको आधारशिला मानिएको छ । सफल र प्रभावकारी शिक्षाले मात्र समाज सापेक्ष परिवर्तनलाई दिशा निर्देश गर्न सक्दछ । विश्वका विकसित देशहरूको विकासको तथ्यलाई हेर्ने हो भने व्यक्तिबाट आफ्नो, परिवार, समाज परिवर्तन गर्न सकिँदो रहेछ । त्यस्तै व्यक्ति, परिवार, समाजको भावना विचार, आनिवानी, लवाइ खवाइ, स्वास्थ्य जस्ता संवेदनशील तथ्यहरूमा सुधार आउने छ । जुन विकासको सूचाङ्क हुन सक्दछ ।

लोकतन्त्रको स्थापनापछि बनेको नेपालको संविधान, २०७२ ले शिक्षालाई व्यक्तिको मौलिक हकका रूपमा स्थापित गरी माध्यमिक तहसम्म निःशुल्क शिक्षा दिने व्यवस्था भए पनि अझै ४ प्रतिशतभन्दा बढी बाल बालिका विद्यालय बाहिर रहेका छन् । राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०६३ ले पनि औपचारिक शिक्षा प्राप्त गर्नबाट बञ्चित व्यक्तिहरूलाई वैकल्पिक शिक्षा, दुर शिक्षा तथा खुला शिक्षा नीति अनुरूप पाठ्यक्रम निर्माण गरी वैकल्पिक शिक्षालाई व्यापक गरिने नीति अगाडि सारेको छ । संविधान र पाठ्यक्रम प्रारूपको भावनालाई पालना गर्ने उद्देश्य अनुरूप विभिन्न कारणले विद्यालय जानबाट बञ्चित तथा विचैमा पढाइ छाडेका १५ देखि ४५ वर्ष उमेर समूहका व्यक्तिहरूलाई ध्यानमा राखी सञ्चालन गरिएका अनौपचारिक प्रौढ प्राथमिक शिक्षाको कक्षालाई लक्षित गरी मौजुदा पाँच

बर्से पाठ्यक्रमलाई संश्लेषण (Condence) गरी औपचारिक शिक्षाको लागि तिन वर्षको पाठ्यक्रम बनाइएको छ ।

सुयोग्य नागरिक भई जीवनयापन गर्न, सामाजिक र भौतिक विश्व वातावरणसँग परिचित हुन, विगतका अनुभवबाट वर्तमानको खोजमा संलग्न हुन र भविष्यप्रति सचेत रही समाजको अध्ययन गर्न सामाजिक विषयको पठन पाठन गर्नु पर्दछ । यी सबै विषय वस्तुको अध्ययन गर्नु र सिकेका ज्ञान तथा सिपलाई व्यवहारमा उतार्नु नै सामाजिक अध्ययनको मुख्य ध्येय हो ।

यस विषयको अध्ययनपश्चात सिकारुहरू सामाजिक र भौतिक वातावरणप्रति रुचि जगाउन विषय वस्तुको ज्ञान, सिप र अभिवृत्तिको विकास गराई रोजगारमा सहयोग पुऱ्याउन र सक्रिय असल नागरिकको भूमिका निर्वाह गर्न सघाउ पुगोस् भन्ने प्रमुख उद्देश्य राखिएको छ । यस पाठ्यक्रमले प्रयोगात्मक शिक्षण प्रणालीलाई महत्त्व दिँदै सिकारुहरू स्वयम्बाट समस्याको खोज र समाधानका उपायहरू पहिल्याई आफ्नो विचार, सिप, दक्षता तथा रुचिका आधारमा व्यक्ति, परिवार, समुदायको विकासप्रति आकर्षित हुन र असल नागरिक बन्न सकून् भन्ने अपेक्षा गरेको छ । यसबाट माथिल्लो तहमा अध्ययनका लागि आधार तयार होस् र यो तह मात्र पुरा गरी पढाइ छाड्ने सिकारुहरूलाई समेत आफ्ना दैनिक जीवनमा आइपर्ने कार्य गर्न, समस्याहरूको समाधान गर्न र सामाजिक तथा व्यावहारिक ज्ञान तथा सिपको विकास गर्न सहयोग पुगोस् भन्ने आशा एवम् विश्वास गरिएको छ । उपर्युक्त उपलब्धिहरू हासिल गर्नका लागि सामाजिक अध्ययनको अवधारणा अनुरूप औपचारिक पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका निम्नानुसारका विषय क्षेत्रलाई नै आधार मानी पाठ्यक्रम विकास गरिएको छ ।

- आफू, आफ्नो परिवार र छरछिमेक
- हाम्रो परम्परा, सामाजिक मूल्य र मान्यता
- सामाजिक समया र समाधान
- नागरिक चेतना
- हाम्रो पृथ्वी
- हाम्रो विगत
- हाम्रो आर्थिक क्रियाकलाप
- स्थायी अंश

२. साधारण उद्देश्यहरू

तेस्रो तहको अन्त्यसम्म सिकारुहरू निम्न लिखित पक्षमा सक्षम हुनेछन्:

१. आफू, आफ्नो परिवार र छरछिमेकको परिचय दिन,

२. सामाजिक कुरीति, छुवाछुत, अन्धविश्वास आदि विरुद्ध सचेत रहन,
३. आफ्नो समुदायका रहनसहन, वेषभूषा, विभिन्न जातजाति, भाषा, लिङ्ग, पेसा, धर्म तथा चाडपर्वप्रति सद्भाव राखी सम्मान गर्न,
४. आफ्नो देशप्रति माया, श्रद्धा, भक्तिभाव देखाउन तथा लोकतान्त्रिक मूल्य र मान्यता अनुसार आचरण गर्न,
५. स्थानीय समुदाय तथा राष्ट्रियस्तरका ख्यातिप्राप्त व्यक्तिहरूको कामबाट प्रेरणा लिन र उनीहरूलाई सम्मान गर्न,
६. समाजमा रहेका विभिन्न सामाजिक समस्या पहिचान गरी समाधानमा सहभागी हुन,
७. मानवअधिकार, बालअधिकार र कर्तव्यप्रति सचेत रही व्यावहारिक जीवनमा उपयोग गर्न,
८. सामाजिक शिष्टाचार तथा नियमहरू पालना गर्न,
९. विभिन्न स्थानीय निकायहरू (वडा, गाविस/नगरपालिका र जिविस) को संरचना र कार्य बताउन,
१०. आफू रहेको वरिपरिको भौगोलिक स्वरूप अध्ययन गरी वर्णन गर्न र नक्सा बनाउने अभ्यास गर्न,
११. पृथ्वीको सङ्क्षिप्त परिचय दिन र नेपालको भौगोलिक स्वरूपको वर्णन गर्न,
१२. छिमेकी राष्ट्र तथा सार्क राष्ट्रहरूको सङ्क्षिप्त परिचय दिन,
१३. आफ्नो समुदाय तथा राष्ट्रको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि बताउन र ऐतिहासिक वस्तुहरूको खोजी गर्न,
१४. श्रमको सम्मान गर्न तथा श्रम गर्न र मितव्ययी हुन,
१५. हाम्रो देशको आर्थिक क्रियाकलापको वर्णन गर्न,

३. तहगत विशिष्ट उद्देश्य

क. पहिलो तह

१. आफू र आफ्ना परिवारका सदस्यको नाम, नाता, उमेर जिम्मेवारी बताउन,
२. आफ्नो समानको हिफाजतका साथ प्रयोग गर्न,
३. परिवार, छरछिमेकी, नातेदार र पाहुनाहरूको आदर, सम्मान, सत्कार गर्न,
४. परिवार र छरछिमेकको लवाइखुवाइ, रहनसहन, चाडपर्व र कामकाज वर्णन गर्न,
५. घर परिवार, छरछिमेक र अध्ययन केन्द्रमा रहेका असहाय, अपाङ्गता भएकालाई सम्मान र सहयोग गर्न,
६. परिचित र अपरिचित व्यक्तिसँग आवश्यक सहयोग लिन, दिन र सम्मान गर्न,

७. घर विद्यालय र समुदायका वस्तुहरूको सार्वजनिक सम्पत्तिको जतन र प्रयोग गर्न,
८. विद्यालय, समुदाय र त्यसको वरिपरीको धरातलीय स्वरूप बताउन,
९. नक्साको सामान्य काम गर्न,
१०. आफ्नो र आफ्ना साथीहरूको घरपरिवारको वारेमा सामान्य परिचय दिन,
११. राष्ट्रिय चिन्हहरूको पहिचान गर्न,
१२. परिवारका सदस्यहरूले गर्ने काममा सहयोग गर्न,
१३. छरछिमेकले गर्ने काममा सहयोग गर्न,
१४. सबै प्रकारका श्रमको सम्मान गर्न,
१५. आफ्नो घर, गाउँ र नगरमा उत्पादित वस्तु र सामग्रीको उपयोग गर्न,

ख. दोस्रो तह

१. परिवार र छरछिमेकको काममा सहयोग आदान प्रदान गर्न,
२. घरायसी, पेसागत र व्यावसायिक सामानको प्रयोग र हिफाजत गर्न,
३. आफ्नो गाउँ/टोलमा बोलिने भाषा र मनाइने चाडपर्वमा सहभागी हुन,
४. स्थानीय निकाय (गाविस/नपा/जिविस) व्यक्तित्वको खोजी र सम्मान गर्न,
५. स्थानीय समुदायमा रहेका असहाय, अपाङ्ग र अफ्यारामा परेकालाई सहयोग गर्न,
६. छुवाछुत, अन्धविश्वास, सामाजिक कुरीतिप्रति सचेत रहन,
७. आफ्नो जिल्ला र राष्ट्रमा भएका प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण तथा सही प्रयोग गर्न,
८. बाल अधिकार, महिला अधिकार, मानव अधिकार र शान्ति शिक्षा (दिगो शान्ति) प्रति सजग रहन र उपयोग गर्न,
९. आफ्नो गाविस/नपा जिल्लाको भौगोलिक स्वरूप, हावापानी र सामाजिक रहनसहन बताउन,
१०. आफू रहेको गाविस, नपा, जिविसको सामान्य नक्साको अभ्यास गर्न,
११. पृथ्वीको उत्पत्ति सम्बन्धी सङ्क्षिप्त परिचय दिन,
१२. चीन र भारतको सङ्क्षिप्त परिचय दिन,
१२. चीन र भारतको सङ्क्षिप्त परिचय दिन,
१३. हाम्रो राष्ट्रका लागि योगदान गर्ने सहिद र वीर वीराङ्गनाहरू योगदान वर्णन गर्न,
१४. आफ्नो छिमेकी तथा नातेदारहरूको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि बताउन,
१५. गाउँ/नगरभित्रका व्यक्तिहरूले गर्ने सबै प्रकारका राम्रा कामहरूको सम्मान र सहयोग गर्न,
१६. मितव्ययी बानीको विकास गर्न,
१७. जिल्लामा उत्पादित तथा निर्मित वस्तुहरूको उपयोग गर्ने बानी बसाल्न,
१८. आफ्नो समुदायमा सञ्चालित आर्थिक क्रियाकलापहरू वर्णन गर्न ।

ग. तेस्रो तह

१. आफ्नो छिमेकीहरूको काम/पेसा बताउन र सकेको सहयोग गर्न,
२. सामुदायिक काममा सहयोग गर्न,
३. छिमेकीहरूप्रति उचित व्यवहार गर्न,
४. परम्परागत सामाजिक प्रचलनहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्न,
५. आफ्नो जिल्ला भित्रका भाषा, धर्म, भेषभूषा, रहनसहन वर्णन गर्न,
६. आफू जन्मेको स्थान, क्षेत्र र देशप्रति प्रेम र गौरव गर्न,
७. विकास निर्माण कार्यमा सहभागी हुन,
८. मादक, लागुपदार्थ तथा धूमपान र चोरी डकैतीप्रति सजग हुन,
९. सामाजिक समस्या र विकृति पहिचान गरी समाधानका लागि सहयोग गर्न,
१०. स्थानीय सङ्घसंस्थाहरूको परिचय दिन,
११. मौलिक अधिकार र कर्तव्यप्रति सजग हुन र अधिकारको उपयोग तथा कर्तव्य पालना गर्न,
१२. सामाजिक नियमको पालना गर्न
१३. राष्ट्रिय सम्पदाको संरक्षण र संवर्द्धनमा सहभागी हुन,
१४. गाविस, जिविसको काम र संगठन संरचना बताउन,
१५. नेपालको हावापानी, भौगोलिक स्वरूप र सामाजिक रहनसहन बताउन,
१६. नेपालको नक्सा सम्बन्धी कार्य गर्न,
१७. ग्लोब र नक्साको महादेश र महासागर पहिचान गर्न,
१८. सार्क मुलुकहरूको सङ्क्षिप्त परिचय दिन,
१९. आफ्नो समुदायमा भएका ऐतिहासिक व्यक्तिहरू खोजी गरी सम्मान गर्न,
२०. प्राचीन नेपालको आर्थिक र सामाजिक अवस्था बताउन,
२१. हाम्रा राष्ट्रिय विभूतिहरूको परिचय दिन,
२२. समुदायमा भएका सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण गर्न,
२३. स्वदेशमा उत्पादित तथा निर्मित वस्तुहरूको उपयोग गर्ने बानी बसाल्न ।
२४. देशमा सञ्चालित आर्थिक क्रियाकलापहरूको वर्णन गर्न ।

४. विषय वस्तुको क्षेत्र र क्रम

क्षेत्र	पहिलो तह	दोस्रो तह	तेस्रो तह
१. आफू आफ्नो परिवार र छरछिमेक	<p>आफू र आफ्ना परिवारका सदस्यको नाम, नाता, उमेर र जिम्मेवारी</p> <p>आफ्नो समानको हिफाजत र प्रयोग</p>	<p>परिवार र छरछिमेकको काममा सहयोग आदान प्रदान</p> <p>घरायसी, पेसागत र व्यावसायिक सामानको प्रयोग र हिफाजत</p>	<p>आफ्नो छिमेकीहरूको काम, पैसा</p> <p>सामुदायिक काममा सहयोग</p> <p>छिमेकीहरूप्रति उचित व्यवहार</p>
२. हाम्रो परम्परा, सामाजिक मूल्य र मान्यता	<p>परिवार, छरछिमेकी, नातेदार र पाहुनाहरूको आदर, सम्मान, सत्कार</p> <p>परिवार र छरछिमेकको लवाइखुवाइ, रहनसहन, चाडपर्व र कामकाज वर्णन गर्न</p>	<p>आफ्नो गाउँ, टोलमा बोलिने भाषा र मनाइने चाडपर्वमा सहभागिता</p> <p>स्थानीय निकाय (गाविस, नपा, जिविस) व्यक्तित्वको खोजी र सम्मान</p>	<p>परम्परागत सामाजिक प्रचलनहरूको तुलनात्मक अध्ययन</p> <p>आफ्नो जिल्लाभित्रका भाषा, धर्म, वेषभूषा, रहनसहन</p> <p>आफू जन्मेको स्थान, क्षेत्र र देशप्रति प्रेम र गौरव</p> <p>विकास निर्माण कार्यमा सहभागिता</p>
३. सामाजिक समस्या र समाधान	<p>घर परिवार, छरछिमेक र विद्यालयमा रहेका असहाय, अपाङ्गलाई सम्मान र सहयोग</p>	<p>स्थानीय समुदायमा रहेका असहाय, अपाङ्ग र अप्यारामा परेकालाई सहयोग</p> <p>छुवाछुत, अन्धाविश्र्वास, सामाजिक कुरीतिप्रति सचेत</p>	<p>मादक/लागुपदार्थ तथा धूमपान र चोरी डकैतीप्रति सजगता</p> <p>सामाजिक समस्या र विकृति हटाउन स्थानीय संघसंस्थाको भूमिका</p>
४. नागरिक चेतना	<p>परिचित र अपरिचित व्यक्तिसँग आवश्यक सहयोग आदानप्रदान</p> <p>घर विद्यालय र सार्वजनिक सम्पत्तिको जतन र सही प्रयोग</p>	<p>आफ्नो जिल्ला र राष्ट्रमा भएका प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण तथा सही प्रयोग</p> <p>बाल अधिकार, महिला अधिकार, मानवअधिकार र शान्ति शिक्षा (दिगो शान्ति) प्रति सजगता र उपयोग</p>	<p>मौलिक अधिकार र कर्तव्यप्रति सजगता र उपयोग</p> <p>सामाजिक नियमको पालना</p> <p>राष्ट्रिय सम्पदाको संरक्षण र संवर्द्धनमा सहभागिता</p> <p>गा.वि.स/जिविसको काम र सङ्गठन संरचना</p>

५. हाम्रो पृथ्वी	<ul style="list-style-type: none"> - घर, अध्ययन केन्द्र, समुदाय र त्यस परिपरीको धरातलीय स्वरूप - नक्साको सामान्य काम 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो गाविस/नया जिल्लाको भौगोलिक स्वरूप, हावापानी र सामाजिक रहनसहन - आफू रहेको गाविस, नया, जिविसको सामान्य नक्साको अभ्यास - पृथ्वीको उत्पत्ति सम्बन्धी सङ्क्षिप्त परिचय - चीन र भारतको सङ्क्षिप्त जानकारी 	<ul style="list-style-type: none"> - नेपालको हावापानी, भौगोलिक स्वरूप र सामाजिक रहनसहन - नेपालको नक्सा सम्बन्धी कार्य - ग्लोब र नक्सा - महाद्वीप र महासागर - सार्क मुलुकहरूको सङ्क्षिप्त परिचय
६. हाम्रो विगत	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो र आफ्ना साथीहरूको घरपरिवारको सामान्य परिचय - राष्ट्रिय चिन्हहरू परिचय 	<ul style="list-style-type: none"> - हाम्रो राष्ट्रका लागि योगदान गर्ने सहिद र वीर वीराङ्गनाहरू - आफ्नो छिमेकी तथा नातेदारहरूको ऐतिहासिक पृष्ठभूमि 	<ul style="list-style-type: none"> - आफ्नो समुदायमा भएका ऐतिहासिक व्यक्तिहरू - नेपालको प्राचीन कालको आर्थिक र सामाजिक गतिविधि - हाम्रा राष्ट्रिय विभूतिहरू
७. हाम्रो आर्थिक क्रियाकलाप	<ul style="list-style-type: none"> - परिवारका सदस्यहरूले गर्ने काम - छरछिमेकले गर्ने काममा सहयोग - श्रमको सम्मान - आफ्नो घर, गाउँ र नगरमा उत्पादित वस्तु र सामग्रीको उपयोग - छिमेकीहरूको आर्थिक क्रियाकलाप 	<ul style="list-style-type: none"> - गाउँ/नगरभित्रका व्यक्तिहरूले गर्ने सबै प्रकारका राम्रा कामहरूको सम्मान र सहयोग - मितव्ययिता - जिल्लामा उत्पादित तथा निर्मित वस्तुहरूको उपयोग - आफ्नो समुदायमा सञ्चालित आर्थिक क्रियाकलापहरू 	<ul style="list-style-type: none"> - समुदायमा भएका सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण - स्वदेशमा उत्पादित तथा निर्मित वस्तुहरूको उपयोग - हाम्रो स्वदेशमा उत्पादित र निर्मित वस्तुहरूको प्रयोग - देशमा सञ्चालित आर्थिक क्रियाकलाप

५. स्थानीय अंश

यस विषयमा औपचारिक शिक्षाको प्राथमिक तहको पाठ्यक्रममा २० प्रतिशत अंश स्थानीय क्षेत्रका केही विषय वस्तुहरू समावेश गरी पठन पाठन गराउने व्यवस्था भएको हुँदा अनौपचारिक प्रौढ प्राथमिक शिक्षामा पनि स्थानीय क्षेत्रका विषयहरू (जस्तै: सांस्कृतिक, ऐतिहासिक, भौगोलिक, प्राकृतिक, धार्मिक, आर्थिक, जातजाति/भाषाभाषी, पर्यटन, व्यावस, स्वास्थ्य, वातावरण, शैक्षिक आदि साहित्य, साक्षरता, चेतना आदि क्षेत्र) लाई समेटेर पाठ्यक्रम निर्माण गरी अध्यापन गर्नुपर्ने छ ।

६. शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया

पाठ्यक्रमको व्यावहारिक कार्यान्वयनमा सहजकर्ताको गहन भूमिका तथा जिम्मेवारी हुन्छ । शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापलाई प्रभावकारी बनाउन सहजकर्ता स्वयम्ले पनि यस सम्बन्धी नवीनतम प्रविधिहरूलाई प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । सामाजिक अध्ययनको विषय वस्तुलाई प्रभावकारी ढङ्गबाट क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न प्रौढ सिकाइ सिद्धान्त अनुरूप ।

७. सिकारु मूल्याङ्कन

सामाजिक अध्ययन विषयमा मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई पनि शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापकै एक अभिन्न अङ्गका रूपमा सँगसँगै लिएर जानुपर्ने हुन्छ । विशेष गरेर यस विषयमा औपचारिक लिखित परीक्षालाई भन्दा पनि सिकारुमा अपेक्षित व्यवहार परिवर्तन भए नभएको मूल्याङ्कन गर्न अवलोकनको समेत प्रयोग गर्नु पर्दछ । अपेक्षित उद्देश्य हालस नभएसम्म शिक्षण सिकाइ प्रक्रियामा निरन्तरता दिइरहनु पर्दछ । निरन्तर मूल्याङ्कनका माध्यमबाट सिकारुहरूको कठिनाए पत्ता लगाउने र पत्ता लागि सकेपछि सुधारको प्रयास जारी राख्नु पर्दछ । यसमा पनि सहपाठी मूल्याङ्कन, आत्ममूल्याङ्कन, पोर्टफोलियो मूल्याङ्कन आदिको उपयोग गर्नु पर्दछ ।

सिकारुहरूको निरन्तर मूल्याङ्कन उनीहरूले गरेको कक्षाकार्य, गृहकार्य, कक्षा सहभागिता, व्यावहारिक परिवर्तन, सिर्जनात्मक कार्य, हाजिरी आदिका आधारमा गरी अभिलेख समेत राख्नु पर्दछ । सहभागीहरूको आवधिक रूपमा उपलब्धि परीक्षासमेत लिई दुवै प्रकारको मूल्याङ्कनको प्रतिवेदन तयार गरेर सिकारु र आवश्यक भएमा उनीहरूका अभिभावकलाई उपलब्ध गराउनु पर्दछ ।

ख. सिर्जनात्मक कला

१. परिचय

सिकारुहरूमा रहेका अन्तर्निहित प्रतिभा, अनुभव, सिर्जना जस्ता कुराहरूलाई दृश्यकला र सङ्गीत कलाको माध्यमबाट अभिव्यक्त गरिने कलालाई नै सिर्जनात्मक कला भनिन्छ। यस विषयको माध्यमबाट सिकारुहरूले आफ्नो अनुभूति, अनुभव, सिर्जनालाई स्वतन्त्र र मौलिक रूपले अभिव्यक्त गर्न सक्ने बनाउनु यस विषयको मूल उद्देश्य रहेको छ। यस विषयअन्तर्गत निम्न लिखित विषय वस्तुहरू रहेका छन्:

क. दृश्यकला (Visual Art)

दृश्यकला विधालाई अभिव्यक्तको एक सशक्त माध्यमको रूपमा लिइन्छ। आजको आधुनिक युगमा यसको महत्त्व एवम् उपयोगिता दिनानुदिन बढ्दो छ। दृश्यकलाको सन्दर्भमा चित्रको महत्त्व अपरिहार्य छ। सिकारुहरूको बौद्धिक विकास तथा उनीहरूमा सिर्जनशीलता, अन्वेषण तथा रचनात्मक प्रवृत्तिको विकास गराउनका लागि दृश्यकला एक नभई नहुने विषयका रूपमा प्रमाणित भइसकेको छ। सिकारुहरूमा निहित कला सम्बन्धी ज्ञानले माथिल्लो तहको पढाइलाई समेत सघाउनुका अतिरिक्त उनीहरूको व्यावहारिक जीवनमा पनि यसले ठुलो मद्दत पुऱ्याउँछ। एक व्यावसायिक चित्रकार बन्नका लागि मात्रै चित्रकलाको अध्ययनको आवश्यकता पर्छ भन्ने मान्यता सही होइन। चित्रकलाप्रतिको धेरथोर रुचि र सिपले सिकारुलाई सिर्जनशील बनाउँछ।

ख. सङ्गीत (Music)

गायन, वादन र नृत्यको सामूहिक नाम सङ्गीत हो। मानिस र सङ्गीतबिच आत्मिक सम्बन्ध छ अर्थात् सङ्गीत मानव जीवनको अभिन्न अङ्ग हो। आजभोलि सञ्चारको प्रगतिसँगै रेडियो, क्यासेट आदिबाट विभिन्न प्रकारका सङ्गीत प्रसारण भइरहेको पाइन्छ। यी सबै प्रकारका सङ्गीत सिकारुहरूको स्तरबमोजिमका छन्। त्यसैले सिकारुहरूलाई आफ्नो कला र संस्कृतिप्रति अभिरुचि जगाई त्यसलाई संवर्द्धन हुने किसिमको सङ्गीत सिकाउनु आवश्यक छ।

प्राथमिक शिक्षाको उद्देश्य कला, सौन्दर्य र संस्कृतिप्रति अभिरुचि जगाउने पनि भएकाले सिकारुहरूमा उचित सङ्गीतको प्रारम्भिक ज्ञान दिलाउनु पर्दछ। गीत सङ्गीतको माध्यमद्वारा पाएको ज्ञान बढी प्रभावकारी र अविस्मरणीय हुन्छ। यी विभिन्न कुराहरूलाई मनन गरी शिक्षाको प्राथमिक तहदेखि नै सङ्गीत विषयलाई अनिवार्य विषयका रूपमा पाठ्यक्रममा समावेश गरिएको छ। सिकारुहरूमा आफ्नो जीविकोपार्जन गर्ने सिपको विकास गर्न समेत सङ्गीतले सहयोग पुऱ्याउँछ। सङ्गीतको ज्ञानबाट पाएको सिर्जनात्मक सिपले कुनै पनि रिस्थितिमा आफूलाई समायोजन गर्न सक्छ। यिनै तथ्यहरूलाई दृष्टिगत गरेर सिर्जनात्मक कला विषयलाई अनौपचारिक प्रौढ प्राथमिक शिक्षामा समेत राखिएको छ।

२. साधारण उद्देश्यहरू

तेस्रो तहको अन्त्यसम्मको अध्ययनपछि सिकारूहरू निम्न लिखित पक्षमा सक्षम हुनेछन्:

१. विभिन्न बुट्टा, आकार एवम् आकृतिहरू कोर्न र रङ्ग गर्न,
२. आफूलाई मन पर्ने चित्र बनाउन,
३. स्वतन्त्र रूपले अभिव्यक्ति गर्न,
४. स्वतन्त्र रूपले लय मिलाई एकल तथा समूहमा गीत गाउन,
५. विभिन्न बाजाहरूको परिचय दिन र तालमा बजाउन,
६. एकल, युगल तथा समूहमा नृत्य गर्न,
७. कुनै पनि विषय वस्तुका आधारमा एकल वा समूहमा अभिनय गर्न ।

३. तहगत विशिष्ट उद्देश्य

क. पहिलो तह

१. विभिन्न मनपरेका वा काल्पनिक वस्तुहरूको आकारको चित्र, आकार र रेखाचित्र निर्माण गर्न,
२. स्थानीय क्षेत्रमा उपलब्ध रङ्गको परिचय दिन र प्रयोग गर्न,
३. विभिन्न चित्रमा प्रयोग गर्ने रङ्गको छनोट र प्रयोग गर्न,
४. हात वा हातका औला र पैसाको ढ्याकमा रङ्ग लगाइ कागज माथि छान्न,
५. विभिन्न वस्तुका बुट्टा र आकृति काटी छपाइ गर्न,
६. विभिन्न वस्तु र चित्रहरू प्रयोग र सङ्कलन गरी कोलाज निर्माण गर्न,
७. पुराना, रङ्गीन पत्रपत्रिका, पोस्टर, क्यालेन्डर आदिबाट काटेर टाँस्न,
८. गिलो माटोलाई थिचेर विभिन्न आकार (गोलो, लाम्चो, थिचो, बाटुलो आकारका साथै अङ्क र अक्षरहरू निर्माण गर्न,
९. कागज पट्याई, काटी, च्याती विभिन्न आकार (त्रिभुज, चर्तुभुज, वर्गाकार, आयात आदि निर्माण) र वस्तुहरूको निर्माण गर्न,
१०. स्थानीय बाजाहरूको नाम बताउन र बजाउने अभ्यास गर्न,
११. स्थानीय गीत, पुस्तकमा भएको गीत, राष्ट्रिय गीत गाउने अभ्यास गर्न,
१२. तालमा ताली बजाउने अभ्यास गर्न,
१३. स्थानीय गीतमा नाच्न, हात चलाउन, खुट्टा चलाउन र हाउभाउसहित गीत र सङ्गीतका तालमा नृत्यको अभ्यास गर्न,
१४. पशुपन्छीहरूको हिँडाइ, उफ्राइ र बोलीको नक्कल गर्न,
१५. पाठ्य पुस्तकमा आधारित कथाको पात्रहरूको अभिनय गर्न ।

ख. दोस्रो तह

१. विभिन्न माध्यमबाट ज्यामितीय आकारमा आधारित विभिन्न आकृति निर्माण गर्न,
२. पानी रङ, पोस्टर रङ तथा विभिन्न रङको प्रयोग गरी चित्र बनाउन र चित्रमा रङ भर्न,
३. कागज माथि विभिन्न आकृति बुट्टाहरू बनाई रङ मिश्रण गरी प्रयोग गर्न,
४. बाक्लो कागज वा विभिन्न वस्तुमा अकृति, बुट्टा काटी कागजका टुक्राहरू मिलाई छपाइ गर्न,
५. मुछेको पिठो वा माटोलाई समम पारी बुट्टा कोर्न, रङ संयोजन गरी छपाइ गर्न,
६. कोलाजका लागि उपयुक्त कागज छनोट गरी त्यसलाई काटेर, च्यातेर, टाँसेर त्यसबाट आफूलाई मन पर्ने आकृतिहरू तयार पार्न,
७. विभिन्न प्राकृतिक तथा कृत्रिम वस्तुहरू काटेर र टाँसेर विभिन्न आकृतिहरूको संयोजन गर्न,
८. थिचेर काटेर जोडेर प्वाल पार्ने विधिबाट माटोका विभिन्न आकृति, बुट्टा तथा फलफुल आदिको निर्माण गर्न,
९. विभिन्न प्रकारको रङ बनाउन र रंगको प्रयोग गरी त्यसबाट विभिन्न आकृति तयार पार्न,
१०. कागजलाई बर्गाकारमा मिलाएर पट्याएर वा च्यातेर विभिन्न वस्तुको नमुना, बुट्टा वा आकृति निर्माण गर्न,
११. स्थानीय बाजाहरूको तालमा अभ्यास गर्न,
१२. कक्षा गीत, स्थानीय गीत र राष्ट्रिय गीत एकलै वा समूहमा गाउन,
१३. आफूले सुनेको जानेको गीत लय मिलाई गाउन,
१४. कक्षा गीत, स्थानीय गीत, लोक गीतहरूमा हाउभाउसँग एकलै वा समूहमा नृत्य गर्न,
१५. अरुको बोलाइ, हिडाँइ र विभिन्न प्रकारको चरित्रको नक्कल र अभिनय गर्न ।

ग. तेस्रो तह

१. फलफुल, रुख, चर र जनावर आदिका साधारण चित्र बनाउन र विभिन्न आकारका आकृतिहरू काँच्ने,
२. आफ्नो कल्पना र सोचाइलाई चित्रमा व्यक्त गरी रङ प्रयोग गर्न,
३. कुनै विषयमाथि सामूहिक रूपमा म्युरल चित्र (mural art) बनाउन,
४. विभिन्न वस्तुको सतहमा बुट्टा काट्न र तिनलाई राई कागजमा छाप्न,
५. विभिन्न आकृति कोरी फरक फरक रङ लगाई सतह मिलाई कागजमा छाप्न,
६. बाक्लो किसिमको कागजमा बुट्टा वा आकृति बनाइ चक्कुले काटी (Stencil) छपाइ कार्य गर्न,
७. कोलाज तयार गर्नुअघि त्यसको योजना बनाउन,
८. कृत्रिम वस्तुहरू कपडा, धागो, बोरा, प्लास्टिक आदि प्रयोग गरी कोलाज निर्माण गर्न,

९. विभिन्न अन्नका गेडागुडी रङ्गीन ढुङ्गा आदि प्रयोग गरी कोलाज निर्माण गर्न,
१०. स्लेभ तथा क्वाइल, माटो भिक्ने विधिबाट विभिन्न बुट्टा तथा आकृति बनाउन,
११. माटोबाट बनाएका आकृतिमा रङ्गरू भर्न,
१२. कागजलाई पट्याएर विभिन्न आकृति बनाउन,
१३. कागजबाट विभिन्न सजाओटका सामग्री तयार पार्न र बुट्टा कोर्न,
१४. आफूले सिकेको कक्षा गीत, कविता, बालगीत, स्थानीय गीत लय मिलाई गाउन र समूहमा गाउन,
१५. राष्ट्रिय गीत एकलै वा समूहमा गाउन,
१६. एकल, युगल र समूहमा नृत्य गर्न,
१७. कक्षा गीत, लोक गीत, स्थानिय गीतमा हाउभाउसहित ताल मिलाएर नृत्य गर्न,
१८. छोटो संवादको अभिनय गर्न,
१९. कथा, पशुपन्छीको बोली, चाललाई एकल र समूहमा अभिनय गर्न ।

४. विषय वस्तुको क्षेत्र र क्रम

क. दृश्यकला

क्र.स.	क्षेत्र	प्रथम तह	दोस्रो तह	तेस्रो तह
१.	रेखाचित्र (line drawing)	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न मन परेका वा काल्पनिक वस्तुहरूको आकारको चित्र, आकार र रेखाचित्र निर्माण स्थानीय क्षेत्रमा उपलब्ध रङको परिचय तथा प्रयोग विभिन्न चित्रमा प्रयोग गर्ने रङको छनोट तथा प्रयोग 	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न माध्यमबाट (सिसाकलाम, चक ....) ज्यामितीय आकारमा आधारित विभिन्न आकृति निर्माण पानी रङ, पोस्टर रङ तथा विभिन्न रङको प्रयोग गरी चित्र बनाउने र चित्रमा रङ भर्ने अभ्यास कागजमाथि विभिन्न आकृति बुट्टाहरू बनाई रङ मिश्रण गरी प्रयोग 	<ul style="list-style-type: none"> फलफुल, रूख, चरा र जनावर आदिका साधारण चित्र बनाउने र विभिन्न आकारका आकृतिहरू कोर्ने अभ्यास आफ्नो कल्पना र सोचाइलाई चित्रमा व्यक्त गरी रङ प्रयोग कुनै विषयमाथि सामूहिकरूपमा म्युरल चित्र (Mural art) बनाउने अभ्यास
३.	छपाई कार्य (Print work)	<ul style="list-style-type: none"> हात वा हातका औला र पैसाको ढ्याकमा रङ लगाई कागजमाथि छपाई विभिन्न वस्तुका बुट्टा र आकृति काटी छपाई 	<ul style="list-style-type: none"> बाक्लो कागज वा विभिन्न वस्तुमा अकृति, बुट्टा काटी कागजका टुक्राहरू मिलाई छपाई मुछेको पिठो वा माटोलाई समम पारी बुट्टा कोर्ने, रङ संयोजन गरी छपाई 	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न वस्तुको सतहमा बुट्टा काट्ने र तिनलाई राई कागजमा छपाई विभिन्न आकृति कोरी फरक फरक रङ लगाई सतह मिलाएर कागजमा छपाई बाक्लो कागजमा बुट्टा वा आकृति बनाई चक्कुले काटी (stencil) छपाई कार्य

क्र.स.	क्षेत्र	प्रथम तह	दोस्रो तह	तेस्रो तह
४.	कोलाज	<ul style="list-style-type: none"> विभिन्न वस्तु र चित्रहरू प्रयोग र सङ्कलन गरी कोलाज निर्माण पुराना, रङ्गीन पत्रपत्रिका, पोस्टर, क्यालेन्डर आदिबाट काटेर टाँस्ने 	<ul style="list-style-type: none"> कोलाजका लागि उपयुक्त कागज छनोट गरी त्यसलाई काटेर, च्यातेर टाँसेर त्यसबाट आफूलाई मन पर्ने आकृतिहरू तयार विभिन्न प्राकृतिक तथा कृत्रिम वस्तुहरू काटेर र टाँसेर विभिन्न आकृतिहरूको संयोजन 	<ul style="list-style-type: none"> कोलाज तयार गर्नु अघि त्यसको योजना कृत्रिम वस्तुहरू कपडा, धागो, बोरा, प्लास्टिक आदि प्रयोग गरी कोलाज निर्माण विभिन्न अन्नका गोडागुडी रङ्गीन हुड्गा आदि प्रयोग गरी कोलाज निर्माण
५.	माटोको काम	<ul style="list-style-type: none"> गिलो माटोलाई थिचेर विभिन्न आकार (गोलो, लाम्चो, थेंचो, बाटुलो आकारका साथै अङ्क र अक्षरहरू निर्माण 	<ul style="list-style-type: none"> थिचेर काटेर जोडेर प्ला पर्ने विधिबाट माटोका विभिन्न आकृति, बुट्टा तथा फलफुल आदिको निर्माण विभिन्न प्रकारको रङ बनाउन र रङको प्रयोग गरी त्यसबाट विभिन्न आकृति तयार 	<ul style="list-style-type: none"> स्लेभ तथा क्वाइल, माटो भिक्ने विधिबाट विभिन्न बुट्टा तथा आकृति निर्माण माटोबाट बनाएका आकृतिमा रङहरू भर्ने
६.	कागजको काम	<ul style="list-style-type: none"> कागज पट्याई, काटी, च्याती विभिन्न आकार (त्रिभुज, चर्तुभुज, वर्गाकार, आयात आदि) र वस्तुहरूको निर्माण 	<ul style="list-style-type: none"> कागजलाई वर्गाकारमा मिलाएर कोटाई वा च्यातेर विभिन्न वस्तुको नमुना, बुट्टा वा आकृति निर्माण 	<ul style="list-style-type: none"> कागजलाई पट्याएर विभिन्न आकृति (गोलो, बल, फुल आदि) निर्माण कागजबाट सजाओटका सामग्री तयार

क्र.स.	क्षेत्र (सङ्गीत)	पहिलो तह	दोस्रो तह	तेस्रो तह
१.	गायन वादन	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय बाजाहरूको नाम भन्ने र बजाउने अभ्यास स्थानीय गीत, पुस्तकमा भएको गीत, राष्ट्रिय गीत गाउने अभ्यास तालमा ताली बजाउने अभ्यास 	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय बाजाहरूको तालमा अभ्यास कक्षा गीत, स्थानीय गीत र राष्ट्रिय गीत एकलै वा समूहमा गाउने अभ्यास आफूले सुनेको जानेको गीत लय मिलाई गाउने अभ्यास 	<ul style="list-style-type: none"> आफूले सिकेको कक्षा, गीत, कविता, बाल गीत, स्थानीय गीत लय मिलाई गाउने अभ्यास राष्ट्रिय गीत एकलै वा समूहमा गाउने अभ्यास
२.	नृत्य	<ul style="list-style-type: none"> स्थानीय गीतमा नाच्न, हात चलाउन, खुट्टा चलाउन र हाउभाउसहित गीत र सङ्गीतमा तालमा नृत्य गर्ने अभ्यास 	<ul style="list-style-type: none"> कक्षा गीत, स्थानीय गीत, लोक गीतहरूमा हाउभाउसँग एकलै वा समूहमा नृत्य गर्ने अभ्यास 	<ul style="list-style-type: none"> एकल, युगल र समूहमा नृत्य कक्षा गीत, लोक गीत, स्थानीय गीतमा हाउभाउसहित ताल मिलाएर नृत्य
३.	अभिनय	<ul style="list-style-type: none"> पशुपन्छीहरूको हिडाइ, उफ्राइ र बोलीको नक्कल पाठ्य पुस्तकमा आधारित कथाको पात्रहरूको अभिनय 	<ul style="list-style-type: none"> अरुको बोलाइ, हिडाइ र विभिन्न प्रकारका चरित्रको नक्कल, अभिनय 	<ul style="list-style-type: none"> छोटो संवादको अभिनय कथावस्तुलाई, पशुपन्छीको बोली, चाललाई एकल समूहमा अभिनय

५. स्थानीय अंश

यस विषयको पाठ्यक्रम २० प्रतिशत अंश स्थानीय क्षेत्रका केही विषय वस्तुहरू समावेश गरी पठन पाठन गराउने व्यवस्था भएको हुँदा स्थानीय क्षेत्रका विषयहरू (जस्तै: स्थानीय रङ र छपाइकार्य, बुनाइ, निर्माण, स्थानीय लोकगीत, नृत्य, नाटक, बाजा आदि) लाई समेटेर पाठ्यक्रम निर्माण गरी अध्यापन गर्नुपर्ने छ ।

६. शिक्षण सिकाइ प्रक्रिया

सिर्जनात्मक कलामा सहजकर्ताले प्रत्येक सिकारुको वैयक्तिक विभिन्नतालाई दृष्टिगत गरी त्यस अनुसार क्रियाकलाप गर्नुपर्छ । उदाहरणका लागि दसजना सिकारुलाई एउटा घरको चित्र बनाउन लगाइयो भने दसजनाले दस किसिमका घरको चित्र बनाउँछन् । कसैले निकै राम्रो बनाउलान् कसैले ठिकै बनाउलान् र कसैले नराम्रो पनि बनाउलान् । तर त्यो मौलिक सिर्जना एवम् अभिव्यक्ति हो । सहजकर्ताले सिकारुहरूमा निहित यिनै मौलिक चिन्तन र सिर्जना गर्ने प्रवृत्तिलाई उत्प्रेरणा दिनु पर्छ उनीहरूलाई मौलिक चित्र सिर्जना गर्नेतर्फ सधैं हौसला दिइरहनु पर्छ । सिकारुहरूलाई उनीहरूको व्यावहारिक ज्ञान, सिपसँग तालमेल गराएर क्रियाकलाप गराएमा सिकाइ बढी प्रभावकारी हुन्छ । सकेसम्म उनीहरूको कार्यको प्रशंसा गर्नुका साथै उनीहरूमा स्वतन्त्र रूपले चित्र निर्माण, आत्मविश्वास, मौलिक सोचाइ, सौन्दर्यप्रति आस्था तथा खोजी गर्ने बानीको विकास हुने क्रियाकलाप गरी सबैलाई दिने सिर्जनात्मक कार्यहरूमा उत्प्रेरित गर्नु पर्दछ । सिर्जनात्मक कलाको शिक्षणमा निम्न लिखित बुँदाहरूमा ध्यान दिनु पर्छ:

- चित्रकला एउटा रमाइलो तथा सजिलो विषय हो र यो खेलीखेली सिकिन्छ भन्ने भावना जगाउनेतर्फ सचेत हुनु पर्छ । यसका लागि साधारण रेखाहरूबाट विभिन्न सरल आकृतिहरू बनाउने तरिका देखाएर सिकारुहरूलाई ध्यान केन्द्रित गर्न सकिन्छ,
- दृश्यकला विषयको अध्यापन गर्दा माध्यममा कुनै नियन्त्रण हुनु हुँदैन । सकेसम्म विविध सामग्रीहरूद्वारा सिकारुहरूलाई चित्र लेख्न उत्प्रेरित गर्नुपर्छ,
- सिकारुहरूलाई जटिल विषयको चित्र बनाउन नलगाई सरल विषय सम्बन्धी चित्र देखाउनु राम्रो हुन्छ,
- विभिन्न पुस्तक र पत्रपत्रिकामा प्रकाशित रेखाचित्रहरू सङ्कलन गरी अथवा सहजकर्ता स्वयम्ले साधारण रेखाचित्रहरू कोरी सिकारुहरूलाई तिनमा रङ भर्न लगाउन सकिन्छ,
- सिकारुहरूले बनाएका चित्रमाथि सहजकर्ताले रेखाचित्रहरू सङ्कलन गरी अथवा सहजकर्ता स्वयम्ले साधारण रेखाचित्रहरू कोरी तिनमा रङ भर्न लगाउन सकिन्छ,
- सिकारुहरूले बनाएका चित्रमाथि सहजकर्ताले सुधार गरिदिनुहुन्छ । यसो गर्नाले उनीहरू हतोत्साही हुने र उनीहरूको आत्मविश्वासमा समेत आघात पर्न जाने हुन्छ । तसर्थ सहजकर्ताले उनीहरूलाई

सुधारका लागि निर्देशन दिँदा कालोपाटी/सेतोपाटीमा अथवा अर्को कागजमा लेखेर देखाउनु राम्रो हुन्छ,

- रङमा काम गराउँदा रङ पोखिने अथवा रङ खेर जान नदिनेतर्फ पनि सहजकर्ताले सिकारुहरूलाई सचेत गराउनु पर्छ,
- चित्र बनाउँदा स्केल (रुलर) आदिको प्रयोग बिल्कुलै गर्न लगाउनु हुँदैन,
- सहजकर्ताले तोकिएको विषय वस्तुको मात्र चित्र बनाउन लगाउनुका अतिरिक्त कहिलेकाही सिकारुहरूलाई काल्पनिक चित्र पनि बनाउन लगाउनु पर्छ । यसले उनीहरूलाई मौलिक एवम् सिर्जनाशील बन्नमा मदत पुऱ्याउँछ,
- स्थानीय ठाउँमा प्रचलित गीत गाउन लगाएर अभ्यास गराउनु पर्दछ,
- विभिन्न गीतहरूलाई स्थानीय लयमा गाउने अभ्यास गराउनु पर्दछ,
- सुरुमा स्थानीय बाजाहरू बजाउने अभ्यास गराएपछि मात्र अन्य बाजा बजाउन सिकाउनु पर्छ,
- सुरतालका सूत्रहरू जबर्जस्त सिकाउनुको सट्टा सजिलो गीतको माध्यमबाट अभ्यास गराउनु राम्रो हुन्छ,
- स्थानीय ठाउँमा पाइने विभिन्न जनावर तथा पन्छीहरूको बोली तथा हिडाइको नक्कल गराउने अभ्यास गराउनु पर्दछ,
- विभिन्न प्रकारका मानिसहरू (कृषक, नेता, डाक्टर, सहजकर्ता, ड्राइभर आदि) को अभिनय गराउनु पर्छ ।

७. सिकारु मूल्याङ्कन

सिर्जनात्मक कला विषयमा मूल्याङ्कन प्रक्रियाले सिकारुहरूमा रहेको ज्ञान तथा सिप विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ । सिर्जनात्मक कला विषयमा गरिने सम्पूर्ण कार्यहरू ज्ञान, सिप तथा क्रियाकलापसँग सम्बन्धित हुने भएकाले यसको मूल्याङ्कन पनि त्यसै अनुरूप हुनु पर्छ । जस्तै: सिकारुहरूलाई कुनै चित्र वा नृत्य गर्न दिइएको छ भने सोको मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई पनि शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापकै एक अभिन्न अङ्गका रूपमा सँगसँगै लिएर जानुपर्ने हुन्छ । यो विषय पूर्णरूपले प्रयोगात्मक विषय भएकाले यसको मूल्याङ्कन प्रक्रिया पनि त्यसै अनुरूप हुनु पर्छ । सबैलाई हौसला दिने मूल्याङ्कन गर्दा सिकारु सिकारुबिचको कार्यहरूको तुलना कहिल्यै पनि गर्न हुँदैन । व्यक्तिगत रूपमा मूल्याङ्कन गरी आवश्यक भएमा थप सुधार समेत गर्दै लैजानु पर्दछ । निरन्तर तथा अवाधिक मूल्याङ्कनको अभिलेख समेत राख्नु पर्दछ ।

English

1. Introduction

The major chunk of grown up population especially women between the age group 15 and 50 have hardly attended any formal school for various reasons. Consequently, the literacy rate is very low in Nepal. However, following the emerging trends of the contemporary society and rapid growth in science and technology, there is apparently a huge desire for acquiring at least the basic skills in literacy and innumeracy. These skills and knowledge are even essential for their survival as well. Realizing the urgency of the needs. The Ministry of Education Non Formal Education Centre has initiated a new campaign, popularly known as Grihini Siksha in order to cater to the needs of the aforementioned population group.

There is no evidence that the grown up population cannot learn equally well, and sometimes even at a faster rate, if they start later, as we have seen. A new curriculum (curriculum) has been developed by incorporating all the learning outcomes from the five years, primary English curriculum in condensed form of three years namely year one, year two and year three.

2. General objectives (year 1-3 integrated)

The objectives of teaching English in the non formal primary education system of Nepal are compatible with the formal primary education system, which are:

- to give pupils ample exposure to the English language so that they can understand and respond in simple English with acceptable pronunciation and intonation,
- to provide them with the opportunities to practice their English in and outside the contact sessions, so that they can learn and at the same times apply it in the real situations,
- to help them develop enthusiasm for reading so that they will be responsive and knowledgeable readers,
- to help them develop their potentialities in writing so that they can be creative writers and
- to develop a positive attitude towards learning English and build up confidence in using English.

3. Levelwise general objectives:

Skills	Year One	Year Two	Year Three
Listening	<ul style="list-style-type: none"> • Listen and imitate English sounds, words and phrases frequently used in day to day life • Listen to different voices and accents and respond to them verbally and non verbally • Listen and respond to both positive and negative questions verbally and non verbally • Listen to a short speech or conversation and gather key information from it • Follow simple stories and visual clues. 	<ul style="list-style-type: none"> • Respond to a wide variety of questions, instructions and commands • Listen and enjoy stories, songs, etc • Locate specific information (names, dates, times etc) from different kinds of listening texts, radio, TV, telephones, etc) • Follow directions 	<ul style="list-style-type: none"> • Understand and enjoy a variety of short texts spoken in formal as well as informal situations • Locate specific information (names, dates, times, etc) from different kinds of listening texts, eg. Radio, TV, telephones, etc. • Follow instructions, direction in a local context
Speaking	<ul style="list-style-type: none"> • Sing a song or recite a chant by imitation • Reproduce what the teacher has said • Ask short, simple questions and respond to them • Name objects, things, actions, etc and describe them by using adjectives and adverbs • Take part in simple conversation with the teacher and friends • Talk about themselves, family members and other subjects of their interest in simple English 	<ul style="list-style-type: none"> • Take part in short conversation using polite words • Talk about themselves, people and objects around them • Ask for and give information about their needs and interests • Make telephone calls and respond to telephone queries • Tell the time, names of the days and months • Talk with confidence 	<ul style="list-style-type: none"> • Use simple language for a varieties of communicative functions • Name objects, things, people actions, etc and describe them orally speak a few sentences on a give topic • narrate events in simple language • Speak with correct pronunciation, stress and intonations in speech

Skills	Year One	Year Two	Year Three
Reading	<ul style="list-style-type: none"> • Identify and say aloud the Lower and upper case letters • Read words and simple sentences with understanding • Read and do different kinds of task eg. answering verbally, matching, acting etc • Read simple text messages in digital forms eg sums, emails, etc. • Locate specific information in the reading texts such as notice, pamphlets, news articles, etc 	<ul style="list-style-type: none"> • Read silently various types of texts with understanding • Guess the meanings of unfamiliar words and phrases • Develop interest in reading short stories, poem, letter, SUMS, etc • Look up words in a dictionary skill fully • Locate specific information from notices, pamphlets, news articles, internet as well 	<ul style="list-style-type: none"> • Read different types of texts silently and extract information from them • Read and enjoys stories, poems, dialogues, piece of news, SUMS, emails, etc.s • Read and interpret charts, tables, menus, etc • Develop reading sub skills (skimming, scanning etc) • Look up words in a dictionary skill fully
writing	<ul style="list-style-type: none"> • Hold pencils, pens conveniently and gain control to write letters and word • Copy letters (lower and upper case), words and sentences • Write short sentences independently about themselves and their family • Write dictated letters, words or sentences 	<ul style="list-style-type: none"> • Write short, simple personal letters (thank you invitation, etc) • Use regular punctuations (full stops, question marks and capitalization etc) • Write about themselves, people, places or things of their interest with the help of clues • Develop short stories, dialogues, paragraphs with the help of clues 	<ul style="list-style-type: none"> • Write short, simple personal letters, application letter (thank you notes invitations, etc) • narrate a sequence of events coherently with appropriate connectives and punctuation • Describe people, places and things correctly • Compose SUMS and emails • Use regular punctuation (Full stops, question marks and capitalization, etc)

4. Order and Scope of Language Functions

Year: One

S.N.	Language functions	Language/structure
1.	Greeting and leave taking	Good morning/afternoon (name/ children) Hello, How are you? I'm fine. Thank you, Goodbye, Bye, Good night
2.	Introducing and naming	What's your/his/her name? I'm __. It's __/ She's __ Hello, I'm __. I'm a girl. This is __
3.	Giving simple commands	Sit down please, Stand up ! Please com here, Be quiet Do this/ that.
4.	Describing/asking about occupations	What's Mrs. Thapa? She's a nurse. Are you a teacher? No I'm not. I'm a student.
5.	Discriminating using "Which .....?"	Which one is red? This one is. Which one is your book? That one.
6.	Asking and answering about actions	What is he wearing? A blue shirt. What's he looking at? He is looking at a picture. Is he reading a book? No, he isn't. He's reading a newspaper. What's she doing? She's riding a bike.
7.	Counting 1- 100	How many ..... are there? What comes after twenty three? Count the stones. What's this number? It's fifty.
8.	Describing, asking and answering about location (in, on and under)	Where's the book? Where is it? Where are they? It's in the bag on the table / under the box. "On the table" There are two books on the table. Put .....
9.	Asking and answering about ages.	How o0ld is your father? He's thirty five
10.	Giving and obeying positive and negative commands and instructions	Don't run please open your book at page twenty. Fold the paper like this. Don't put the book there please clean the board. Don't open the window.
11.	Giving information and asking about immediate possession	I've got a crayon. Have you got a pencil? Yes, I have. No, I haven't. Has he got a brother? No, he hasn't. He's got two sisters.

S.N.	Language functions	Language/structure
12.	Describing a scene or picture	There's a book on the table. There are six birds. There's a girl sitting under the tree.
13.	Describing location	The boy's behind the door. She's in front of the house. I'm sitting near Maya. It's on top of the bus. (Also in, on, under) It' here. There it is! Where's Ram? Is the dog behind the tree? He's inside/outside.
14.	Telling the time	What time is it? What's the time? It's six o'clock. It's half past four. (O'clock and half past only). Its school time/break time/supper time/play time/going home time. It's ten o'clock. I'm standing in line. It's one o'clock. I'm playing a game.
15.	Describing immediate past action and location	It was on the floor. Now it's on the table. I was running. Now I'm sitting down. What was he doing? What were they doing? What were they doing? They were talking. Where were you at eight o'clock? I was at home.
16.	Talking about the days of the week	What day is it today? What day was it yesterday? It was ..... it's .... It's my birthday. Tomorrow's Saturday/ holiday.
17.	Asking and answering "Who" questions.	Who's running? Ram is. Who's under the bench? Gita is.
18.	Listening to and retelling stories	The giant opened the door. Now he's looking for Ram. What's he doing now? Look.

Year: Two

S.NO.	Language functions	Language/ Structures
1.	Apologizing	I'm sorry. That's all right. OK
2.	Warning and surprise	Be careful ! Look out ! Wow ! What a big elephant ! look at that !
3.	Interrupting or getting attention	Excuse me. Can I help you? Excuse me please !
4.	Congratulating and praising	Happy birthday ! Well done ! Excellent ! That's better.
5.	Telling the time	When did you go home? At quarter to two. What's the time? It's nine o'clock. What's Ram doing? (half, quarter, past, to)

S.NO.	Language functions	Language/ Structures
6.	Expressing ability	Can you swim? Yes, I can. No, I can't I can see two birds. Fish can swim, but cats can't. Can Ram climb to the top? No, he can't.
7.	Asking for permission and objects	Please, can I sit down/ have a crayon/clean the board/carry your books? Yes, of course, No I'm sorry. You can't.
8.	Describing actions involving known pronouns or objects	I can see her. Please give this to him. He put them in his pocket. Please give me a pencil. The teacher is talking to (you, her, him, me)
9.	Narrating, asking and answering about past events	What did you do at six o'clock last night? I read my book. Did you come to school yesterday? Yes, I did/No, I didn't. He didn't open the door, he opened the window. It was hot, they were on the table. Tell me what the fox did? It ...
10.	Giving directions	Right, left, straight on
11.	Asking and answering with a choice	Is this an apple or an orange? Is he walking or running? He's running. Is it red or blue? It's blue. Are you happy or sad? I'm happy. Is it in my right hand or my left hand?
12.	Relating objects, with also, same and different	They are the same. It's different. That's also a book.
13.	Describing weather	It's sunny/ windy/ rainy/ cloudy. The sun's shining. It's hot/cold. It isn't raining. It was hot yesterday. It was a very cold morning .....
14.	Using numbers to one thousands	It's two hundred and six. Please write four hundred and twenty
15.	Describing future	I'll return your book tomorrow. She'll go to Pokhara next week.
16.	Using telephone	Hello, can I speak to ... hello, this is ..... speaking.

Year: Three

S.No.	Language functions	Language/ Structure
1.	Expressing wants	I want a book, please. Do you want some rice? Yes, please

S.No.	Language functions	Language/ Structure
2.	Asking and answering about reasons	Why did he run away? He ran away because he was afraid. Why are you happy today? I am happy today because I learnt to greet in English.
3.	Talking about the future	I am going to make a greeting card. I will clean the chalk board. Will you come tomorrow?
4.	Describing with possessive pronouns	Whose book is this? It's mine/yours/hers, etc
5.	Describing location and giving directions	It's between the library and the tea shop. My house is next to Ram's. Go straight. Turn right. The library is on your left.
6.	Talking about months and seasons	It is December. It's winter. It's very cold. The first month of the year is January.
7.	Talking about months and seasons	It costs ten rupees. How much did you pay for this? I paid it Rs. 150. What is special in today's menu? What day is today?
8.	Reminding and confirming	Don't do that, will you? Remember to your home work, will you? Your daughter is a nurse, isn't she?
9.	Narrating series of events	I woke up. Then I dressed and went for morning walk.
10.	Describing quantities	A bag of cement, a jar of honey, a packet of tea, a kilo of sugar, one liter of oil, etc
11.	Describing people	My younger daughter is very beautiful. She is b/w years old. She always laughs when I call her Fuchsia.
12.	Describing frequency	I sometimes/ never/ always/ brush my teeth. I always drink boiled water. I never eat stale food.
13.	Expressing likes and dislikes	I like cooking. I do not like teasing others. Do you like eating uncooked vegetables? Yes, or No, I don't.
14.	Expressing obligation	You must obey social rules. We mustn't laugh at disable people

5. Teaching techniques:

- The English classroom should have a happy atmosphere where the children hear and speak English in a natural way through a variety of activities,
- All four skills will develop together but new material will be learnt orally and aurally before being read
- As well as teacher pupil conversation, there will be many opportunities for pupils to talk to each other in pairs or groups or in front of the whole class,
- Praise for effort and achievement and encouragement will help each child to make progress,
- From the beginning creativity and the pupil's independent use of the language should be encouraged,
- Each lesson should have a variety of activities, suitable for the children's age and interests.

These can include:

- Games, use of pictures on the black board or from books and flashcards for questions, answers, cues in drills, new vocabulary and language learning,
- Simple craft activities,
- Chants, rhymes and action songs,
- Talking in pairs and small groups with a pupil as 'teacher',
- Simple acting and role play,
- Actions to aid word retention,
- Stories,
- Simple listening exercises where pupils respond without writing or speaking,
- Reading from the board, and daily practices reading word flashcards,
- Silent reading leading to answering specific questions,
- Use of sound (s), and look and say but no spelling aloud,
- A large variety of written exercises from board, which involve some measure of choice and challenge however simple,
- Use of the textbook as a source of practice in speaking and developing reading skills and in providing challenging exercises,
- Question - answer, discussion and information gap activities etc.

6. Learner Assessment:

For the lower grades continuous assessment of each child's achievement of the curriculum items in all four skills is most appropriate.

For year 3 a slightly more formal test can be given involving (a) simple, familiar conversation (b) response to aural stimulus (listening activity) and an interesting reading/ writing test with new material but familiar methods, vocabulary and language which tests the learner's ability to read and understand simple sentences and write neatly and correctly.